

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ

KUR'AN'A GÖRE KULLUK-İMTİHAN
İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Abdurrahman ATEŞ

HAZIRLAYAN

Semra KAYA

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂN'A GÖRE KULLUK-İMTİHAN İLİŞKİSİ
(YÜKSEKSEK LİSANS)

HAZIRLAYAN
SEMRA KAYA

DANIŞMAN
PROF. DR. ABDURRAHMAN ATEŞ

MALATYA-2017

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KUR'ÂN'A GÖRE KULLUK-İMTİHAN
İLİŞKİSİ
YÜKSEK LİSANS

DANIŞMAN

Prof. Dr. Abdurrahman ATEŞ

HAZIRLAYAN

Semra KAYA

Jürimiztarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans/ doktora tezini (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarakAnabilim, Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı	imzası
1. Prof. Dr. Abdurrahman KAYAPOŞLU	
2. Prof. Dr. Abdurrahman ATEŞ	
3. Doç. Dr. Halil ALDEMİR	
4.	
5.	

İNönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Unvan Ad Soyad
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Abdurrahman ATEŞ'in danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım "KUR'ÂN'A GÖRE KULLUK-İMTİHAN İLİŞKİSİ" başlıklı tez çalışmam, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşmeyecek şekilde tarafımdan hazırlanmıştır. Tez çalışmamda yararlandığım bütün kaynaklar hem çalışmada hem de kaynakçada olduğu gibi yöntemine uygun bir biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Semra KAYA -2017

ÖNSÖZ

Kulluk, Allah Teâlâ'nın insana doğumdan ölüme kadar ona yüklemiş olduğu temel bir vazifedir. Zira hayat, ilk insan Hz. Âdem'den kıyamete kadar Âdemoğullarının bir var oluş gayesi ve var oluş hakikati üzerine bina edilmiştir. Allah (c.c): “*Sizi boşuna yarattığımızı ve bize tekrar döndürülmeyeceğimizi mi sandınız?*” (Mu'minûn, 23/115) âyetiyle bu varoluş hakikatini dile getirmektedir: Allah, başka bir âyetinde de ölüm ve hayat hakikatinin var olmasındaki asıl sırrın, insanoğlunun sınanması için birer vasıta oldukları hakikatini dile getirmektedir: “*O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümlü ve hayatı yaratmıştır.*” (Mülk, 67/2) Zira kişinin doğumla başlayıp ölüme kadar imtihan olmasının temel sebebi; kişinin inancındaki samimiyeti ortaya koymasıdır. Bunun neticesinde ise kişi, Allah'a karşı samimiyetini ispatlamış olur.

Allah Teâlâ, “*Ben insanları ve cinleri yalnız bana kulluk etsinler diye yarattım.*” (Zâriyat, 51/56) âyeti ile insan ve cinlerin yaratılış gayesinin kulluk olduğunu bildirmiştir. Bundan dolayı Peygamberler dâhil yaratılmış olan tüm insanlar, ya Allah'ın takdir etmiş olduğu bir takım imtihanlara tabi tutulmuş ya da kişinin kendi fillerinden dolayı çeşitli imtihanlara maruz kalmışlardır. Bundan dolayı bu çalışmada kulluğun ispatı olan imtihan kavramı ve bu kavram ile yakın anlamda kullanılan belâ, fitne, musîbet kavramları, bireysel imtihan çeşitleri ve peygamberlerin imtihan olma konuları çalışılmıştır. Zira kişi imtihan olmasının neticesinde büyük ve küçük, gizli ve açık her türlü ameli yapmadan önce iyice düşünecek ve yaptığıının neticesini göreceği bilincini kazanacaktır. Böylece kişi daha sağlıklı düşünerek Allah'ın rızasını kazanacak ameller yapmaya gayret gösterecektir.

Bu çalışma bir giriş, iki bölümden ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu ve önemine, araştırmanın amacına ve yöntemine değinilmektedir. Birinci bölümde ise ‘imtihan’ kavramı ve bu kavram ile yakın anlamda kullanılan “belâ-ibtelâ-fitne-musîbet” kavramlarının anlamları üzerinde durulmuştur. Bu kök anlamları üzerinde çalışma yapılırken ilk dönem sözlüklerinden yararlanılmıştır. Bu sözlükler vasıtasıyla ulaşılan kök anlam ile Kur'ân-ı Kerîm'de kullanıldığı âyetler arasında bağlantı kurulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Kur'ân-ı Kerîm'de imtihana muhatap olma konusu değerlendirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen belli başlı bazı imtihan şekillerine ve Peygamberlerin imtihan olma şekillerine değinilmiştir. Peygamberlerin imtihan olma şekilleri işlenirken kavimleriyle mücadele eden ve kavimleriyle mücadele etmekle beraber özel anlamda imtihana konu olan peygamberler ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada yardım ve desteklerini esirgemeyen, çalışmamın her aşamasında gösterdiği yöntem ve telkinleriyle çalışmayı bir adım daha ileriye götürmede yardımcı olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Abdurrahman ATEŞ, Prof. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU, Yard. Doç. Dr. Ahmet KÜÇÜK' e teşekkürü bir borç bilirim.

Semra KAYA

Malatya-2017

ÖZET

KUR'ÂN'A GÖRE KULLUK-İMTİHAN İLİŞKİSİ

Bu çalışma, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde imtihan ve imtihan kavramıyla ilişkili olan belâ, fitne, musîbet kavramlarının lügat anlamları ile Kur'ân'da hangi anlamlarda kullanıldıkları üzerinde durulmuştur. Buna göre çalışmada, “altının ya da gümüşün saf hale getirilmesi maksadıyla ateşe tutulması” anlamındaki imtihan; “denemek, imtihan etmek, musîbet, yıpranmak, eskimek” anlamındaki belâ-ibtilâ; “imtihan etmek, delirmek, dalâlete ve günaha düşürmek, yakmak, ateşe atmak, baştan çıkarmak, küfür, nifak, bir şeyden vaz geçirmek, hayrette bırakmak, meftûn olmak” anlamındaki fitne; “isâbet etmek, atmak, sözün isâbet etmesi, kararda istikrarlı olmak, hatanın zıttı ” gibi manalara gelen musîbet kavramlarının Kur'ân'da hangi anlamda kullanıldıkları örnek âyetlerle açıklanmıştır.

İkinci bölümde ise Kur'ân'da zikredilen ve bütün insanların karşı karşıya kalabileceği imtihan türleri ile peygamberlerin karşı karşıya kaldıkları imtihan türleri üzerinde durulmuştur. Genel anlamda insanların karşı karşıya kaldığı imtihan türleri olarak açlık, korku, can ve malın eksiltilmesi, cihat ve sabır, maddî ve manevî nimetler, sıkıntı ve musîbetler, hayır ve şer, iyi amel yapıp yapmama ve başka insanlarla imtihan edilme konuları âyetler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır.

Kur'ân'da birçok peygamberin kavmiyle mücadelesinden ve yaşadığı sıkıntularından söz edilmekle birlikte bazı peygamberlerin ayrıca farklı imtihanları tabî tutulduklarından da söz edilmektedir. Bu bağlamda Âdem'in yasak ağaç ile İbrâhim'in oğlunu boğazlama emri ve ateşe atılmak ile İsmail'in boğazlanmak ile, Yakub'un oğlu Yûsuf'tan uzun süre uzak kalmakla, Yûsuf'un kardeşlerinin ihaneti ve iftira ile, Davud'un hüküm verme ve saltanat ile, Süleyman'ın saltanat ve varlık ile, Eyyub'un hastalık ve çeşitli musîbetlerle, Yûnus'un kavmini terk etmesi sonucu cezalandırılmakla özel manada da tabî tutuldukları imtihanlarının mahiyeti üzerinde durulmuştur.

ABSTRACT

RELATION BETWEEN SERVITUDE AND TRIAL ACCORDING TO THE QURAN

This study consists of an introduction and two sections. In the first section, trial and its other related terms, which are trouble, sedition and calamity were discoursed with their dictionary meanings and other meanings which used in the Quran. This study explained key words with different meanings which used in the Quran with sample verses. In this sense; examination (trial) means that “keeping gold or silver towards fire to make them pure”. Trouble means that “try, examining, disaster, wear out, and become old”. Seditious means that “examining, going crazy, to commit a sin, fire, to throw oneself into the fire, entice, swearing, faction, to dissuade doing something, to amaze and be captivated”. Calamity means that “hit the mark, throw, say a mouthful, being consistent on decision and opposite of mistake.

In the second section, two examinations (trials), which are all people and prophets could be exposed to these two types, were mentioned in the Quran. In general meaning, we tried to explain examination (trial) types which people encounter with guidance of the Quran verses. Examination types are hunger, fear, casualty, lack of goods, jihad, patience, materially and spiritually blessings, problem and calamities, good and evil, doing good deeds or not and being examined with other people.

In the Quran, many prophets tried to contend with some problems, and had difficulty with their people were mentioned. Along with these difficulties, some prophets had also exposed to different trials as mentioned in the Quran. Correspondingly;-Prophet Adam with the forbidden fruit tree, Prophet Abraham with sacrificing his son and himself to be throw into fire, Prophet Ishmael with sacrificing his life to Allah, Prophet Jacob with staying away from his son Joseph for a long time, Prophet Joseph with betrayal of his brothers and their` slander, Prophet David with adjudication and sovereignty, Prophet Solomon with sovereignty and wealth, Prophet Ayyub with disease and kinds of calamities, Prophet Jonah with punishment because of abandoning his people- in these examples prophets were also under trials. The term “trial” were used in these Quran verses.

Key words: Examination, trouble, trial, sedition and calamity

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	ii
ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
1.Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
2.Araştırmanın Amacı.....	2
3.Araştırmanın Metodu.....	3
4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

İMTİHAN VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. “محن”	9
1.1.2. “İmtihan” Kelimesinin Lügat Anlamı.....	9
1.1.3. “İmtihan” Kelimesinin Kur’ân’daki Kullanımı	10
1.2. “بلو”.....	11
1.2.1.“Belâ” Kelimesinin Lügat Anlamı	11
1.2.2. “Belâ” Kelimesinin Kur’ân’daki Kullanımı	13
1.2.2.1. Denemek-İmtihan Etmek	13
1.2.2.2.Bitmek, Sona Ermek.....	17
1.2.2.3.Ortaya Çıkarmak, Bilmek.....	18

1.2.2.4.Sorgulamak, Yaptığı Fillerin Karşılığını Görmek.....	20
1.2.2.5.Nimet, İhsan	21
1.3. “فتن”	24
1.3.1.Fitne Kavramının Lügat Anlamı	24
1.3.2. “Fitne” Kavramının Kur’ân’daki Kullanımı	27
1.3.2.1. İmtihan Etmek–Denemek.....	27
1.3.2.2. Saptırmak-Şaşırtmak-Kandırmak.....	33
1.3.2.3. İşkence ve Eziyet Etmek-Zulmetmek.....	37
1.3.2.4. Delilik.....	42
1.3.2.5. Günah	42
1.3.2.6. Cevap (Mazeret).....	44
1.3.2.7. Belâ (Musîbet- Dert)	45
1.3.2.8.Baskı-Şirk.....	47
1.3.2.9. Fitne-Şüphe	50
1.4.“صوب”	51
1.4.1. “Musîbet” Kavramının Lügat Manası.....	52
1.4.2. “Musîbet” Kavramının Kur’ân’daki Kullanımı	53
1.4.2.1.Hezimet- Yenilgi	53
1.4.2.2.Felaket-Ceza.....	56
1.4.2.3.Acı-Elem	57
1.4.2.4.Belâ, Sıkıntı	58
1.4.2.5.Azap.....	60

İKİNCİ BÖLÜM

KUR’ÂN’DA İMTİHAN ÇEŞİTLERİ

2.1.Genel Olarak İnsanların İmtihan Çeşitleri.....	64
--	----

2.1.1. İmanın Samimi Olup Olmamasıyla İmtihan Olma	65
2.1.2. Korku, Açlık, Can ve Mal Eksiltilmesi İle İmtihan	66
2.1.3. Cihad ve Sabırla İmtihan.....	69
2.1.4. Maddî ve Manevî Nimetlerle İmtihan.....	71
2.1.5. Sıkıntı ve Musîbetlerle İmtihan.....	72
2.1.6. Hayır ve Şer ile İmtihan	74
2.1.7. İyi Amel Yapıp Yapmamayla İmtihan.....	76
2.1.8. İnsanın Başka İnsanla İmtihani	77
2.2. Peygamberlerin Tebliğ ve Davetlerinde Karşılaştıkları Zorluklar	78
2.2.1. Nûh'un (a.s) Kavmi ile İmtihani	79
2.2.2. Hûd'un (a.s) Kavmi İle İmtihani.....	82
2.2.3. Sâlih'in (a.s) Kavmi ile İmtihani.....	84
2.2.4. İbrâhim'in (a.s) Kavmi ile İmtihani	86
2.2.5. Lût'un (a.s) Kavmi ile İmtihani	87
2.2.6. Şuayb'ın (a.s) Kavmi ile İmtihani.....	89
2.2.7. Mûsa'nın ve Harûn'un (a.s) Kavmi ile İmtihani.....	90
2.2.8. Yûnus'un (a.s) Kavmi ile İmtihani	93
2.2.9. İsa'nın (a.s) Kavmi ile İmtihana	94
2.2.10. Muhammed'in (a.s) Kavmi ile İmtihani	96
2.3. Peygamberlerin İmtihan Türleri	97
2.3.1. Âdem'in (a.s) Yasak Ağaç ile İmtihani	98
2.3.2. İbrâhim'in (a.s) "Kelimelerle" ve Oğlunu Boğazlamakla İmtihani... 100	
2.3.3. İsmâil'in (a.s) Boğazlanmak Emri ile İmtihani.....	103
2.3.4. Ya'kûb'un (a.s) Sabır ile İmtihani	104
2.3.5. Yûsuf'un (a.s) Kardeşlerinin İhaneti ve İftira ile İmtihani	105
2.3.6. Dâvûd'un (a.s) Hüküm Verme ile İmtihani	108

2.3.7.Süleyman'ın (a.s) Varlık ile İmtihanı	110
2.3.8.Eyyûb'un (a.s) Hastalık ve Çeşitli Musîbetler ile İmtihanı	112
2.3.9.Zekeriyya'nın (a.s) Çocuk Özlemi ile İmtihanı	115
SONUÇ	117
KAYNAKÇA.....	120

KISALTMALAR

a.g.e	: aşağıda geçen eser
a.g.m	: adı geçen makale
a.s	: aleyhi's-selâm
bkz.	: bakınız
c.	:cilt
c.c.	: celle celâluhu
ev.	: ev
DİA	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
d.	: doğum
h.	: hicrî
hz.	:hazreti
thk	: tahkîk
trh.	: tarihsiz
M.E.	:Milli Eğitim
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
s.	:sayfa
sy:	: sayı
s.a.s.	: Sallu Aleyhi's- Selâm
Şurkav	: Şanlıurfa İli Kùltür Eđitim Sanat ve Araştırma Vakfı Yayınları
vd.	: ve diğerleri.
yay.	:yayınları
yy.	:yayın yeri yok

GİRİŞ

1.Araştırmanın Konusu ve Önemi

İnsan, dünyaya sadece Allah'a kul olmak amacıyla gönderilmiştir. Kişinin bu amaca uygun bir şekilde hayata gönderiliş maksadını tamamlayabilmesinin yolu ise Kur'ân'ı doğru anlamaktan geçmektedir. Bu sebeple Kur'ân'da geçmekte olan bazı kavramların Arap dilinde ve Kur'ân konteksi içerisinde kazandığı mana ile ilk indiğinde ne anlaşıldığını tesbit etmek, Kur'ân-ı doğru anlayabilmek için oldukça önemlidir. Zamanın ve şartların değişmesiyle birlikte bazı kavramların anlam değişikliğine uğraması veya yeni manalar kazanması bazı kavramların tahlil edilmesini gerekli kılmaktadır.

Hız. Âdem'den itibaren tarihin tüm süreçlerinde insanoğlu çeşitli belâ ve musîbetlerle karşılaşmışlardır. Bu sebeple çalışmada, genel olarak insanların karşılaştığı imtihan konuları ve peygamberlerin imtihan olduğu konular Kur'ân penceresinden değerlendirilmekte, Kur'ân'da geçen "imtihan" kavramı ve bu kavram ile yakın anlamlarda kullanılan "belâ", "fitne" ve "musîbet" kavramların geçtiği âyetlerde hangi manada kullanıldığını tesbit etmek maksadıyla kök anlamları üzerinde durulmaktadır. Bunun yanı sıra Yüce Allah, kulunun samimiyet derecesini ortaya çıkarması gayesiyle kişiyi çeşitli imtihanlarla denemektedir. Buna binaen insanoğlunun imtihan edilme şekillerine bakıldığı zaman, bizzat hayatın içinde olan zulüm, haksızlık, kazanmak, kaybetmek, varlık, yokluk, hastalık, sağlık gibi şeyler ile imtihana tabi tutulduğu görülmektedir. Bunlar, çalışmanın bireysel imtihan edilme başlığı altında incelenmekte, geçmekte olduğu âyetler ışığında değerlendirilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümü ise Kur'an'da geçen imtihan konuları, muhatap olan kitle açısından değerlendirilmektedir. Bu bölümde, Allah'ın kişinin imanındaki samimiyeti ölçmek maksadıyla insana vermiş olduğu nimetler, fırsatlar, imkânlar, mal, mülk, eş- dost, sağlık, hastalık, çocuk gibi imtihan vasıtaları âyetler bağlamında izah edilmektedir.Çalışmada, insanlara örnek olarak gönderilen peygamberlerin kavimleriyle mücadeleleri ve imtihana tabi tutuldukları konular âyetler ışığında sunulmaktadır.

2.Araştırmanın Amacı

Kur'ân-ı Kerîm koymuş olduğu hüküm, ilke ve prensipler açısından bütün zamana ve insanlığa hitap eden ilâhî bir kitaptır. İşte bu ilke ve prensipleri her dönemde iyi anlayabilmek ve yaşayabilmek için Kur'ân'ın kullandığı kelime ve kavramları doğru kullanmak, anlamak gerekmektedir.

Kur'ân'ı doğru anlamak ya da doğru bir şekilde anlamaya çalışmak vahyin kesilmesinden kıyamete kadar kulluk görevinin asli gayeleri arasında olmuştur. Kur'ân'ı doğru bir şekilde anlayabilmek için ise Kur'ânî kavramların indiği dönemde nasıl anlaşıldığını tesbit etmek gerekmektedir.

Zaman ve şartlar beraberinde kavramlarda anlam değişikliğini getirmektedir. Bu sebeple çalışmanın amaçlarından biri, imtihan, fitne, belâ ve musîbet kavramlarının vahyin ilk inzal olduğu esnada, Kur'ân konteksi içinde hangi manada kullanıldığını tesbit etmektir.

Çalışmanın amaçlarından bir diğeri ise; imtihanların kişinin kulluktaki samimiyetini ortaya çıkardığını beyan etmektir. Bu sebeple, kişinin Allah ile olan ilişkisi, kişinin kulluğunun temelini ve düzeyini göstermektedir. Zira Yüce Allah, dünyada sınanmak için yaratılan insanoğlunun, yaratılış maksadına muvafık olarak ne ile denendiğini bildirmektedir. Bundan dolayı bu çalışmada imtihan konusu, imtihana muhatab olma bağlamında değerlendirilmekte, insanlara örnek olarak gönderilen Peygamberlerin de kavimleriyle mücadelenin yanı sıra çeşitli imtihanlarla sınındığı âyetlerle örneklendirilmektedir. Bunun yanı sıra çalışmada, dünyaya gönderiliş amacı sadece Allah'a kul olmak olan insanoğlunun ve insanlığı Allah'a kulluğa davet eden peygamberlerin kulluktaki samimiyetini temyiz etmek için birçok imtihan vasıtalarıyla sınındıkları âyetlerle beyan edilmektedir. Zira Allah Teâlâ Kur'ân'da kişinin dünyaya gönderiliş amacını şöyle ifade etmektedir: *“Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, inanıp salih amel işleyen gibi kılacağımızı; hayatlarının ve ölümlerinin bir olacağını mı sanıyorlar. Ne kötü hüküm veriyorlar.”* (Câsiye, 45/21), *“Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”* (Zâriyat, 51/56) Bu âyetler ışığında dünya ve ahiretin yaratılmasındaki maksadın imtihanın gerçekleşmesi olduğu anlaşılmaktadır. Zira imtihan neticesinde kişinin Allah'a kulluktaki samimiyeti ortaya çıkmaktadır.

3.Araştırmanın Metodu

Çalışmada; Kur'ân'ın bütününe esas alınmakla birlikte, genel anlamda “imtihan” kavramına ve bu kavram ile yakın anlam ifade eden; “belâ”, “fitne”, “musîbet” kavramlarına manalarına yer verilerek bu kavramların geçtiği âyetler ve manaları arasında bağlantı kurulmuştur. Mana çalışmasının sonucunda, aynı kavramın geçtiği tüm âyetlerde aynı manada kullanılmadığını, farklı âyetlerde farklı manalarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın bu kısmında M. Fuâd Abdülbaki'nin *Mu'cemu'l-Müfhehes'i*, Cevherî'nin *Es-Sihâh'ı*, Ezherî'nin *Tehzîbü'l-Luğa'sı*, İbn Manzûr'un *Lisânu'l-Arâb'ı*, İbn Faris'in *Mu'cemu'l-Mekâyisi'l-Luğa'sı*, Ahmet Rıza'nın *Mu'cemu'l-Metni'l-Luğa'sı*, Şevki Zayîf'in *Mu'cemu'l-Vasıyt'ı*, Zebidî'nin *Tâcu'l-Arûs Cevâhiru'l-Kâmus'u*, Rağîb Isfehâni (v.502/1108)'nin *el-Müfredât Fî Ğarîbi'l- Kur'ân'ı* gibi ilk dönem sözlüklerinden faydalanılmıştır. Bunların yanı sıra son dönem sözlüklerinden de istifade edilmiştir.

İkinci bölümünde çalışma, imtihana muhatap olma açısından değerlendirilmiştir. Bu bölümde bireysel imtihan olma şekillerine değinilmiştir. Bununla birlikte peygamberlerin kavimleriyle mücadelelerine ve özel manada imtihan oldukları konulara yer verilmiştir. Bu bölümde konuyla ilgili âyetlerin tefsirlerine yer vermek maksadıyla; Âlûsi'nin *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ân-il-Azîm* ve *Sebu'l-Mesânî*, Süleyman Ateş'in *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Bayraktar Bayraklı'nın *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, Beğavî'nin *Tefsîru'l-Beğavî*, Celâleddin es-Suyûtî'nin *Tefsîru'l-Celâleyn* ve *Durru'l-Mensûr fî't-Tefsîri'l-bi'l-Me'sûr*, Derveze'nin, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Muhammed Esed'in *Kur'ân Kavramları* ile *Kur'ân Mesajı*, Fahreddîn Er-Râzî,(v.606/1209)'nin *Tefsîru'l-Kebîr*, (*Mefâtihu'l-Ğayb'ı*), İbn Kesîr (1301-1373) *Tefsîru'l Kur'âni'l-Azîm*, Kurtubî, *Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân'ı*, Seyyid Kutûp'un *Fî-Zilâli'l-Kur'ân*, Merağî'nin *Tefsîru'l-Merağî*, Mevdûdî'nin *Tefhîmu'l-Kur'ân'ı*, M.Said, Şimşek'in *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsir'i* ve *Kur'ân'ın Ana Konuları*, Taberî, (H.310-H.664), *Câmiu'l Beyân An Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Mahmut Toptaş'ın *Kur'ân-ı Kerîm Şifa Tefsiri*, Vehbe Zuhayli (h.911-849)'nin *Tefsîru'l-Vecîz Kur'ânu'l-Azîm*, Mehmet Vehbi'nin *Hulâsât'ül-Beyân Fî Tefsir'il-Kur'ân*, Elmalı M. Hamdi Yazır'ın *Hak Dili Kur'ân Dili*, Zemahşerî'nin *Esâsu'l-Belâğa* ve *el-Keşşâf an Hakâik-i Ğavâmidî't-Tenzîl*

ve *Uyûni'l-Ekâvî'l fî Vucûhi't-Te'vîl* gibi Arapça ve Türkçe tefsir kaynaklarından yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra Ahmet Küçük'ün *Kur'ân'da Toplumsal Sınanma* adlı çalışmasında ve Hasan Keskin'in *Kur'ân'da Fitne Kavramı* adlı çalışmasından da istifade edilmiştir.

Çalışma esnasında Mehmet Altuntaş tarafından hazırlanan *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İmtihan Gerçeği* adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden, Gülay Coşkun'un *Kur'ân ve Sünnet Perspektifinde Fitne Kavramı* adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden, Oktay Demirbaş'ın çalışmış olduğu *Kur'ân'da Fitne Kavramının Semantik Tahlili* adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır. İstifade edilen bu tezlerden tez konusu olan kavramlar Kur'ân ve Sünnet perspektifinde değerlendirilmiş olup, Kur'an'ân'da imtihan türlerine ve peygamberlerin imtihan türleri konusu işlenmemesi sebebiyle ilmi açıdan oluşan bu boşluğu doldurmak gayesiyle bu çalışma hazırlanmıştır.

Çalışma esnasında Süleyman Kaya tarafında hazırlanan *Kur'ân'da İmtihan* adlı doktora tezinden de istifade edilmiştir.

Tüm bu kaynakların yanı sıra Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinden, farklı makaleler, dergi ve kitaplardan çalışmaya ışık tutması maksadıyla istifade edilmiştir.

Çalışmamızda yer verilen meallerle ilgili, Hasan Basri Çantay'ın *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* adlı çalışmasından ve birçok mealden istifade edilmiştir.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın konusunu, Kur'ân'da kulluk ve imtihan oluşturmaktadır. Fakat çalışmada kulluk konusu ayrı başlıklar altında değerlendirilmemiştir. Bunun sebebi ise kulluk konusuna çalışmanın içerisinde yer verilmiş olmasıdır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Peygamberlerin tebliğ ve davetlerinde karşılaştıkları zorluklar ve imtihan çeşitleri başlığı altında tüm peygamberler ayrı ayrı ele alınmamıştır. Bunun sebebi ise peygamberlerin tebliğ ve davette karşılaştıkları zorluklar başlığı altında verdiğimiz peygamberlerin özel manada imtihan olmamış olmasıdır. Aynı şekilde peygamberlerin imtihan çeşitleri başlığı altında verdiğimiz peygamberler hakkında Kur'ân'da kavimleriyle ilgili mevcut bir bilginin olmaması sebebiyle bu peygamberlere yer verilmemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMTİHAN VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Kulluk; Allah Teâlâ'nın; “*Ben insanları ve cinleri yalnız bana kulluk etmeleri maksadıyla yarattım.*”¹ âyeti bağlamında kişinin yaratılmasındaki temel amaçtır. İnsanın sonsuz ahiret yurduna ulaşması için denendiği dünya hayatı ise; bu kulluk görevini ifâ edebilmek maksadı ile Allah'ın insanları sınamak ve eğitmek için yaratmış olduğu geçici bir süredir. Bundan dolayı imtihan insan hayatının vazgeçilmez bir parçasıdır.

Deneme ve ibtila, insan için bir hayat yasasıdır. İnsanın ıztırap, sıkıntı, felaket ve musîbetlerle imtihana tabi tutulması, bir müslümanın Allah katında faziletli davranışlar sergileyebilmesi ve O'na olan samimiyetini ortaya çıkarmasındaki asıl gayedir. İnsanoğlunun kulluktaki samimiyetini ortaya çıkaran bu sınanma vasıtaları; mal, mülk, evlat, sağlık, rızık gibi nimet sayılan şeylerle olabileceği gibi; ölüm, hastalık, musîbet, belâ ve çeşitli kederlerle de olabilmektedir. Bu sebeple kişinin, kendisine ihsan edilen nimet nevinden olan şeylerin ve başına gelen musîbetlerin Allah'tan geldiğini bilmesi ve yaratılış gayesini kaybetmemesi gerekir. Bu ise Allah'ın insanlar için koymuş olduğu değişmez bir yasadır.² Bu yasa gereği Allah'ın akıl ve irade verdiği bütün insanlar sınava tabi tutulurlar. Hiç kimse bu yasanın dışında tutulmamıştır. Sünnetullah diye isimlendirilen bu ilâhî yasayı Allah Teâlâ; “*Her nefis ölümü tadacak ve sizi bir imtihan olarak şer ve hayr ile imtihan edeceğiz, hepiniz de nihâyet bize döndürüleceksiniz.*”³ âyetiyle beyan etmektedir. İnsanoğlunun böyle bir sınava tabi tutulması, başıboş bırakılacak bir yaratılışa sahip olmadığının da bir delilidir.⁴ Zira en güzel şekilde yaratılmış,⁵ diğer varlıklara hâkim olma vasfıyla donanmış olan insanoğlunun⁶ Allah'ın kendisine yüklemiş olduğu halifelik görevini,⁷ tam olarak yerine getirebilmesi için belli denemelere tâbi tutulması gerekmektedir.⁸

¹ Zâriyat, 51/ 56.

² Mehmet Görmez, vd. *Hadislerle İslam*,(I. Baskı), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014, III/262.

³ Enbiyâ,21/35.

⁴ Kıyâme, 75/36

⁵ Tîn, 95/4.

⁶ Bkz. İbrâhim, 14/32-33; Nahl, 16/12-15; Hâc,22/65; Lokmân,31/20.

⁷ Bkz. Bakara, 2/31-33.

⁸ Ahzâb,33/72.

Allah'ı ve Rasûlu sevmek, Allah'tan başka hiç kimseden korkmamak, sadece Allah'a boyun eğmek, O'nun emrettiklerini rızasını kazanmak niyetiyle yerine getirmek, başına gelen musîbetlerin Allah'ın hükmü dâhilinde gerçekleştiğine iman etmek, elinden geleni yaptıktan sonra hükmü Allah'a bırakmak kulluk kavramı çerçevesinde değerlendirilmektedir.⁹ Ölümün ve hayatın var oluş gayesi de kişinin Allah Teâlâ'ya gerçek manada kul olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. İmtihan isekişinin kulluğundaki iman iddiasının ispatıdır. Allah Teâlâ, insanın bu varoluş gayesini *"Hanginiz daha güzel işler yapacaksınız diye sizi imtihan etmek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur."*¹⁰ *"Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet (kulluk) etsinler diye yarattım."*¹¹ âyetlerinde açıklamaktadır. Bu nedenledir ki insanın Allah katındaki değeri O'na yaptığı kulluk derecesine göre değişir. Böylece kişi; kulluk görevinin yerine getirilip getirilmemesi neticesinde, Allah Teâlâ yanındaki konumunu belirlemiş olur. Zira yeryüzünde insan için zinet kılınan şeyler, insanlardan hangisinin amel bakımında daha güzel davranacağına imtihanı için olup, ölüm ve hayatın yaratış gayesi de budur. Kişinin cenneti kazanabilmesi, insanın hayatı boyunca tabi tutulacağı imtihanlar neticesinde cennete layık olduğunu ispatlamasına bağlıdır. *"Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber mü'minler, "Allah'ın yardımı ne zaman?" diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı pek yakındır."*¹² âyeti bununla ilgilidir.

İmtihanlar, gerçekten iman edenler ile etmeyenleri birbirinden ayırır.¹³ Zira kalplerin iç yüzünü bilen Allah; kendi katında bilinen, ancak insan açısından gayb olanları, insanlar için açığa çıkarmak suretiyle, onları kendi iradeleri doğrultusunda yapmış oldukları amellerinin neticesinde hesaba çeker. Çünkü Allah Teâlâ kişiyi denemeden hesaba çekmez. İşte bu, Allah'ın lutfu ve adaletinin bir gereğidir. Buna göre sınanma, Allah tarafından kulun hesaba çekilmesinin veya mükellef tutulmasının bir

⁹İbn Teymiyye, Ahmed İbn Abdulhalim, *Kulluk Risalesi*, Tevhid Yayınları, İstanbul,1998,4.

¹⁰ Mülk,67/2.

¹¹Zâriyât,51/56.

¹²Âl-i İmrân, 3/142.

¹³ Muntasır, Mir, *Kur'ânî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, çev. Murat Çiftkaya, İnkilap Yayınları, İstanbul, 1996, s.99.

gerekçesidir.¹⁴ Bir başka ifade ile Yüce Allah insana yüklediği sorumluluklar çerçevesinde onu imtihana tabi tutmaktadır. Bu nedenle insanın başıboş bırakılmayacağını ve sadece insanların “inandık” demeleriyle işin bitmeyeceğini, kişinin bunu davranışlarıyla göstermesini istemektedir.¹⁵

Allah Teâlâ kullarının kendisine karşı samimiyetini denemekte, sözleri ile eylemleri, lisanlarıyla hal dillerinin ne kadar paralellik arz ettiğine bakmaktadır. Zira kişi gayba vâkıf değildir. Bundan dolayı kimin münafık olduğunu, kimin samimi mü’min olduğunu anlamak ve insanların içindeki hayırlıları şerlilerden, temizleri kirlilerden, mü’minleri münafıklardan ayırmak için Allah Teâlâ kullarını çeşitli vesile ve vasıtalarla denemektedir.¹⁶ Bu, Kur’ân’da şöyle izah edilmektedir. “*Elif. Lâm. Mîm. İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece "İman ettik" demeleriyle bırakılabileceklerini mi sandılar?*”¹⁷ Bu âyet, kişinin İslâm’ı kabul ettikten sonra dinini yaşama ve yayma uğrunda dinî, içtimâî ve siyasî alanlarda samimiyetini kanıtlamak için iyi veya kötü şeylerle deneneceğinin delilidir. Bunun neticesinde ise imanında sadık olanlarla yalancı olanlar birbirinden ayrılmış olur.¹⁸

İman, kişinin söz ile ifade ettiği iddiasıdır. Her iddianın bir ispatı olduğu gibi Allah Teâlâ kişinin “iman ettik” iddiasının samimi ispatını istemektedir. Hiç kimse sadece sözle iman ettiğini söyleyerek Allah Teâlâ’nın vadettiği dünya ve ahiret nimetlerine layık olamaz. Zira kişi Allah yolunda zorluklara katlanmalı, gerekirse mal ve can kaybı yaşamalı, tehlikelere, felaketlere, zorluklara göğüs germeli; kendisi için değerli olan her şeyi Allah için feda etmelidir. Böylece kişinin gerçekten iman edip etmediği ortaya çıkmış olur.¹⁹

¹⁴Râzi, Ebu Abdillâh Muhammed İbn-i Ömer, *Tefsîru’l-Kebîr(Mefâtihu’l Ğayb)*, Dâru’l Fikir, Beyrût-Lübnan, h.1401, XXV/27

¹⁵Neşet Bilge, *İmtihan Dünyası ve Ebedi Kurtuluş Yolları*, Emin Yayınları, Bursa, 2008, s.24; Hasan Keskin, *Kur’ân’da Fitne Kavramı*, Rağbet Yay. İstanbul, 2003, s.160.

¹⁶ Ahmed Kalkan, “*Ansiklopedik Kur’ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*”, Davud Emre Yayınları, İstanbul, 2011, I/173,183.

¹⁷ Ankebût,29/1-2.

¹⁸Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru’l Celâleyn*, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2013, II/ 295; Mehmet Altuntaş, *Kur’ân-ı Kerim’e Göre İmtihan Gerçeği*, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002, s.20.

¹⁹ Ebu’l A’la el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, İnsan Yayınları, 1987, İstanbul, IV/224.

Bu çalışmada, hayatın ve ölümün asıl gayesi olan “imtihan” ve bu kavram ile ilişkili olan “belâ, ibtelâ-fitne, musîbet” kavramlarının analizi üzerinde durulmaktadır. Kısa bir müddet bu dünyada misafir olarak ağır lanmamızın temel gayesi imtihanın muhtevasında saklıdır. Evrenin efendisi olarak yaratılan insanın kemale ermesi ve şeref kazanması da bu kavramlara bağlanmıştır. Varlık âleminde bulunmamız ve ebediyet âlemine hazırlanmamız imtihan hakikati ile gerçekleşmektedir. Hayat ve ölümün yaratılma gayesi de imtihan gerçeği ile alakalıdır.

İmtihan, insan hayatının vazgeçilmez bir parçasıdır. Dünyevî işlerin yürütülmesinde hemen hemen imtihansız bir dönem yoktur. Kişi, dünyaya her yerde ve her şeyde Hakk’ın varlığını görerek imtihana tabi tutulmak için gelmiştir. Kişinin bu imtihanda başarılı olabilmesi için; Yüce Allah’a yalnız kendisine yöneltmiş tertemiz bir gönül sunması lazımdır. Bu dünya hayatında, bizim Allah'a götürmemiz gereken şey de budur.²⁰ Çünkü insanın ilmi, irfanı, kabiliyeti, ehliyeti genelde imtihan hakikati ile ölçülmektedir. İnsanoğlunun maddi ve manevi nimet ve sıkıntılarla imtihan olmasının hikmetleri arasında imtihan olgusunun insan için eğitici bir hatırlatma olması da mevcuttur. Kişinin imtihan olması insanın iç kuvvetlerini geliştirir, dikkatini keskinleştirir, yaşadığı hayatın boyutlarını kavramasına yardımcı olmak üzere onu uyandır.²¹ Bu yüzden, kendisini geliştirmek, yinelemek ve ispatlamak isteyen hiçkimse, imtihan gerçeğinden kopuk yaşayamaz.²²

İmtihan ve deneme müslümanın Allah yolunda karşılaşacağı her türlü sıkıntı, eziyet, üzüntü ve fakirlik kendisi için birer sınav olmaktadır. Allah’ın kullarını bu gibi şeylerle imtihan etmesi, onların içlerindeki samimiyeti ya da samimiyetsizliği imtihan ederek kalplerindeki gizli şeyleri, vesveseleri, şüpheleri günahları tasfiye etmekte ve temizlemektedir. Allah’ın kullarını imtihan etmesi onları bilmediğinden ve tanımadığından değildir. Bunda Rabb olmanın gerektirdiği birtakım sırlar vardır ki bununla müminler tecrübe ve deneyim kazanırken, münafıkların durumu da ortaya çıkmaktadır.²³

²⁰ Amiran Kurtkan Bilgiseven, “İmtihan” Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, X/134, 2003.

²¹ Ahmet Kalkan, a.g.e, s.185.

²² Kerim Buladı, “Kur’ân Çerçevesinde Hayat ve İmtihan”, MÜİF, İstanbul, 2011, XXI/65,73.

²³ Merâğî, Ahmet Mustafa, *Tefsiru'l- Merâğî*, I. Baskı, h.1365, Mısır, I/200; Elmalî M.Hamdî, Hak Dili Kur’ân Dili, Akçağ Yay, İstanbul, 1992, II/499.

Netice olarak; Allah, insanların kulluk görevlerini yapıp yapmadıklarını veya nasıl yaptıklarını, kullarını tabi tuttuğu çeşitli denemelerle ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, kişiye, Allah'a karşı sorumluluk bilinci anlayışıyla hayatını idame ettirme sorumluluğunu kazandırmaktadır.²⁴

1.1. “محن”

Bu bölümde, imtihan kavramının manası ve Kur'ân'daki kullanımını üzerinde durulacaktır.

1.1.2. “İmtihan” Kelimesinin Lügat Anlamı

İmtihan kelimesi; “مَحَنَ يَمْحَنُ مَحْنًا” kök fiilinden türetilmiştir. “Azap etmek, azapta şiddetlenmek, denemek, imtihan etmek, kırbaça vurmak, sultanın imtihan etmesi için adamı zorla alıkoyması, zorlan ikâh, kalbin gizlediği niyeti kelimelerle anlamak, kişinin kalbinde olan niyeti öğrenmesi için kendisiyle imtihan edilen söz, bir şeyi genişletmek²⁵ manalarına gelmektedir. Aslî kalitelisini normalinden ayırmak için gümüş ve altının ateşe tutulması, deney yapmak amacıyla altınla gümüşü birbirlerinden ayırıştırıncaya kadar eritmek anlamında “امتحت ذهب و فضة” ifadesi kullanılır. Bir kimseyi veya bir şeyi deneyerek, değerini ya da kalitesini ortaya koymak²⁶ anlamının yanı sıra denemek, imtihan etmek”, “onu imtihan etti”, “onu denedi”²⁷ derken bu kavram kullanılır. Ayrıca bu kelime “gümüş için de kullanılmakta olup, onu saflaştırdı, onu hâlis haline getirdi”, “öğretmen, öğrenciyi imtihan etti, denedi” “Belâ, şiddet anlamında zenginlikten sonra fakirliğin imtihanı ona isabet etti”²⁸ denilirken de bu kavram

²⁴ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, Ankara, 2001, III/ 1198.

²⁵ Ezherî, Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luğa*, Dâru'l Marife, Beyrut-Lübnan, II/335; İbn Fâris, Ebu'l Hüseyin Ahmed, *Mu'cemü'l-Mekâyisi'l-Luğa*, thk. Abdus-Selâm Muhammed Hârun, Beyrut, I.baskı, Beyrut, h.395, I/197; İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Müessesetu'l İlmîyye, Beyrut-Lübnan, 2005, IV/3673; Zebidî, Muhammed, Murtaza, *Tâcu'l-Arûs*, thk. Nîzâm Muhammed Sâlih Ya'kûbî, Dâru'l Fikir, Beyrût,1425, XVIII/526; Şevki Zayıf, *Mu'cemu'l - Vasıyt*, Kahira, trh. h.1424,s.885.

²⁶ İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyisi'l-Luğa*, I/472.

²⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, XIV/87.

²⁸ Ezherî, *Tehzîbü'l-Luğa*, II/335; İbn Fâris, *Mu'cemu'l- Mekâyisi'l-Luğa*, I/197; İbn Manzûr, *Lisânu'l - Arab*, IV/3673, 1121; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XVIII / 526.

kullanılır. “مَحْنٌ ثَوْبٌ” uzun süre giyildiğinden dolayı yıpranmış elbise manasında bu ifade kullanılır²⁹.

Bir söz hakkında düşünmek anlamında “مَحْنٌ قَوْلٌ”; gümüşü ateşle tasfiye etmek manasında “مَحْنٌ الْبَارِ مَحْنًا” kuyunun çamur ve toprağını çıkardığında “مَحْنٌ فَضَةٌ” deriyi uzatıp genişlettiğinde “مَحْنٌ الْأَدَمِ”, derinin tabaklanması manasında, tabaklanmış deri anlamında “جِلْدٌ مُمْتَحِنٌ” ifadesi kullanılır. İmtihan kelimesiyle aynı kökten gelmekte olan “مِهْنَةٌ” ün insanın kendisiyle imtihan olduğu sıkıntı ve belâ manaları da mevcuttur.

30

1.1.3. “İmtihan” Kelimesinin Kur’ân’daki Kullanımı

“İmtihan” kelimesi; bir durumun ortaya çıkması, belirgin hale gelmesi, bir şeyin birbirinden temyiz edilmesi gibi manalara gelmektedir. Bu kullanım Kur’ân’da şu şekildedir:

إِنَّ الَّذِينَ يَعْضُونَ أَسْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلنَّقَاةِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ

“Allah’ın elçisinin huzurunda seslerini kısıyanlar, şüphesiz Allah’ın kalplerini takvâ ile imtihan ettiği kimselerdir. Onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.”³¹

Kuyumcunun kalitesini belirlemek üzere altını ateşe tutması anlamına gelen “imtihan” kelimesi bu âyette kalplerin takva için halis hale getirilmesi amacıyla Allah’ın kişinin kalbini temizleyip, kulunu zorluk, sıkıntı ve meşakkatler ile sınaması, onların kalplerini takva için açması, genişletmesi, kalplerindeki samimiyeti ortaya çıkarması ve daha ihlâslı hale getirmesi demektir.³² Kulun inancında sadık olup olmadığının ortaya çıkması, Allah’ın kula dilediği teklifte bulunması yahut kulun başına zor bir iş açmasıdır. Eğer kul imtihan olduğunda sabır ve sebat gösterirse, imtihanı kazanmış olur.

²⁹ İbnu Manzûr, a.g.e, XIII/401; Zebidî, *Tâcu’l-Arûs Cevâhiru’l-Kâmus*, XVIII / 526; Bkz. ez-Zemahşeri, Ebu’l Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Ahmed, *Esâsu’l -Belâğâ*, thk. Muhammed Bâsıl, Dâru’l Kutubu İlmiyye, Beyrût, trh, s.197.

³⁰ Ezherî, *Tehzîbü’l- Luğâ*, II/3355; Cevherî, *Sihâh*, X/1764; İbn Fâris, *Mu’cemu’l-Mekâyisi’l- Luğâ*, I/19; İbnu Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XIII/401; Zebidi, *Tâcu’l Arûs*, XVIII/526; Bkz. Ez- Zemahşeri, *Esâsu’l Beleğâ*, s.198.

³¹ Hucûrât, 49/3.

³² Ezherî, *Tehzîbu’l - Luğâ*, II/3355; Zebidi, *Tâcu’l - Arûs*, XIII/525; İbn Fâris, *Mu’cemu’l - Mekâyisi’l - Luğâ*, I/197; İbnu Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, IV/245 Şevki Zayıf a.g.e,s .8853672; Bkz. ez-Zemahşeri, *Esâsu’l-Belâğâ*, I/12; Merağî, *Tefsiru’l Merağî*, XXVI/121; Vehbe’z-Zühayli, *Tefsîru’l-Vecîz Ale Hâmişi’l-Kur’ânu’l-Azîm*, Dâru’l Fikr, Dimeşk, trh, I/516.

Kişinin itaatkâr olması ve günahattan kaçınması neticesine takvâları (Allah’a karşı sorumluluk duygusu) ortaya çıkmış olur.

Kişideki imanın samimiyetini ortaya çıkarılmasını konu alan diğer bir âyet de şu şekildedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَاْمْتَحِنُوهُنَّ

“Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları, imtihan edin.”³³

Âyet; dilleriyle iman eden ve şehadet getiren kadınları, imanlarında samimi olup olmadıklarını ortaya çıkarmak maksadıyla onları birtakım imtihanlara tabi tutulmasına işaret etmektedir. Buradaki imtihandaki kasıt ise müslüman beldeye hicret eden kadınların gelişlerindeki samimiyeti ya da samimiyetsizliği ortaya çıkarmak adına onları birtakım imtihanlara tabi tutmaktadır. Böylece bunun neticesinde niyetlerinin dışa vurumu olan davranışları vasıtasıyla onların hicretlerindeki asıl gaye de açığa çıkmış olur.³⁴

1.2. “بلو”

Çalışmanın bu bölümünde belâ kavramının manası ve Kur’ân’daki kullanımı üzerinde durulacaktır.

1.2.1. “Belâ” Kelimesinin Lügat Anlamı

“بلو” kelimesi، بلو kelimesinden gelmektedir. “Musîbet, denemek, imtihan, bir şeyin eskimesi, yıpranması, mihnet, sıkıntı etmek, gam, keder, sıkıntı, bitkin hale getirmek, afet, haber vermek,”³⁵ gibi manalara gelmektedir. Hem hayırla hem de şerle birlikte sınanmak manalarında da kullanılmaktadır. Araplarda, “belâ yağdı” manasında “نزلت بلا” denilir. Ölünceye kadar su ve yiyecek verilmeyerek

³³Mümtehine, 60 /10.

³⁴Taberî, Muhammed b. Cerir Ebu Ca’fer (H.310-H.922), *Câmiu’l Beyân An Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b.Abdî’l Muhsini’-Türkiyy, Dâru’l Hicr, yrs, trh, XXII /575; ez-Zemahşeri, Ebûl Kâsım Mahmud Ömer, *el-Keşşâf an Gavâmidî Hakâiki’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvil fi Vucûhi’t-Te’vil*, Mektebetü’l-Ubeykan, Riyâd, 1998, VI/64.

³⁵Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğâ*, I/379; İbn Fâris, *Mu’cemu’l-Mekâyisu’l Luğâ*, I/292; Cevherî, *Sihâh*, I/1825; Rağîb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garîbi’l-Kur’ân*, 234; Ahmed Rıza, *Mu’cemu’l-Metnu’l - Luğâ*, I / 346; İbn Fâris, *Mu’cemu’l-Mekâyisu’l-Luğâ*, I/150; Zebidî, *Tâcu’l-Arûs Cevâhiru’l-Kâmus*, XII/218; Rıza, Ahmet, *Mu’cemu’l-Metni’l-Luğâ*, Dârû’l Hayât, Beyrût, (h.1377-m.1958), I/346; Bkz. Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul, 2012, s.234; Hasan Akay, *İslamî Terimler Sözlüğü*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2005, s.57; Mahmut Çanga, *Mu’cemu’l-Müfehres*, Timaş Yayınları, İstanbul, 100, 2016.

sahibinin kabrinin başında bekletilen ya da kuyu açılıp ölünceye kadar terk edilen deveye de aynı kökten gelmekte olan “بَلِيَّ” denilir. Eskimek, yıpranmak kök manasına da gelmekte olup; “elbise eskidi”, yolculuk yapan bir kimseyle ilgili yolculuğun yıprattığı veya harap ettiği anlamında “بلي السفر”,ve “بلو السفر” denilmiştir.³⁶ Başa gelen belâlar, musîbetler birer deneme ve sınama olduğundan ve insanı çeşitli biçimlerde eskitip yıprattığından dolayı başa gelen olaylara “belâ” denilmiştir. Aynı kökten gelmekte olan “بَلِيَّ يَبْلَى” fiili de eskimek, zeval bulmak manasında : “Elbise ya da bez parçası yıprandı veya eskidi” manasında بَلِيَّ الثَوْبُ denilmiştir. Bundan dolayı bedeni yıprattığından dolayı ‘üzüntü, keder’ “بَلَا” olarak adlandırılmıştır.³⁷ Belâ, hayır ile de olabilir şer ile de olabilir ki şöyle denilir: Allah Teâlâ, “Sizi bir fitne olarak hayır ve şer ile deneriz”³⁸ buyurmaktadır. Hayırda olursa “بَلَاءٌ حَسَنًا”, şer de olursa “بَلَاءٌ سَيِّئًا” denilmektedir. “Kötülük ve iyilik konusunda onu imtihan ettim” anlamında şu ifade kullanılır. “إِنِّي بَلَّيْتُ بَلَاءً سَيِّئًا بَلَاءً حَسَنًا”. Allah Teâlâ, kulunu iyilik ve kötülük konusunda imtihan eder. Allah Teâlâ, bir kimseyi güzellikle yani, hayırda imtihan etti anlamında “إِبْتَلَاهُ اللَّهُ إِبْتِلَاءً حَسَنًا”, denedi ve tecrübe etti anlamında ise “إِبْتِلَاءٌ وَبَلَاءٌ” denilir.³⁹ Teklif, külfetli bir işi yükleme ya da yükümlü kılma hem beden hem ruhen birer meşekkat olduğundan dolayı bunlara da “بَلَا” denilmektedir. Bu kelime Türkçe’de hem olumlu hem olumsuz manalarda kullanılan “ceza” kelimesi gibi hem lutüf, ihsan hem de sıkıntı, dert de manasında kullanılmaktadır.⁴⁰

Aynı kökten gelen “إِبْتِلَاءٌ” kelimesi, ‘denemek’, ‘imtihan etmek’, ‘külfet ve zahmet ile sınamak’ anlamının yanı sıra bir şeyin durumu hakkında bilgilenme, durumunu öğrenmeye çalışma ve onunla ilgili bilinmeyen noktalara vakıf olmak; onun iyiliğinin,

³⁶Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğâ*, I/380; Cevherî, *Sihâh*, I/1825; İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekayisi'l-Luğa*, I/293; İbnu Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIV/87; Rağib el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s.234; ez-Zemahşeri, *Esâsu'l-Belağa*, I/198; Ahmed Rıza, *Mu'cemu'l - Metnu'l - Luğa*, I/347; Zebidî, *Tâcu'l - Arus Cevâhiru'l Kâmus*, XII /219.

³⁷Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğâ*, I/380; Cevherî, *Sihâh*, I/1825; İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekayisu'l - Luğa*, I/292; Rağib el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 234; İbnu Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIV/84; ez-Zemahşeri, *Esâsu'l-Belağa*, s.78; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs Cevâhiru'l-Kâmus*, XI/220; Ahmed Rıza, *Mu'cemu'l - Metnu'l - Luğa*, I/347.

³⁸ Enbiya, 7/35.

³⁹ Ezherî, *Tehzîbu'l- Luğâ*, I/380; Cevherî, *Sihâh*, I/1825; İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekayisu'l-Luğa*, I/292; İbnu Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II/84; ez-Zemahşeri, *Esâsu'l-Belağa*, s.78; Zebidî, *Tâcu'l - Arûs Cevâhiru'l-Kâmus*, XI / 220; Ahmed Rıza, *Mu'cemu'l - Metnu'l-Luğa*, I /347.

⁴⁰Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğâ*, I/380; Cevherî, *Sihâh*, I/1825; İbn Fâris, *Mu'cemu'l - Mekayisu'l- Luğa*, XVII/ 293; Rağib el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l- Kur'ân*, s. 235; İbnu Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, II/84; ez-Zemahşeri, *Esâsu'l-Belağa*, s.78; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs Cevâhiru'l-Kâmus*, XI/220; Ahmed Rıza, *Mu'cemu'l-Metnu'l-Luğa*, I /347.

kötülüğünün veya durumunun ortaya çıkmasıyla birlikte, bir kişinin bilinmeyen gerçek yüzünü, olgun veya bayağı karakterini ortaya çıkarmak manalarına gelmektedir.⁴¹

“بَلَا” ve “إِبْتِلَاءٌ”, tecrübe ve imtihan manasında olup, iki farklı anlamı içine alır. Birisi, bir şeyin gizli olan özelliğini, iç yüzünü tanımayı, bilmeyi istemek, diğeri de o şeyin iyi ya da kötü yanlarını, eksik veya üstün taraflarını ortaya çıkarmaktır. Birinci mana, gizliyi ve açığı bilen Allah Teâlâ hakkında zaten tasavvuru bile mümkün değildir. Zira Allah, kullarının fiillerinin iç yüzünü bilmektedir. Dolayısıyla bu fiillerin fâili, Allah Teâlâ olması halinde ikinci mana söz konusudur yani, Allah Teâlâ iyi ve kötü yönlerini ortaya çıkarmak için insanı imtihana çeker, manası anlaşılmalıdır.⁴²

1.2.2. “Belâ” Kelimesinin Kur’ân’daki Kullanımı

“Belâ” kelimesi Kur’ân’da türevleriyle birlikte yer almaktadır. Kur’ân’da بَلَا yirmi yedi, “إِبْتِلَاءٌ” on, “ابْلَاءٌ” bir yerde geçmektedir. Bazı âyetlerde mâzi, bazısında ise muzârî formlarında kullanılmaktadır.⁴³ Belâ kavramı ve yakın anlamlıları olan fitne, musîbet ve mihnet kavramları Kur’ân’da çoğunlukla fiil formunda kullanılmıştır. Bu da insanların sürekli olarak farklı şeylerle denediklerini ve deneneceklerini göstermektedir.⁴⁴

1.2.2.1. Denemek-İmtihan Etmek

Kur’ân’da “بَلَا” fiili en fazla denemek, sınamak, imtihan etmek manasında kullanılmıştır. Zira ilgili âyetler göz önüne alındığında kâinat ve hayatın bütünüyle bir imtihan olduğu görülmektedir. Bu gibi âyetlerde geçen “belven” ve “ibtılâen” kelimeleri imtihan muamelesi yapmak manasına gelen bir istiareddir. Bunda ise insanın bütün eylemlerinde imtihanı esas alması gerektiğine dair açık bir işaret mevcuttur.⁴⁵ Aşağıda verdiğimiz âyetlerde Allah Teâlâ insanları hareket ve davranışlarıyla sınyıp hangisinin daha güzel iş yaptığını ortaya çıkarması (denemek, sınamak)⁴⁶ manasına gelmekte olan “belâ” kelimesi kullanılmıştır:

⁴¹ Rağib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur’ân*, 236; İbnu Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II/86.

⁴² Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I/490.

⁴³ M. Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemu'l-Müfehres*, “b-l-y” md., İstanbul, 1990, s.135-136.

⁴⁴ Muhammed el Behiy, *İnaç ve Amelde Kur’ân’i Kavramalar*, s.245

⁴⁵ Elmalılı, *Hak Dini*, II/1251.

⁴⁶ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1989, IX /527.

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

“O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır.”⁴⁷ Âyette kastedilen mana ölümün ve hayatın yaratılış amacının ne olduğuyla ilgilidir. Âyette kastedilen diğer bir mana ise insanoğlunun yaratılış gayesinin kişiyi Allah’ın rızasına erdirecek iman, ilim, niyet ve ihlâs gibi kalbi ve içsel işler hususlarında açıkta ve gizlide kimin daha samimi ve içten olduğunu temyiz ettiğini teybin etmektir. Bu sebeple ölümün ve hayatın yaratılış amacı, kişinin amellerinin kalitesini ortaya çıkarmak, Allah’a itaat ve kulluk noktasında kimin daha samimi olduğunu temyiz etmektir. Bu ise Allah’ın adalet sıfatının bir yansımasıdır. Allah adalet ve merhamet sıfatının birer tecellisi olarak amellerinin neticesini Peygamberler kanalıyla insanlara bildirmiştir. Bundan dolayı insanlar yapmakta olduğu tercihler husunda serbest bırakılmıştır ve Allah Teâlâ kişinin amellerinin karşılığını işlerindeki samimiyete ve kişinin kendi iradesiyle yapmış olduğu tercihlere göre verecektir.⁴⁸ Böylece kişi, kendi tercihleri doğrultusunda yapmış olduğu fiillerin sonucundan kendisi sorumlu olacaktır.

Kur’ân, iman etmenin sadece bir iddia olmadığını Allah’ın gerçek mücahitleri, imanları hususunda samimi olup sabır gösterenleri, söylediklerini fiilleri ile ispat edip sabredenleri ve Allah adına cihad edip mücadele edenlerin samimiyetini ortaya çıkarmak maksadıyla denediğini haber vermektedir.⁴⁹

وَلَنبَلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبَلُّوا أَعْبَارَكُمْ

“Celâlim hakkı için sizi imtihana sokacağız, tâ ki içinizden mücâhidleri ve sabredenleri belli edelim ve haberlerinizi imtihan meydanlarına nümune yapalım.”⁵⁰

Yüce Allah kullarını bazen, şükretsizler diye zenginlik, sıhhatli olmak, başarmak gibi sevinç kaynağı şeylerle, bazen de sabretsizler diye fakirlik, hastalık, başarısızlık sıkıntı kaynağı şeylerle dener. Böylece hem lütuf, ihsan hem de dert, sıkıntı bir “belâ”

⁴⁷Mülk, 67/2.

⁴⁸ Merağî, *Tefsîru'l-Merağî*, V/29; Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru'l-Celâleyn*, II/561; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII/515; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsir*, Beyan Yayınları, 2012, İstanbul, V/272.

⁴⁹ Elmalılı, *Hak Dini*, VII/414; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, XII/438; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsir*, IV/547;

⁵⁰ Muhammed, 47/31.

haline gelmiş olur. Bundan dolayı sıkıntı ve dert sabrı gerektirirken lutuf ve ihsan da şükürü gerektirir.⁵¹ Allah Teâlâ, kullarını sabrı gerektiren şer; şükürü gerektiren hayr ile deneyeceğini âyette bildirmektedir.

وَنَبَلُّوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً

“...Sizi bir imtihan olarak şer ve hayr ile mübtelâ kılacağız...”⁵² âyeti kişinin fakirlik, elem, kişiye sıkıntı veren dünyevi zararlar ve sağlık, zenginlik ve kişinin istediğini elde etmek gibi nimetlerle imtihan olacağını haber vermektedir. Böylece Allah kişiyi kendisini sıkıntıya düşüren şeyler hususunda sabretme; nefesine hoş gelen nimetlere şükretme noktasında dener. Bunun neticesinde ise kişinin Allah katındaki derecesi yükselir ya da düşer.⁵³

Aşağıda verilen âyette ise “ibtelâ” kelimesi mü’minlerin bazı sıkıntı ve belâlar ile denendiğini haber vermektedir.

هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زَلْزَالًا شَدِيدًا

“İşte burada mü’minler imtihan olunmuş ve şiddetli bir surette sarsılmışlar da sarsılmışlardı.”⁵⁴ Allah, âyette insanoğlunun dünyaya gönderilişinden ölünceye kadar daima denenmekte olduğunu haber vermektedir. Bunun yanı sıra insanoğlunun halife olma sorumluluğu gereği dünya hayatında karşılaştığı olumsuzlukların, insanlığı terbiye etmek gayesiyle, hak savaşında samimi olanı samimi olmayanlardan ayırmak için, birer imtihan vesilesi olduğunu da belirtmektedir. Zira kişi bunlara sabrettiği takdirde Allah’ın mükâfatı ile karşılaşacaktır.

Allah Teâlâ, kullarını kıtlık, darlık, açlık, savaş, korku, evlat, mallardan ve canlardan eksiltme ile imtihan edeceğini bildirirken yine “belâ” kelimesini kullanmıştır.⁵⁵

وَلَنَبَلُّوكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِيرِ الصَّابِرِينَ

⁵¹Rağib el-Isfahânî, el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur’ân, s.235; M.Said Şimşek, Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsir, III/376.

⁵²Enbiyâ, 21/35.

⁵³Celâleddin es-Suyûtî, Tefsîru'l Celâleyn, II/323; Merağî, Tefsîru'l Merağî, XVII/30; Süleyman Ateş, Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri, V/505.

⁵⁴Ahzâb, 33/11.

⁵⁵Elmalılı, Hak Dini, II/536; Süleyman Ateş, Kur’ân-Kerim Tefsiri, I/229; Ahmed Kalkan, a.g.e, 194.

“Çaresiz sizleri biraz korku, biraz açlık, biraz maldan, candan ve hasılâtтан eksiklik ile imtihan edeceğiz, müjdele o sabırlıları.”⁵⁶ Bu âyette Allah Teâlâ kişinin düşmandan korkma, açlık, kıtlık, helak olma suretiyle mallardan; öldürme, ölüm ve de hastalıklar ile canlardan; meydana gelen afetler ile mahsulâtın zarar görmesi şeklinde deneneceklerini haber vermektedir. Böylece kişinin sabredip sabredemediği ayırt edilmiş olur.⁵⁷

Allah Teâlâ'nın kullarına her nimeti şükür etmeleri maksadıyla vermektedir. Her nimetin şükrü ise kendi nevindedir. Buna binaen kişi; kendisine ihsan edilen bu nimetleri, kendini üstün görme aracı olarak gördüğü noktada bu nimetler kişinin kendisiyle denendiği bir imtihan aracı olur.⁵⁸ Bu durum Allah'ın kendisine ihsan ettiği nimetleri verilmesi gereken yerlere ve kimselere vermeyen tüm herkesi kapsamaktadır. Bunun neticesinde ise kişi o nimetten mahrum bırakılarak imtihana tabi tutulur. Buna Kur'ân'da bahsedilmekte olan bahçe sahiplerinin kıssasının anlatımında rastlamaktayız ve bu âyeti kerimede de “belâ” kavramını imtihan etmek, sınamak⁵⁹ anlamında kullandığını görmekteyiz:

إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ

Gerçek şu ki biz bahçe sahiplerini sınıdığımız gibi, bunları da sınıdık. Hani sabah vakti onu mutlaka devşireceklerine dair yemin etmişlerdi.⁶⁰ âyetinde bahçe sahipleri kendilerine emanet olarak verilen Allah'ın ihsan ettiği nimeti (bahçeyi) sahiplenmiş, kendilerini bahçenin gerçek sahibi olarak görmüşlerdir. Bu sebeple Allah'ın kendilerine ihsan ettiği bahçe (nimet) hususunda ihtiyaç sahiplerinin hakkını vermemişlerdir ve bu hususta imtihan olmuşlardır. Bunun neticesinde ise Allah (c.c), kendilerine ihsan etmiş olduğu nimeti ellerinden almış ve bahçe sahipleri nimetin varlığıyla denedikleri imtihanı kaybetmişlerdir.

“Belâ” fiilinin kullanımlarından olup kökü belâ fiilinden gelen “ibtelâ fiilinin “fülanun kezâ” “filan kişi bir şeyi denedi, imtihan etti” ibaresiyle aynı manada kullanımı Kur'ân-ı Kerîm'de mevcuttur. Allah Teâlâ, Hz. İbrâhim'i bazı kelimelerle

⁵⁶ Bakara,2/155.

⁵⁷ Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru'l Celâleyn*, I/23.

⁵⁸ Elmalılı, *Hak Dini*, IX /35; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsir*, I/184.

⁵⁹ Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru'l Celâleyn*, II/64; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X/14; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsir*, V/287.

⁶⁰ Kalem, 68/17.

imtihan ettiğini bildirmektedir. Kur'ân-ı Kerîmde şöyle beyan edilmektedir: *وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ* “Bir zaman Rabbi İbrâhim'i birtakım emirlerle sınamış, İbrâhim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: “Ben seni insanlara önder yapacağım.” İbrâhim de, “Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi!)” demişti. Bunun üzerine Rabbi, “Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz.”⁶¹

Yukarıda verilen âyette Hz.İbrâhim'in bir takım kelimelerle imtihan olduğu bildirilmektedir. Ancak bu “kelimelerin” neler olduğu hususunda herhangi bir beyanâta rastlanılmamaktadır. İbn Abbas bunun Allah'ın kendisini sorumlu tuttuğu emir ve yasaklarına uymak olduğunu belirtmiş, Hz. İbrâhim'in, Allah Teâlâ'nın tüm emir ve yasaklarını tam anlamıyla yerine getirdiği bunun neticesinde ise Hz.İbrâhim Allah'ın nezdinde övgüye değer bir sonuç elde ettiği ifade etmektedir.⁶² Âyette geçen “belâ-ibtelâ” kullanımında iki husus önem teşkil etmektedir. Bunların birincisi imtihan edilenin hakkında bilgilenmek, durumunu öğrenmeye çalışmak ve onunla ilgili bilinmeyen noktalara vakıf olmaktır. İkinci husus ise imtihan edilenin kalitesinin, kötülüğünün ya da bozukluğunun ortaya çıkmasıdır ki Allah “ibtelâhu” dendiğinde bununla yalnızca “onun kalitesinin, iyiliğinin ve kötülüğünün ya da bozukluğunun ortaya çıkması” kastedilir. Bununla onun durumu hakkında bilgilenmek, durumunu öğrenmeye çalışmak ve onunla ilgili bilinmeyen noktalara vakıf olma gibi bir şey kastedilmez. Zira Allah her şeyden haberdardır ve gaybleri bilen Allah'tır.⁶³ Allah Teâlâ, Hz. İbrâhim'i imtihan olduğu kelimeler vasıtasıyla Allah'a karşı samimiyetini ortaya çıkarmıştır.

1.2.2.2.Bitmek, Sona Ermek

“بلاء” fiiliyle aynı kökten gelmekte olan “بلاء- يَبْلَى” fiili; “بلاء- يَبْلُوا” fiilinden farklı olarak “ bitmek, sona ermek, sonsuz olmak” manasına gelmektedir. Bu manadaki kullanım Kur'ân'da mevcuttur. Bu kullanıma Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Hz. Âdem (a.s)

⁶¹Bakara, 2/124.

⁶²Muhammed Abdûh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsiru'l Menâr)*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2011, I/615. “Kelimeler” ile kast olunan Kur'ân-ı Kerimde açıklanmamış olup İbn Abbas bunun, Allah'ın tüm emir ve yasaklarına uymak ve Hz. İbrahim'in insanlara önder olması olduğunu ve Hz. İbrahim'in bu hususta en mükemmel şekilde yerine getirdiği şeklinde yorumlamıştır. Bkz. M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, I/ 156-157; Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, I / 18.

⁶³Rağib el-İsfahânî, a.g.e, s.236.

ve eşi Hz. Havva kıssasında rastlamaktayız. Allah, Hz. Âdem (a.s) ve eşine cennetteki tüm nimetlerden istifade etmelerini, sadece bir ağaca yaklaşmalarını emretmiştir. Âdem (a.s) ve eşi, şeytanın vesvesesine uymuşlar ve Allah'ın kendilerine yasaklamış olduğu ağaçtan yemişlerdir. Hz. Âdem (a.s) ve eşinin Allah'ın emrini çiğnemeleri üzerine cennetten çıkarılmışlardır. Bu âyet şu şekildedir:

فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَى

“Şeytan ona vesvese verdi: ey Âdem! Sana kılâvuzluk edeyim mi sonsuzluk ağacına ve çürümez mülke?”⁶⁴

Âyette “belâ” kökünden gelen “yeblâ” fiili kullanılmış olup, sonsuz olan, bitip tükenmeyen manasındadır. Bu kelimenin sonsuzluk ve ebedî ağacın bir vasfı olarak nitelenmiş olduğunu görmekteyiz. İnsanın yeryüzünde ebediyeti arzu etmesi, hiçbir dayanağı olmadan ölümü, ölümden sonraki dirilişi ve buna bağlı olarak da Kur’ân’ın ahiret olarak tanımladığı nihai gerçekliği inkâr etmesi demektir. Bu arzu ya da tutku şeytan’ın sözde ebedi bir gücü ya da egemenliği iğva etmesinden kaynaklanmaktadır.⁶⁵ Allah Teâlâ “Derken Şeytan bunlara kendilerinden örtülmüş olan çirkin yerlerini açmak için ikisine de vesvese verdi, ve sizi rabbınız başka bir şey için değil, sırf melek olacağınız yâhud ebediyyen kalanlardan olacağınız için bu ağaçtan nehyetti dedi”⁶⁶ âyetiyle Hz. Âdem ve eşini yasak ağaçtan yedirmek ve bunun neticesinde onları Allah’ın emrine muhalefet ettirmek şeklinde olan şeytanın gayesini belirtmiştir. Zira şeytan Hz. Âdem ve eşine o yasak ağaca yaklaştıkları takdirde ölümsüz kalacakları ya da birer melek olacakları duygusunu vermiş, cennette ebedî kalacaklarını iddia etmiştir ve onları aldatmıştır.⁶⁷

1.2.2.3.Ortaya Çıkarmak, Bilmek

“بلاء” kelimesinin deneme, sınama, sona erme manalarından farklı olarak imtihan manasıyla yakın anlama gelmekte olan, Allah Teâlâ açısında önceden ezeli bilgisiyle

⁶⁴Tâhâ, 20/120.

⁶⁵Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru’l-Celâleyn*, II/319; Esed, *Kur’ân Mesajı*, 780; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, VI/454; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, III /355.

⁶⁶A’râf, 7/20.

⁶⁷Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru’l-Celâleyn*, I/151; Merağî, *Tefsîru’l-Merağî*, XVI/158; Mevdûdi, *Tefhim*, III/281; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru’l-Kur’âni’l Hakîm (Tefsîru’l Menâr)*, IX /171.

bilinen bir durumun kul açısından ortaya çıkması, kişinin bir konu hakkında bilgi sahibi olması manasında da kullanılmaktadır.

Bu âyetlerden bir kaçını beyan edecek olursak şu şekildedir:

يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرِ

“O günde ki (bütün) sırlar yoklanıp meydana çıkarılacaktır.”⁶⁸ âyeti insanın yeniden yaratıldığı gün ve o günün dehşetine işaret etmektedir ve âyette geçen “serâir” kelimesi “serire” nin çoğuludur ve kalplerde gizlenen inançları, gizli amelleri, niyetleri, sevgileri, kinleri, iyi ve kötü duyguların insanın sadece başkasından sakladığı hususların değil, yapmayıp içinde beslediği niyetleri de ortaya çıkması manasına gelmektedir.

Bununla birlikte kişinin irade edip gizlediği niyetlerinden de me’sul olması, bu gizledikleri tüm niyet ve arzuların ortaya çıkması ve bunlardan hesaba çekilmesi manasındadır. Kıyamet gününde sırların meydana çıkarılması, yani kulun dünyadayken yaptığı her bir eylemin, ifade ettiği her bir sözdeki niyetin hesap anında ortaya çıkarılması dökülmesidir. Böylece kul amellerinin karşılığını hak ettiği haliyle görmüştür. Kişi amelinin karşılığı ne ise onunla karşılık bulacaktır.⁶⁹

Ezelî ilmiyle kullarının tüm yaptıklarından ve yapacaklarından haberdar olan Allah Teâlâ, kulların yaptıklarını kullarına göstermek, sabredeni sabredemeyenden Allah yolunda cihad edeni, cihat etmeyenden temyiz etmek, iman etme iddiasının sadece söz ile yeterli olmayıp bunun kişinin fiilleri ile de ispat etmesi gayesiyle Allah Teâlâ kullarını denemeye tabi tutmuştur.⁷⁰ Bu husususta “belâ” kelimesinin temyiz etmek, ortaya çıkarmak manasında kullanıldığı âyet şu şekildedir:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَنَّكُمْ

“Andolsun sizi imtihan edeceğiz. Tâki içinizden mücâhidleri ve sabr-u sebat edenleri belirtelim. Haberlerinizi açıklayalım.”⁷¹ Allah Teâlâ; kullarının nimete ve meşakkate olan sabırlarını test etmek, denemek ve ortaya çıkarmak için hem hayır ile

⁶⁸ Târik, 86/9.

⁶⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXIV/301; Bkz. M Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru'l - Celâleyn*, II/590; Merâğî, *Tefsîru'l-Merağî*, XXX / 116V, 421; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l Hakîm (Tefsîru'l Menâr)*, XIV/31, Mevdûdi, *Tefhîm*, 7/92; Elmalılı, *Hak Dini*, 8/57, 27; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, X /413.

⁷⁰ Elmalılı, *Hak Dini*, VIII/414; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, VIII/438; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsir*, XI/547

⁷¹ Muhammed, 47/31.

hem şer ile dener. Bunun yanı sıra Allah Teâlâ, kişinin inanç konusundaki iddiası ve bu iddiasındaki samimiyeti hususunda ibtila eder. Bu anlamda kul için hem hayır hem şer “belâ” olmuş olur.⁷² Âyetin devamında “لَنَبْلُوَنَّكُمْ” imtihan edip ortaya çıkaralım, bilelim diye; “حتى نعلم” cihad edenlerle cihat etmeyenleri, sabredenlerle sabretmeyenleri birbirinde ayırt etmek, görmek, ortaya çıkarana kadar denemeye tabi tutulması manasındadır. Allah Teâlâ ezeli bilgisiyle kullarında vuku bulan haberleri yani kullarının amellerinin iyi mi kötü mü, niyetlerinin, sözlerinin ve amellerinin özünü bilmektedir. Fakat kulların fillerinin sonucunu yine kullarının iradesine bırakmak için onları imtihan etmektedir.⁷³ Böylece kişi yaptıkları amellerin neticesinde mesul olmuş olsun.

1.2.2.4.Sorgulamak, Yaptığı Fillerin Karşılığını Görmek

“Belâ” kavramının; imtihan etmek, denemek, ortaya çıkarmak gibi manalarının yanı sıra haberdar olmak, hakkında bilgi sahibi olmak manaları da mevcuttur. “Falan kişiden haberdar oldum, onun hakkında bilgi sahibi oldum” anlamında “بَلَّوْتُ فَلَانًا” denilir. Bu kullanıma örnek teşkil edecek âyet şu şekildedir.⁷⁴

هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلِيَهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ

“İşte burada her nefis, geçmişte yaptığını deneyecek, hepsi hak mevlâları Allah’a reddolunmuş ve uydurdukları şeyler kendilerinden gaib olmuş gitmiş bulunacaktır.”⁷⁵ âyeti, ibadet eden ya da etmeyen, inanan ya da inanmayan, şükreden ya da şükretmeyen herkes Allah’ın varlığı ve birliği husunda⁷⁶ ve insanoğlunun yaptıklarının karşılığını göreceği, dünya hayatında iyi ya da kötü yaptığı amellerin hayır mı şer mi, salih mi değil mi olduğu kendisine haber verileceği manasındadır. Böylece herkesin amelinin hakikatinin ortaya çıkacak, bunun neticesinde ise kişi amellerinin iç yüzünü, kendisine yarar sağlayıp sağlamadığını görecektir. Bunun nihâyetinde kişi, Allah yerine koyduğu

⁷² Rağıb el- İsfahâni, a.g.e., s.235; Esed, *Kur’ân Mesajı*, 1215.

⁷³ Zemahşer, *El-Keşşâf an Hakaik-i Ğavâmidî’t- Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvî’l fi Vucûhi’t Te’vil*, V/526; Kurtubî, *El-Câmiu’l-Ahkâm’l - Kur’ân*, XIX/286; Râzî, Fahreddin, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Tefsiru’l- Kebîr, Mefâtihu’l- Gayb*, çev. (Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru) Akçağ Yayınları, Ankara,1988, XXVIII / 65.

⁷⁴ Rağıb el-İsfahânî, a.g.e, s.235.

⁷⁵ Yûnus, 10/30.

⁷⁶ Esed, *Kur’ân Mesajı*, 1215.

ilahların kendisine bir yarar sağlamadığının idrakine varacaktır. Bu manaların yanı sıra âyette geçen “تَبَلُّوا” fiili; okumak, bildirmek manasına gelmektedir. Bu çerçevede, kişinin dünyada yaptığı iyilik ve kötülükler kendisine okunması manasına da gelmektedir. Böylece kişi hüküm sahibinin sadece Allah olduğunu anlayacaktır.⁷⁷ Allah dışında edindikleri put ve ilahların ahirette kendilerine bir yarar sağlamadıklarını, yok olduklarını görecekler ve o gün sadece dünya hayatında başka ilahlar edinerek iftira attıkları ve yalanladıkları Allah ile baş başa kalacaktır.

1.2.2.5.Nimet, İhsan

Allah Teâlâ'nın kişiye sağlık, mal, mülk, evlat, başarı gibi ihsan etmiş olduğu tüm şeyler kişi için birer nimettir. Belirtilen nimetler Kur'ân-ı Kerîm'de belâ kavramıyla ifade edildiği âyetlerle sabittir. “بَلَوْتُ رَجُلًا وَأَبْلَيْتُ عِنْدَهُ بَلَاءًا حَسَنًا” yani “*Adamu yanındaki güzel nimetlerle imtihan ettim*” ifadesinde de belâ kelimesi, nimet, ihsan manasında kullanılmıştır.⁷⁸ Şu âyetler bu konuda örnek olarak verilebilir:

وَأَتَيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُّبِينٌ

“Onlara, içinde açık bir imtihan bulunan mûcizeler verdik.”⁷⁹

Âyetteki “belâu'n- mubiyîn” “in'âmu'l- mubîn” “yani açık bir nimet vermiştik, ihsanda bulunmuştuk” manasında kullanılmıştır.

Buradaki “belâu'l- mubîyn” ibaresi; Allah'ın Yahudilere üzerinde düşünüp ibret alacakları; denizin yarılması, bıldırcın eti, kudret helvası gibi nimet nevinden olan şeyler manasına da gelmektedir.⁸⁰ Ka'b b. Mâlik “ Allah'ın bana ihsan ettiği şeylerin en

⁷⁷Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XII/175;Bkz. El- Beğavî, Muhyi's-Sünneti Ebî Hüseyin b. Mesûd , (v.h. 516) , *Tefsîru'l - Beğavî*, Dâru'l Tayyibe, Riyâd, (m.7612, h.1411), IV /232; Merağî, *Tefsîru'l- Merağî*, XI/ 98; Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru'l -Celâleyn*, I/ 21, Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsîru'l Menâr)*, XIII /241; Elmalılı, *Hak Dini*, V/414; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, IV /224; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsir*, IV /547; Mahmut Çanga, a.g.e, s.100.

⁷⁷ Muhammed, 47/49.

⁷⁸ Ezherî, *Tehzîbu'l- Luğâ*, I/380; Cevherî, *Sihâh*, I/1825; İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekayisu'l-Luğâ*, I/ 292; Rağîb el-İsfahânî, a.g.e, II/ 84; İbnu Manzûr, *Lisânu'l Arab*, II/84; ez-Zemahşeri, *Esâsu'l Belağa*, s.78; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs Cevâhiru'l- Kâmus*, XI / 220; Ahmed Rıza, *Mu'cemu'l-Metnu'l-Luğâ*, I/347.

⁷⁹ Duhân, 44/33;

⁸⁰ Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru'l- Celâleyn*, II/496; Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, XXV/29; Esed, *Kur'ân Mesajı*, 1187.

güzelinin başka kimseye ihsan edildiğini bilmiyorum” şeklinde ifade buyururken yine “belâ” ifadesini kullanır.⁸¹

Allah Teâlâ, başka bir âyetinde ise “güzel belâ” yani nimet anlamında “belâe’n hasenen” ifadesini kullanmaktadır:

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Mü’minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”⁸² âyetinde Allah Teâlâ zahirde savaşa katılanların başarısı, zaferi gibi görünen neticenin, Allah’ın izni ve inâyetiyle olduğuna vurgu yapılmaktadır. Âyette geçmekte olan “güzel belâ” “nimet, yardım, destek, zafer ve galibiyet,⁸³ ganimet⁸⁴ olarak değerlendirilmektedir. Çünkü Allah, inananların sayılarının azlığına rağmen, sayıca üstün olan müşriklere karşı müminlere zafer vermiştir. Müminler bunu bilip şükretsiner diye bir nimet olarak vermiştir.

Allah Teâlâ, diğer bir âyetinde ise Firavun’un kavmine yaptığı zulüm ve işkenceleri hatırlatmaktadır. Âyette muhatap, aslen Firavun ve işkencelerine muhatap olmamakla birlikte azab ve işkenceye muhatap olan ancak onların soyundan ve neslinden gelenler idi. Aşağıda değinilen âyette Firavun’un, dindaşlarının, kavmi ve tebaasının inananlara uyguladığı işkenceler hatırlatılmış, Allah’ın bu zulümden onları kurtarmaları “nimet” olarak ifade edilmiştir.⁸⁵ Bu manada, âyette geçmekte olan “بَلَاءٌ عَظِيمٌ” ibaresi büyük bir ihsan, nimet manasında kullanılmıştır.⁸⁶

وَإِذْ نَجَّيْنَاكَ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكَ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ

⁸¹İbnu Manzûr, Lisânu’l Arab, II/ 84.

⁸² Enfâl, 8/17.

⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azim*, Beyrût,1993,II/327-328; Merâğî, *Tefsîru’l- Merâğî*, IX/180; Elmalılı, *Hak Dini*, IV/376; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, III/ 497; Mahmut Çanga, a.g.e, 100.

⁸⁴ Muhammed, 47/31.

⁸⁵ Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru’l Celâleyn*, I/178; Merâğî, *Tefsîru’l Merağî*, IX/180.

⁸⁶ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, I/656; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru’l-Kur’âni’l Hakîm (Tefsîru’l Menâr)*, I/427; Elmalılı, *Hak Dini*, I/372.

⁸⁷ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, I/656.

“Hem hatırlayın ki bir vakit sizi Âl-i Firavun’dan kurtardık, sizi azabın kötüsüne cezalandırıyorlardı; oğullarınızı boğazlıyorlar ve kızlarınızı diri tutmak istiyorlardı ve bunda size rabbınız tarafından büyük bir imtihan vardı.”⁸⁷

Buradaki “belâ” ifadesi Firavun’un yaptığı eziyetlere işâret ediyorsa mihnet, sıkıntı, azab ve bunlardan kurtulmayı ifade ediyorsa nimet anlamına gelir.⁸⁸ Bunun yanı sıra teklif, zor bir işi yüklenme ya da külfetli bir işi yükümlü kılma manasına da gelmektedir.⁸⁹ Firavun’un inananlara karşı tutumu, Firavun’un azab ve işkencesine maruz kalmakta olanlar için bu belâ yani imtihan olmaktadır. Bunun yanı sıra Allah (c.c)’ın inananları bu mihnetten kurtarması, onlar açısından bir belâ (nimet, ihsan) mahiyetindedir.

Râzî (h.606) tefsirinde âyette “belâun” kelimesin aslı her ne kadar denemek imtihan etmek manasına olsa da âyetteki “fî zâlikûm” zamiriyle eğer Firavun’un kadınları bırakıp, erkekleri öldürmek gibi yaptığı zulumlere işâret ediyorsa meşakkat (deneme, imtihan); eğer Allah’ın İsrailoğullarını Firavunun zulmünden kurtarmaya işâret ediyorsa nimet, ihsan manasına gelmektedir⁹⁰ şeklinde yorumlamaktadır.

Hız. Mûsâ (a.s); onlara önce Firavun’dan, yandaşlarından ve Firavun’un izini takip edip Firavun’un yoluna kenetlenenlerden çektikleri acı işkenceden kurtulma nimetini hatırlatmaktadır. Zira bir zamanlar Firavun ve yandaşları inananları sürekli zor işlerde koşturmakta, onlara aşağılayıcı, acıklı, çeşit çeşit azaplar çektirmekteydi ve onlara göz açtırmamaktaydı. Firavun’un çektirdiği en belirgin içkencelerden bir tanesi, erkek çocuklarını öldürmesi, kız çocuklarını ise hayatta bırakmasıydı. Firavun’un bunu yapmaktaki amacı, onların direnme gücünü kırmak, onları sürekli olarak zillet içinde güçsüz bir halde bırakmaktı. Böylece onları dinlerinde döndürmeyi amaçlamaktaydı. Bu sebeple âyet, Firavun’un zulmünden kurtulmayı veya firavunun zulmünü “belâ” “nimet” olarak ifade edilmiştir.⁹¹

⁸⁷Bakara, 2/49.

⁸⁸Zemahşeri, *el-Keşşâf*, I/267.

⁸⁹Rağib el-İsfahânî, a.g.m, s.235.

⁹⁰Taberî, *Câmiu’l Beyân*, I/656; Zemahşeri, *Keşşâf*, III/ 267; Razî, a.g.e, III/74.

⁹¹Taberî, *Câmiu’l Beyân*, I/656; Seyyid Kutup, *Fi-Zilâl-il-Kur’ân*, Hikmet yay. çev. (İ.HakkıŞengüler, Bekir Karlığa, M. Emin Saraç) ,İstanbul, VII/88; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru’l- Kur’âni’l Hakîm (Tefsîru’l Menâr)*,I/427; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, V/15; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, I/83.

“بَلَا” kavramının Kur’ân’daki kullanımıyla ilgili genel bir değerlendirme yapılacaktır. Bu kelimenin; imtihan etme, denemek manasının yanı sıra; ortaya çıkarma, bildirme, karşılığını görme, nimet, ihsan gibi manalarda kullanıldığı tesbit edilmiştir.

1.3. “فِتْن”

Çalışmanın bu kısmında fitne kavramının manası ve Kur’ân’daki kullanımı üzerinde durulacaktır.

1.3.1. Fitne Kavramının Lügat Anlamı

“Fitne” kavramı “فَتَنَ يَفْتِنُ فُتُونًا فَتْنًا”⁹² fiilinden türemiş bir mastardır. Fitne kelimesi; ‘bir şeyin hoşuna gitmesi’ manasının yanı sıra Sivebeyh’e (h. 180) göre “أَفْتَنْتُهُ” “onu imtihan ettim”, “onu fitneye maruz bıraktım” manasına da gelmektedir. Ebû Zeyd, adam günaha girmek istediğinde ya da günaha girdiğinde “فُتِنَ رَجُلٌ” ibaresini kullanarak fitne kelimesine “günah” manası vermiştir. “F-t-n” kelimesi delirmek, aklında zoru olmak, tutulmak, âşık olmak manalarına da gelmektedir. Zira ma’kûl kelimesi gibi ismi mefûl olan “مَفْتُونٌ” kelimesi “delilik” manasında kullanılmıştır. Nitekim şu âyette bu anlamda kullanılmıştır.

“فِتْنَةٌ بِأَيِّكُمْ الْمَفْتُونُ”⁹³ âyetinde geçen “مَفْتُونٌ”, “جُنُونٌ”, “delilik” manasında kullanılmıştır.⁹⁴

Fitne kavramının sözlük anlamlarından biri de dalâlet ve günahdır. Araplar; ‘kişiyi önceden kabul etmiş olduğu görüşünden uzaklaştırdım, kaydurdım’ anlamında “فَتَنْتُ رَجُلًا عَنْ رَأْيِهِ” derler. “فَاتِنٌ” haktan saptıran manasındadır. Günahı süslü göstererek kulları haktan saptırdığı, vazgeçirdiği için şeytana da “فَاتِنٌ” denilmiştir. “فَتَّانٌ” ise yine fucûr ve günahı süslü göstererek insanları aldattığı için şeytana “فَتَّانٌ” denilmiştir. İnsanın içine aşk ateşi düşürdüğü ve aklını çeldiği için kadına; kişinin aklını çelip onu

⁹²İbn Fâris, *Mu’cemu’l-Mekâyisu’l-Luğâ*, IV/472; Rağib el Isfehâni, a.g.e, İbnu Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, III/318; Zebidî, *Tâcu’l-Arûs Cevâhiru’l-Kâmus*, XIII/423; Ali Rıza, *Mu’cemu’l-Metnu’l-Luğâ*, IV/386.

⁹³ Kalem, 68/6.

⁹⁴ Cevherî, *Sihâh*, V/1745; İbnu Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, III/318; Zebidî, *Tâcu’l-Arûs Cevâhiru’l-Kâmus*, XIII/423.

azaba sürüklediği için hırsıza ve kuyumcuya, dirhem ve dinara da “ فَتَان ” denilmiştir. İnsanları zor bir imtihandan geçirdiği için münker ve nekire de aynı kökten gelen “ فَتَانَان قَبِير ” denilmiştir.⁹⁵ Delirmek, aklından zoru olmak, deli gibi vurulmak, âşık olmak, tutkuyla bağlanmak manasında “ مَفْتُون ” ibaresi de kullanılmaktadır.⁹⁶

Fitne kavramının sözlük anlamlarından bir diğeri de, imtihan etmek, denemek (ihtibar) ve sınamaktır (ibtîlâ)'dır. Altın ve gümüş gibi değerli madenlerin saflığını, derecesini anlamak için ateşe atmak ve ateşte eritmek manasında da kullanılmaktadır. Bu kullanım insan için kullanıldığında mecâzî bir anlam ifade etmektedir. Arap dilinde “ افتن الرجل ” “kendisine isabet eden şey yüzünden akli ve malı gitti” kullanımı da mevcuttur.

Fitne kelimesinin bu sözlük manalarının yanı sıra “katl”⁹⁷ yani savaş manasının da olduğunu mülahaza etmekteyiz.

Fitne kavramının diğeri bir sözlük manası ise “إِحْرَاق” “yakmak, azab etmektir.” “ فَتَنْتُ رَغْفَ فِي النَّارِ ” “ çöreği ateşte yaktım”, ateşte yanmışçasına simsiyah olmuş taşlara “ الْفَاتِن ”, yanmış gümüşe “ الْوَرَقُ الْفَتِين ” ateşte yakmak suretiyle altın derecesi tesbit edilmiş paraya da “ دِنَارٌ مَفْتُون ” denilmektedir. Yani ateşin şeklini değiştirdiği her şeymeftûndur. Bundan dolayı Araplar zenci toplumuna “مَفْتُون” demektedir.⁹⁸ “ فَتَنَ ” ateşte yakmak manasındadır. “ فَتَنَ الشَّيْءُ فِي النَّارِ ”, “ bir şeyi ateşte yaktı” derken bu fiil kullanılır. Ateşte yakılarak simsiyah olmuş taşa “ فَتْنٌ ” denilmektedir. Çoğulu ise “ فَتَان ” dir. “altını ve gümüşü ateşe tutarak onu halis, saf hale getirmek” “ فَتَنْتُ دِرْهَمًا وَ دِنَارًا ” kuyumcu altını ateşe tuttu” manasında ; فَتَنْتُ الدَّهَبَ فِي النَّارِ ifadesi kullanılmaktadır. Kullanılmış olan “ فَتَنَ ” fiilleri “إِحْرَاقٌ” manasında kullanılmıştır.⁹⁹

بُرُوحِ سُورَةِ الْبُرُوحِ فِي الْقُرْآنِ كَمَا فِي الْفَتْحِ وَالْحَرْقِ
إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابٌ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ
“fitne” fiilin kullanımı buna misal teşkil etmektedir. Yani mü'minleri imanlarından

⁹⁵ Cevherî, *Sihâh*, V/1745; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XVIII/426; Ahmed Rızâ, *Mu'cemu'l-Metnu'l-Luğa*, IV/ 357.

⁹⁶ Cevherî, *Sihâh*, V/1746; İbnü Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII/319; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XIII/425.

⁹⁷ Cevherî, *Sihâh*, V/1746; İbnü Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII/ 318; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XVIII / 425.

⁹⁸ Ezherî, *Tehzîb'l-Luğa*, III/2738; Cevherî, *Sihâh*, V/1745; İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyisu'l-Luğa*, IV/ 472; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII/318; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XVIII/425; Ahmed Rıza, *Mu'cemu'l - Metnu'l - Luğa*, IV/ 357.

⁹⁹ Cevherî; *Sihâh*, V/434; İbn Fâris, *Mu'cemu'l - Mekâyisu'l- Luğa*, IV/473; İbnü Manzûr, *Lisânu'l -Arab*, III/316; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XIII/426; Ahmed Rıza, *Mu'cemu'l-Metnu'l-Luğa*, IV/357.

geri çevirmek için ateşte yaktılar manasında “فَتَنُوا” fiili “اِحْتَرَقُوا” manasında kullanılmıştır. Ayrıca bu kullanım ile alakalı olarak vesvese için “فِتْنَةُ الصَّدْرِ”; yoldan sapmak, çıkmak manasında “فِتْنَةُ الْحَيَاةِ”; kabir suali için “فِتْنَةُ الْمَمَاتِ” denilmektedir. Allah Rasûlu kabir fitnesinde, deccal fitnesinde, ölümün ve hayatın fitnesinde Allah’a sığınmıştır.¹⁰⁰

Fitnenin tamamen zararlı bir şey olmadığı, insanı sıkıntıya, meşakkate düşüren şeyler olmadığı anlamında;¹⁰¹“Allah’ım fitnelerden sana sığınırım” diyen birine Hz. Ömer’in “Rabbinin sana mal ve evlat vermesini istemiyor musun” demiş ve bu sözyle “*Mallarınız ve evlatlarınız sizin için birer imtihandır.*”¹⁰² âyetini kastettiğini ifade etmiştir.¹⁰³

Fitne kavramının kök manaları açısından genel bir değerlendirmesi mülâhaza edilecek olursa; bu kavramın“denemek, tecrübe etmek, yakmak, ateşe atmak, imtihan etmek, hayrette bırakmak, kötülük teşvikçisi, ayartmak, baştan çıkarmak, meftun etmek, fitne çıkarmak, günah, küfür, savaşıma, yakma, bir şeyden vaz geçirme, saptırma, nifak,¹⁰⁴ şeytanın hile ve tuzağı, düşman saldırısı, şirk, müşriklerin müslümanlara uyguladıkları ve şirke döndürmeyi amaçlayan baskılar manalarında kullanıldığı görülmektedir.¹⁰⁵

Ku’an’da yer almakta olan belâ, iblâ, ibtilâ kelimelerinin özellikle Allah-kul ilişkisi içerisinde sınama ve deneme anlamı taşıyan fitne kelimesiyle aynı manada oldukları görülmektedir. Söz konusu kelimeler, genel olarak hem insana sunulan nimetler hem de insanın karşı karşıya kaldığı sıkıntılarla sınanmayı ifade etmede kullanılırlar.¹⁰⁶ Buna binaen ‘fitne’ nin kapsamı biraz daha geniştir. ‘belâ’ yalnızca Allah’tan geldiği halde, ‘fitne’ hem Allah’tan hem de kullardan gelebilir, insan kendisi olduğu kadar başkalarını da fitneye uğratabilir.¹⁰⁷ Her ikisi de insanın eriştiği ya da

¹⁰⁰ Cevherî; *Sihah*, V/434; İbn Fâris, *Mu’cemu’l Mekâyisü’l-Luğa*, IV/473; İbnü Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XIII/320; Zemaşşeri, *Esâsu’l-Belâğa*, s.6; Zebidî, *Tâcu’l-Arûs*, XVIII/ 426; Ahmed Rıza, *Mu’cemu’l Metnu’l Luğa*, IV/357

¹⁰¹ Mustafa Çağrıncı, “Fitne”, DİA, XIII /56.

¹⁰² Enfâl,8/28.

¹⁰³ Cevherî; *Sihâh*, V/434; İbnü Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XIII/321; Zebidî, *Tâcu’l-Arus*, XVIII / 426.

¹⁰⁴ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, III/2738-2740; İbnü Manzûr, a.g.e, XIII/320; Zebidî; *Tâcu’l-Arûs*, XVIII/424-428.

¹⁰⁵ Esed, *Kur’ân Mesajı*,1319; Mahmud Çanga, *Kur’ân-ı Kerim Lügatı*, s.360; Mustafa Çağrıncı, “Fitne”, DİA, XIII/156; Hasan Akay, a.g.e, s.149;

¹⁰⁶ Hasan Keskin, a.g.e, 136.

¹⁰⁷ Hüseyin K. Ece, a.g.e, s.200.

insana erişen bir sıkıntı, darlık anlamında kullanılırlar. Her ikisinde de “zorluk, sıkıntı, darlık” anlamı daha açıktır.¹⁰⁸

1.3.2. “Fitne” Kavramının Kur’ân’daki Kullanımı

Fitne, Allah’a nisbet edildiği zaman sınav, imtihan; beşere nisbet edildiği zaman her türlü kötülük, ayartma, baskı, zulüm manalarına gelmektedir.¹⁰⁹ Kur’ân-ı Kerîm’in bütünlüğüne bakıldığında fitne kelimesinin genel manada bu çerçevede olduğu görülecektir. Fitne kelimesi Kur’ân’da türevleriyle birlikte elli dokuz defa zikredilmiştir. Bunların otuz ikisi Mekki, yirmi yedisi de Medeni sûrede geçer. Otuz dört âyette fitne kelimesi, yirmi altı âyette de türevleriyle birlikte geçmektedir.¹¹⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de fitne kavramı; itibar ve ibtilâ etmek, Saptırmak-Şaşırtmak-kandırma-inkâr, azap, yakma, dalâlet, ateşe atmak, belâ (musîbet-dert), cevap (mazeret), baskı-zulüm-şirk, günah, savaşıma, fitne¹¹¹ gibi farklı manalarda kullanılmıştır.

1.3.2.1. İmtihan Etmek–Denemek

Altın ve gümüşü en saf, en hâlis hale getirmek için eritmek manasında olan “fetr” kelimesi, kök manasıyla bağlantılı olarak fitne kelimesinin kişinin kulluktaki derecesini ortaya çıkarmak için Allah Teâlâ tarafından bir takım imtihanlara tabi tutulması manasında kullanılmaktadır. Fitne gerçek olanı sahte olanından, iyiyi kötünden, kirliyi temizden ayırır. Böylece kişinin kulluğundaki hakikat ortaya çıkmış olur. Fitne öncelikle bir sınav vasıtası olduğuna göre, hem nimet sebebiyle hem de zahmet ve sıkıntı sebebiyle olabilir. Kur’ân’ın da işaret ettiği gibi insan bazen risk taşıyan mal, mülk, evlat ve sağlık gibi ni’metlerle bazen de yokluk, hastalık, şeytan ve düşman saldırısı gibi şeylerle denemeye uğrar. Bu bakımdan çekilen zorluk, mal, zulüm, kadın, çocuk, saptırma azap gibi şeylerin kişi için birer imtihan vesilesi olması açısından hepsi birer fitne olmaktadır.¹¹²

Kur’ân-ı Kerîm’de fitne kavramının geçtiği âyetler incelendiği zaman bu kavramın ekseriyetle imtihan etme, sınama manasında kullanıldığı görülecektir:

¹⁰⁸Rağıb el-İsfahânî, a.g.e, s.1117-1118.

¹⁰⁹Hasan Keskin, a.g.e. 135.

¹¹⁰Mesut Erdal, *Kur’ân’da Fitne Kavramı Üzerine Düşünceler*, DÜİFD, Diyarbakır, 1999, I/221; Mustafa Çağrı, “Fitne”, DİA, XII /156.

¹¹¹Hüseyin K. Ece, a.g.e, s.199; Mahmut Çanga; a.g.e, s.370.

¹¹²Hüseyin K. Ece, a.g.e, s.202.

أَحْسِبَ النَّاسَ أَنْ يُؤْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ. وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا
وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ

“İnsanlar, “İnandık” demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler. Andolsun, biz onlardan öncekileri de imtihan etmiştik. Allah, doğru söyleyenleri demutlaka bilir, yalancıları da mutlaka bilir.”¹¹³

Âyet, müslümanların iman ettikleri esnadan hicret edene kadar müşriklerden eza ve cefa gördükleri Mekke döneminde inmiştir. İnananların imanları husunda inanmayanlar tarafında baskı ve işkence görmesi sadece Mekke dönemine münhasır bir şey değildir. Zira Allah, kimin samimi olup tüm cefa ve eziyetlere direneceğini, kimin ise samimi olmadığını temyiz etmekte ve Allah Teâlâ, kişiyi imanındaki samimiyeti ortaya çıkarmak maksadıyla hicret, Allah yolunda cihat etmek, cana ve mala musîbetlerin isabet etmesi gibi imtihanlar ile denemektedir. Bununla beraber Allah, kullarını hacc, zekât ve infak gibi dinin emir ve yasaklarına tabi olup olmama bakımında denemeye tabi tutmaktadır. Âyette fitne kelimesinin “ deneme, sınama” anlamında kullanıldığı aşikârdır.¹¹⁴ İlk âyetteki “yuftenûn ” “yubtelûn-yumtehanûn” “ihtibar ve ibtila olmak” manasındadır. Kişi “malları ve nefisleri hususunda denemeye tabi tutularak, kişinin belâya karşı sabrı denenmektedir. Bunun yanı sıra kişinin imanında samimi olup olmadığını ortaya çıkarmak maksadıyla, kişi birçok eziyete maruz bırakılarak sınanıp, denenmektedir. Böylece; insanların murdar/habis olanları tayyib/ temiz olanlarından ayırt edilmiş olur.¹¹⁵

Hz. Mûsâ ve annesinin kıssasının anlatıldığı Tâhâ suresinin 40. âyetinde fitne kelimesi kullanılmış, “seni iyice denemiştik” “ fetennâke fitneten” sözcüğü “belâ” sözcüğü gibi kabul edilmiştir; çünkü her ikisi de ‘ insanın eriştiği (ya da insana erişen) bir sıkıntı, darlık’ anlamında kullanılmıştır. Yani sıkıntı, darlık vererek sizi imtihan etmiş, sınamıştık, denemektedir.¹¹⁶

¹¹³ Ankebût, 29/2-3.

¹¹⁴ Rağıb el-İsfahânî, a.g.e, 1117; Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, XX/112; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, IV/ 83.

¹¹⁵ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, III/2738; Cevherî, *Sihâh*, V/425; Râğıb el-İsfahân, a.g.e, 1118; İbnu Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII/319; Bkz.Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, XX/112; Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, II/395.

¹¹⁶ Râğıb el-İsfahânî, a.g.e, 1119; Elmalı, *Hak Dini*, VI/412.

إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۗ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَا مُوسَىٰ

"Hani kız kardeşin (Firavun ailesine) gidiyor ve "size onun bakımını üstlenecek kimseyi göstereyim mi?" diyordu. Derken, gözü aydın olsun, üzülmesin diye seni annene döndürdük. Ve bir cana kıydın da biz seni kederden kurtardık, seni sıkı bir denemeden geçirdik (ve kaçıp Medyen'e gittin). Medyen halkı içinde yıllarca kaldın, sonra (peygamber olman için) takdir edilmiş bir zamanda (Tûr'a) geldin ey Mûsâ!"¹¹⁷

Hz. Mûsâ'nın anlatıldığı bu âyette "fitne" kelimesi; 'deneme, sınama' erişen bir sıkıntı, darlık gibi manaları ifade etmektedir. Âyette geçen "وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا" ifadesi Allah'a teslimiyet hususunda samimiyetin test edilmesi, denenmesi, ibtila edilmesi ve samimiyetin ortaya çıkması için zorlu ve çetin bir imtihan ile imtihan edilmesi manasındadır.¹¹⁸

Fitne kelimesi, darlıkta ve bollukta, sıkıntı ve rahatlıkta insanın imtihan olması¹¹⁹ manasında da kullanılmaktadır. Şu âyet, buna örnek teşkil etmektedir:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبَلُّوكُم بِالشَّرِّ وَالْحَيْرِ فِتْنَةً وَأَلَيْنَا تُرْجَعُونَ

"Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz."¹²⁰

Buradaki "fitne" ihtibar etme, belâ, sıkıntı ve darlıkta insanın belâyâ uğratılması manasındadır.¹²¹ Daha açık bir ifadeyle kişinin belâlardan sabrı gerektiren, nimetlere karşı ise şükrü gerektiren şeylerle imtihan olacağı manasındadır.¹²² Kişinin sevdiği, hoşuna gittiği şeylere karşı şükrü; sevmediği, hoşuna gitmeyen şeyler hususunda da sabrını görmek için, sıkıntı, bolluk, darlık, zenginlik, fakirlik, helal, haram, sıhhat, rahatsızlık, isyan itaat, hidâyet ve dalâlet hususlarında imtihan olması manasındadır.

¹¹⁷Tâhâ, 20/40.

¹¹⁸Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, III/2740; İbnu Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII/319; Bkz. Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru'l-Celâleyn*, II/313.

¹¹⁹Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XIII / 426.

¹²⁰Enbiya, 21/35.

¹²¹Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, III/2740; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XVIII/426; Bkz. Zemahşeri, *Keşşâf*, IV/144; Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru'l-Celâleyn*, I/323;

¹²²Zemahşeri, *Keşşâf*, IV/144.

İfade edilen tüm bunlar kişi için fitne olarak vasıflandırılmıştır.¹²³ Tüm bunların neticesinde, kişinin Allah'a olan imanındaki sadakati test edilmiş olur. Allah Teâlâ bu âyetin izahını “*Andolsun, sizi biraz korku, (biraz) açlık, (biraz da) mallardan, canlardan ve mahsullerden yana eksiltme ile imtihan edeceğiz. Sabredenlere (Lutfü keremimi) müjdele.*”¹²⁴ âyetinde yapmaktadır.

Dünyevî şeylere karşı duyulan tutku ve meyil, kişinin ailesi için beslediği kayırma ve koruma duygusu bazen insanı haddi aşmaya götürebilmektedir. Dolayısıyla evlada ve mala duyulan bu muhabbet kişiyi Allah'ın kitabında öngörülen ahlakî ve manevi değerlerin sınırını aşmaya sevkettiği için, tüm bunlarkişiyi için¹²⁵ Allah'ı önceleyip öncelememesi hususunda samimiyetini ortaya çıkaran birer fitne (imtihan-sınama) vesilesi olabilmektedir. Aşağıdaki âyette fitne kavramı bu manada kullanılmıştır:

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا آمَاؤُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ

“*Bilin ki mallarınız ve çoluk çocuğunuz birer deneme aracıdır. Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır.*”¹²⁶

Kişiyi Allah (c.c)'in belirlemiş olduğu sınırın dışına çıkaran mal ve evlat sevgisi fitne hükmünde olup bu âyette sınav ve ayartma manasında kullanılmaktadır. Zira İnsana emanet olarak verilen mal ve çocuklar birer imtihan vesilesidir. Bineanaleyh akıl sahibi bir kimse kendisine verilen mal ile ihtiyacını giderdiği, bazı emellerine ulaştığı, kazanma ve harcama konusunda haram ve helal çizgisine dikkat ettiği müddetçe malın; terbiye, yetiştirme ve sevgi hususunda Allah'tan daha öncelemediği takdirde evladın fitnesinden korkmaz. Malın yaratılış maksadına uygun olarak kullanılmadığı ve çocuğun ise Allah'ın rızası dâhilinde yetiştirilmediği takdirde kişi için birer fitne olmaktadır. Ebeveynin evlatlarına duyduğu sevgiden dolayı din, ümmet adına verilecek olan gayreti zayıflama ve korkak olması, ebeveyn çocukların rızkı için batıl yollar ile rızkı kazanma yolunu tercih etmeleri; zekât, ve infâk hususunda da cimri davranabilmeleri fitne kabilinden başlıcalarıdır. Zira kişi için bunlar birer deneme vesileleridir.¹²⁷

¹²³ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XVI/269; Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru'l Celâleyn*, I/323.

¹²⁴ Bakara, 2/155.

¹²⁵ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, s.404.

¹²⁶ Enfâl, 8/28.

¹²⁷ Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru'l-Celâleyn*, I/179; Merağî, *Tefsîru'l-Merâğî*, XV/194.

Yüce Allah, evlatlarıyla imtihan edilmesi neticesinde insanın başına gelenleri göz önünde bulundurarak burada evlatları “fitne” diye adlandırmıştır.¹²⁸ Mal ve evlatlar, anne-babayı ya da mal sahibini günah ve sıkıntıya düşürmesi sebebiyle de kişi açısından birer imtihan vasıtası olmaktadır. Allah’a duyulan sevgi ile mala ve evlada duyulan muhabbet sınırının korunup korunamaması yönüyle de kişi için birer imtihan vasıtalarıdır.¹²⁹

Tevbe suresi 126. âyetinde ise benzer bir kullanım görülmektedir:

أَوْ لَا يَرُونَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَكَّرُونَ

“Görmüyorlar mı ki, onlar her yıl bir veya iki kere belâya çarptırılıp imtihan ediliyorlar. Sonra ne tövbe ederler, ne de ibret alırlar.”¹³⁰

Bu âyette Allah Teâlâ, münafıkların hakla batılı, iman ile küfrü ayırt edebilme kabilinden olan musîbetlere duçar olduklarını, buna rağmen bu maruz kaldıkları imtihanlardan ders çıkarmayıp kalplerindeki nifak ve şüphe sebebiyle belli imtihanlara maruz kaldıklarını haber vermektedir. Âyetteki “يُفْتَنُونَ”, “يُحْتَبَرُ” manasındadır ve her yıl bir veya iki defa kullanımı süreklilik ifade etmektedir. Allah, onları hastalık, açlık, susuzluk, kıtlık, sıkıntı, azap, hoş gitmeyen şeyler ve cihada çağrılmakla onların müslümanlıklarını ortaya çıkarmak için imtihanetmekteydi. Bütün bu imtihanlar, onların müslümanlık kisvesi altında kalplerinde gizledikleri nifak pisliğinin açığa çıkmasını sağlamak maksadıyladır. Öte yandan, bu imtihanlara tabi tutulmaları onlara imanları husunda herhangi bir fayda sağlamamıştır. Zira iman esaslarından sapmış olmaları sebebiyle, onların kalplerinde birikmiş olan pisliklerini daha da artırmıştır.¹³¹

Fitne, Yüce Allah’tan ya da kuldân sâdır olmuş olan, sıkıntı, musîbet, katl, öldürme, azap, vb. türden hoş görülme fiilleridir. Bu gibi fiiller her ne zaman, Yüce Allah’tan sâdır olursa, bir hikmete dayanır, ama her ne zaman insandan, Yüce Allah’ın

¹²⁸ Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı*, s.404; M. Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Mesajı*, II/379; Yusuf Kerimoğlu, *Kelimeler Kavramlar*, İnkılab Yayınları, İstanbul, 2015,169.

¹²⁹ Râğıb el-İsfahânî, a.g.e, 1118; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf (v.h.745), *Tefsîru’l – Bahru’l Muhiyt*, Dârü’l Kutubu’l İlmîyye, (m.1993-h.1413), Beyrût-Lübân, IV/481;Merâğî, *Tefsîru’l Merağî*, XV/194;Esed, *Kur’ân Mesajı*,404; Elmalılı, *Hak Dini*, IV/383;

¹³⁰ Tevbe, 9/126.

¹³¹ Taberî, *Câmiu’l- Beyân*, XII/93; Bkz. Kurtubî, a.g.e, X /437; Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru’l-Celâleyn*, II/206; Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, XI/52; Mevdûdî, *Tefhim*, II/297;Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 4. Ayrıca bkz. Ezherî, *Tehzîbu’l- Luğa*, III /2739; İbnu Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XIII/323; Zebidî, *Tâcu’l-Arûs*, XVIII/ 424.

bir emrine dayalı olmaksızın, sadır olursa bu zikredilenin zıddı olur. Bundan ötürü Allah insanı, her yere fitne düşürmekle ya da fitne sokmakla yerer.¹³²

Fitne Kur'ân-ı Kerîmde zakkum ağacına atfedilerek cehennem ehli için cehennem yiyeceği olan zakkumun zalimler için birer fitne kabilinde olduğunu bildirmektedir. Âyet şu şekildedir:

إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ

“Biz onu (zakkumu) zalimler için bir fitne (imtihan) kıldık.”¹³³

Zakkum ağacının zalimlere fitne olması onu yiyecek olanlara işkence olması anlamında kullanılmıştır. Zakkum ağacı, zalimlerin ağaçtan tattıkları zaman ahirette uğrayacağı azabın şiddetini simgelemektedir. Bununla beraber âyette geçen fitne kelimesi, âhirette zalimler için azap, mihnet, sıkıntı; dünyada ise onlar için ibtila, deneme aracı manasında da kullanılmıştır. Kâfirler, zalimler için cehennem yiyeceğinden olan zakkum ağacının köklerinin ve kendisinin ağaçtan olduğunu işitince kendisi ateşte yanmaktayken ateşte nasıl büyüme diyerek zakkum ağacı hususunda fitneye düşmüşler, imtihan olmuşlardır.¹³⁴

Fitne insanların karşılıklı münasebetleri için de söz konusu olabilir. İnkârcıların müslümanlara karşı olumsuz tavırları müslümanlar için birer fitnedir, imtihandır; zira inananların sabırları ve İslâm'a bağlılıkları denemeden geçirilmiş olur, müslümanlar ibtilâ olmuş olur. Öte yandan müslümanların maruz kalacakları herhangi bir sıkıntı da kâfirlerin bundan yanlış sonuçlar çıkarmasına yol açan birer fitne olabilir.¹³⁵ Şu âyet böyle bir duruma örnek teşkil etmektedir:

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْزِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Rabbimiz bizi küfürde ısrar edenler için fitne kılma ve bize mağfiret et, ey Rabbimiz! Şüphesiz Azîz ve Hakîm olan sensin, yalnız sen!”¹³⁶

¹³²Râğıb el-İsfahânî, a.g.e, 1119.

¹³³Saffat, 37/63.

¹³⁴Zemahşerî, *Keşşâf*, V/213; Bkz. Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru'l-Celâleyn*, II/447; Merâğî, *Tefsîru'l - Merâğî*, XXIII/67; Elmalılı, *Hak Dini*, VII/101; Esed, *Kur'ân Mesajı*, 1078; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, IV/290. Ayrıca bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III /2974.

¹³⁵Mustafa Çağrıncı, a.g.m, s.156.

¹³⁶Mümtehine, 60/5.

Müslümanların kâfirler için imtihan konusu olmaları, kâfirlerin baskı ve zulümlerinin artması sebebiyle müslümanların dinî hususlarda taviz verebilecekleri manasında yorumlanabilmektedir. Bu âyette ise müslümanların; “ bizi kâfirlerin eliyle veya başka bir şekilde ezâ ve cefaya uğratma, bizi inkâr edenler için oyun ve eğlence kılma ve onları bize üstün kılma bu onların hoşuna gider, böylece bizden daha hayırlı olduğunu zannederler ve onlar “Müslümanlar hakk üzerinde olsalardı, onlara azap dokunmazdı.”¹³⁷ şeklindeki söylemleri, müslümanların hakk yolu anlatması husunda engel teşkil edeceğini ifade etmektedir. Bu sebeple kâfirlerin inananlara karşı tutumları, inananlar için bir imtihan mahiyetindedir.

1.3.2.2. Saptırmak-Şaşırtmak-Kandırmak

Şeytana günahı süslü göstererek insanları hak, doğru yoldan saptırdığı, kandırdığı için şeytana “fâtin”¹³⁸ denildiği fitne kavramının kök manası verilirken belirtilmiştir. Fitne kavramının sözlük manalarından olan; sapma, saptırma, kandırma kullanımı ilk olarak şeytanın Hz. Âdem ve eşinin cennetten çıkartması maksadıyla onları ayartması konu edinen âyette kullanıldığını görmekteyiz:

يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ آبَاؤَكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يُنَزِّعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوَاتِيمًا إِنَّهُ يَرِيكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

“Ey Âdemoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için, elbiselerini soyarak ana babanızı cennetten çıkardığı gibi, şeytan sizi de saptırmasın. Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz, şeytanları, iman etmeyenlerindostları kıldık.”¹³⁹

Âyette geçmekte olan; يَفْتِنَنَّكُمُ, يُضِلُّنَّكُمْ saptırmak manasındadır. Âyette şeytanın günahı süslü göstererek, kişiyi doğru yoldan saptırdığına vurgu yapılmaktadır. Zira

¹³⁷ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XXII/569, Bkz. Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, II/548; Merâğî, *Tefsîru'l -Merâğî*, XXIII/546; Esed, *Kur'ân Mesajı*, 1319; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, V/217; Ezherî, *Tehzîbu Luğa*, III/2738; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII/322; Zebidî, *Tâcu'l- Arûs*, XVIII /424; Ayrıca bkz. Mustafa Çağrırcı, a.g.m, s.156

¹³⁸ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, III/2739; İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekayis'l-Luğa*, IV/472; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XII/318; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XVIII/425; Ahmed Rıza, *Mu'cemu'l-Metnu'l Luğa*, V /357.

¹³⁹ A'râf, 7/27.

şeytan, Hz. Âdem'i ve eşini de bu şekilde kandırmıştır. Bu sebeple Allah Teâlâ, şeytanın insana vesvese vermek suretiyle vermiş olduğu nufûzu hatırlatmaktadır.¹⁴⁰

Bu âyette, şeytan ve şeytanın soyunun, insanoğlunun görmediği, kişinin kendisinin dahi farkında olmadığı zayıf yanlarında yaklaştığını ifade etmektedir. Öyleyse insan; şeytanın kalbini, aklını çeceleceği noktalar husunda uyanık olmalı, takva, iman ve Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getirerek şeytanın bu fitnesine, ayartısına düşmemelidir. Âyetteki diğer bir mana ise şeytanın insanın Rabbinin hidâyetini yok sayıp, insanı fitri haya duygusundan çıkarmaya gayret göstermesidir. Bu sebeple âyette insanın, şeytanın tüm ayartma ve yoldan çıkarma yollarına karşı uyanık olması gerektiği vurgulanmaktadır. Zira kişi şeytanın insanın bir düşmanı olduğunu, insanı görmediği yollarda, görmediği şekilde kandırabileceğini unutmamalı, şeytandan ve şeytanî yollardan kendisini korumalıdır.

Bu âyette de izah edildiği gibi şeytan, insanoğlunun kendisinin dahi fark etmediği zayıf noktalarından yararlanmakta, insanın zayıf noktalarından yola çıkarak insanoğlunun kalbini, düşüncesini çelebilmekte ve nihâyetinde insanı kandırmaktadır. Şeytan, Allah' a inananların ve O'nun yolunda gidenlerin düşmanı, kendisine uyan ve izinde gidenlerin dostudur. Mâide suresi 49. âyette ise; Allah Teâlâ, Allah Rasûlunu kendisine inanmayan kâfirlerin Allah'ın indirdiği vahiy konusunda dalaletle düşümesi, onları heva ve isteklerine uymaması konusunda uyarılmaktadır:

وَأَن اخْتُمَ بِبَيْنِهِمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَن بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِن تَوَلَّوْا
فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ

“(Ve şu emri indirdik:) Aralarında Allahın indirdiği (vech) ile hükmet, onların keyflerine uyma, Allahın sana indirdiği (hükümlerin) bir kısmından seni sapıtacaklar diye kaçın onlardan. Eğer onlar (indirilen hükümleri kabulden) yüz çevirirlerse bil ki Allah, günahlarının (yalnız (şu) biri (veya şu yüz çevirmeleri) sebebiyle bile kendilerini mutlakaa mustıybetle uğratmak istiyordur. İnsanlardan birçoğu muhakkak ki Allahın emrinden dışarı çıkanlar (güruhu) dur.”¹⁴¹

¹⁴⁰Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, I/152; Merâğî, *Tefsîru'l-Merağî*, VIII/126; Celâleddin Suyûtî, *Durru'l Mensûr Fî't-Tefsîri'l- bi'l- Me'sûr*, Kahira,(h.1424-m.2003), VI/361; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsîru'l Menâr)*, IX/189; Elmalılı, *Hak Dini*, IV/181; Mevdûdi, *Tefhim*, II/24; III,2738; Vehbe Zuhayli,(h.911-849) *Tefsîru'l Vecîz Ale Hâmişi'l Kur'ânu'l Azîm*,I /155; M. Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, II/263;

¹⁴¹ Mâide, 5/49.

Arap dilinde,“kişiyi önceden kabul etmiş olduğu görüşünden uzaklaştırdım, kaydurdım” anlamında “نُتِفَتْ رَجُلٌ رَأِيَهُ” denilir. Hem Mâide 49. âyetteki kullanılan hem de aşağıda vereceğimiz İsrâ 73. âyetteki “يَفْتِنُوكَ” fiili “kandırmak-saptırmak”¹⁴² manasındadır. Âyetteki fitne, kâfirlerin Allah Rasûlu’nu Allah’ın vahiy ettiğiinden çevirmek istemelerimanasında kullanılmıştır. Taberî (h.310) ve Kurtubî (h.671)“ أَنْ يَفْتِنُوكَ ” ibaresine “seni kitaba yani sana indirilene uyma husunda vazgeçirip, kendilerine kolay gelen, kendi istek ve arzularına tabi kılacaklar” manasını vermişlerdir.¹⁴³ Âyet hakkındaki sebab-i nuzûl yukarıda verdiğimiz manayı pekiştirmektedir. Aralarında İbn-i Suriya, Ka’b b. Esed, İbn-i Salube, Şaş b. Kays’ın bulunduğu Yahudi ilim adamlarından bir topluluk bir araya gelerek şöyle dediler. Gelin Muhammed’e gidelim belki onu dininde uzaklaşabiliriz. Çünkü o da bir insandır. O’nun yanına gidip şöyle dediler: Ey Muhammed! Sen de bilirsin ki biz Yahudi bilginleriyiz. Sana uyacak olursak, Yahudilerden hiçbir kimse bize muhalefet etmez. Ancak bizimle bir topluluk arasında bir anlaşmazlık vardır. Biz onları da getiririz senin hükmüne başvururuz. Sen de sana iman etmemiz için bizim lehimize yani onların aleyhine hükmet. Rasûlullah bu teklifi, kabul etmedi. Mâide suresindeki 49. âyeti ile bu olay arasında bağlantı kurulmuştur.¹⁴⁴

Bu âyet ile benzer olan İsrâ suresi 73. âyetinde geçmekte olan “ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ - ” aynı harfî cer ile kullanılmıştır. Âyetlerin siyak ve sibaklardan Allah ve Rasûlu’ne inanmayan, Yahudi, müşrik ve kâfirlerin Allah Rasûlu’nu kendilerine tabi kılmak için Peygamberi yolundan vaz geçirme gayretlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdakiâyette ise Mekke müşriklerinin Allah Rasûlu’nü Allah’ın gösterdiği yoldan vazgeçirme gayretleri haber verilmektedir.

وَأَنْ كَادُوا لَيَفْتِنُوكَ عَنِ الذِّمَىٰ أَوْ حِينَا إِلَيْكَ لِنَفْتِنَ عَلَىٰ غَيْرِهِ وَإِذَا لَاتَتَّخَذُوكَ خَلِيلًا

¹⁴²İbnu Manzûr, *Lisânu’l Arab*, XIII /323.

¹⁴³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VIII /501; Bkz. Kurtubî, a.g.e, VIII/41-42; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Menâr Tefsîru’l- Kur’âni’l Hakîm (Tefsîru’l)*, VI/543. Râğib el-İsfahânî, a.g.e, 1118. Ayrıca bkz. İbn Manzûr, *Lisânu’l Arab*, XIII/319

¹⁴⁴ Kurtubî, a.g.e, VI /276-277.

“Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşırtaçaklardı.(Eğer böyle yapabilselerdi) işte o zaman seni dost edinirlerdi.”¹⁴⁵

“ يصرفونك عن -ليفنتونك عن ” -saptırmak- yüz çevirtmek- meylettirmek”¹⁴⁶ manasındadır.

Müşriklerden Ümeyye b. Halef, Ebâ Cehil ve Kureyş’ten bir grup Allah Rasûlune: “Sen bizim tanrılarımıza müsaade et biz de senin dinini kabul edelim.” şeklinde bir öneri sundular. Zira müşrikler, Peygamberi yolunda saptırmak için farklı metodlar uygulamaktaydı. Peygamber (s.a.s)’ in maksadı ise onları İslâm’a kazandırmaktı. Âyette de anlaşılacağı üzere Peygamber (a.s) bazı tavizler vererek İslâmı onların hoşuna gidecek şekilde anlatmaya niyetlenmişti. Âyet, müşrik kureyşliler tarafından yapılan bu uzlaşma teklifini dile getirmektedir. Müşrikler Hz.Peygamberden, şu ya da bu şekilde, onların kabile tanrılarının da tanınmasını talep etmekteydiler. Buna karşılık müşrikler, Allah Rasûlu’nu peygamber ve lider olarak tanıyacıklarını vaad etmekteydiler. Bu şekilde müşrikler, Allah Rasûlünü Allah (c.c)’ın vahyettiği hükümler hususunda vazgeçirerek, kandırmaya çalışarak kendi isteklerine tabi kılmak istiyorlar ve kendi hükümlerini Allah’ın hükümlerinin önüne geçirmeyi amaçlamaktaydılar. Netice olarak âyet, müşriklerin Hz.Peygamber (s.a)’i davasından döndürmek için Allah Rasûlünün doğru ve güvenilir olmasına rağmen, Allah’ın kendisine vahyettiklerinden saptırmak istemeleri ve Allah’a iftira etmesi için uyguladıkları girişimleri anlatmaktadır.¹⁴⁷

Diğer bir âyette ise fitne kökünde türeyen “fâtin” lafzı kullanılmıştır. Arapça’da şeytana günahı insanlara süslü göstererek doğru yolda saptırdığı için; “ فَاتِنٌ ”¹⁴⁸ denilir.

Benzer bir kullanım daha mevcuttur ki “ فَتَنَ فُلَانًا عَلَى فُلَانِ امْرَأَتِهِ ”, “ Falanca kişi falancanın kadını kandırdı, yoldan çıkardı”¹⁴⁹ denilir ki buradaki fitne âyetteki kullanım gibi, saptırmak, kandırmak, dalâlet, yoldan çıkarmakmanasında kullanılmıştır.

¹⁴⁵ İsrâ, 17/73.

¹⁴⁶ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, III/2738; Râğıb el-İsfahânî, a.g.e, 1118; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII / 320; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XVIII /426.

¹⁴⁷ Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, V/73; Bkz. Râğıb el-İsfahânî, a.g.e, 1118; Kurtûbî, a.g.e, XIII/134; Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru'l -Celâleyn*, I/288; 426; Merâğî, *Tefsîru'l - Merâğî*, XV/79; Seyyid Kutup, a.g.e, VII / 357; Esed, *Kur’ân Mesajı*, 698; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, III/234. Ayrıca bkz.Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, II/2738; İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, XIII/319; Zebidî, *Tâcu'l- Arûs*, XVIII /424.

¹⁴⁸ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, III/2739; Cevherî, *Sihâh*, V/1745; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII/319; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XVIII/425; Ahmed Rıza, *Mu’cemu'l-Metnu'l-Luğa*, IV/357.

¹⁴⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, V/233-234.

بِفَاتِنِينَ عَلَيْهِ عَلَيْكُمْ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ”¹⁵⁰ “Kimseyi Allah'a karşı kandırıp yoldan çıkaramazsınız.”¹⁵⁰ âyetikâfirlerin ve tapmakta olduğu şeyler ve bunların hepsi bir araya gelseler dahi samimi bir Allah inancına sahip bir kimseyi Allah yolundan saptıramayacağı manasındadır.¹⁵¹

1.3.2.3. İşkence ve Eziyet Etmek-Zulmetmek

İşkence ve eziyet (baskı); farklı inanca veya dünya görüşüne sahip kişilerin, kendi inancına veya dünya görüşüne uymayanları kendilerine tabi kılmak için başvurdukları gayr-i insanî yöntemdir. Kur'ân-ı Kerîm, Allah (c.c)'a inanan ve O'nun hükümlerine uygun olarak yaşayan, ya da yaşama çabasında olan müminlere zulüm, işkence, eziyet etme ya da onları dinlerinden döndürme metodlarını fitne olarak tanımlamaktadır. Fitne kavramının “إِحْرَاق” “yakmak, azab etmek” gibi manalarda kullanıldığı daha önce belirtilmiştir. Bu kullanım ile ilgili “فَتَنْتُ رَعْفَ فِي النَّارِ” “çöreği ateşte yaktım”, ateşte yanmışçasına simsiyah olmuş taşlara “الْفَاتِنِ”, yanmış gümüşe “الْوَرَقُ الْفَتِينِ” ateşte yakmak suretiyle altın derecesi tesbit edilmiş paraya da “دِنَارٌ مَفْتُونٌ” denilmektedir. Yani ateşin şeklini değiştirdiği her şey meftûndur. Bundan dolayı Araplar zenci toplumuna “مَفْتُونٌ” demektedir.¹⁵² şeklinde ifadeler de mevcuttur.

Fitne kavramının sözlük manaları arasında “işkence etmek, eziyet etmek” olduğu daha önce belirtilmiştir. Kur'ân'da bu kullanıma işkence ve eziyet yoluyla iman edenleri yakarak azab eden Ashab-ı Uhdûd örneğinde rastlanmaktadır.¹⁵³

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ لَمْ يَنْتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ

“Şüphesiz mü'min erkeklerle mü'min kadınlara işkence edip, sonra da tövbe etmeyenlere; cehennem azabı ve yangın azabı vardır.”¹⁵⁴

¹⁵⁰ Saffât, 37/162.

¹⁵¹ Râğîb el-İsfahânî, a.g.e, 1119.

¹⁵² Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, III/2738; Cevherî, *Sihâh*, V/745; İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyisu'l Luğa*, IV/472; İbn Manzûr, *Lisânu'l Arâb*, XIII/319 Zebidî, *Tâcu'l Arûs*, XVIII/425; Ahmed Rıza, *Mu'cemu'l - Metnu'l -Luğa*, IV/357.

¹⁵³ Oktay, Demirbaş, “*Kur'ân'da Fitne Kavramının Semantik Tahlili*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ-2004, s.37; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, V, 415.

¹⁵⁴ Burûc, 85/10.

Yukarıda geçen âyette “فَتَنُوا” azab etmek, işkence etmek, yakmak suretiyle ibtila etmek ve imtihana maruz bırakmak manasındadır. Ashâb-ı Uhdûd diye isimlendirilen inkârcılar taifesi, güçsüz müminleri imanlarından alıkoymak için tutuşturulmuş ateşe atmışlar ve işkence etmek suretiyle fitneye maruz bırakmışlardır. Netice itibariyle âyetteki “فَتَنُوا” ifadesi kâfirlerin inanları dinlerinden döndürmeleri gayesiyle onlara eziyet etmeleri, azap etmeleri ve inanları yakmaları suretiyle onları ibtilaya maruz bırakmaları manasındadır.¹⁵⁵

Bu âyetin tarihi arka planına bakıldığı zaman müşriklerin Bilal-i Habeşi ve Yasir ailesine sayılamayacak kadar eza ve zulmetmiş oldukları görülmektedir.¹⁵⁶ Bu zümre Allah’a ve Rasûlu’ne iman etmiş bir topluluğu, hendeklere atıp yakarak uzun süre işkenceye maruz bırakmışlardır. Bundan dolayı bu zümre cehennemde görecekları azaptan ayrı bir ateşe daha gireceklerdir. Çünkü onlar mazlumları ateş dolu hendeklere atmış, onları diri diri yakmışlardır.

Diğer bir âyette ise iman etmeleri dolayısıyla inananmayanlar tarafında işkenceye maruz kalan müminler hakkında inmiş olan âyettir. Zira müslümanlar, müşrikler tarafından uğradıkları azap dolayısıyla hicret etmek durumunda kalmışlardır. Allah Teâlâ, bu durumun anlatıldığı âyette “فَتَنَ” fiilini kullanılmaktadır.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا أَنْ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَعَفُورٌ رَحِيمٌ

“Sonra şüphesiz ki Rabbin, eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda cihad edip sabreden kimselerin yanındadır. Şüphesiz Rabbin bundan sonra da çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹⁵⁷

Azgın müşrikler, işkence ve benzeri yöntemlerle, inananları dinlerinden vazgeçirmeye çalışmaktaydılar. Bu âyet, özelde müşriklerin uyguladıkları işkence, eza ve cefadan dolayı Habeşistan’a hicret etmek zorunda bırakılan müslümanlardan

¹⁵⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, VI/349; Kurtûbî, a.g.e, XXII/184; Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, II / 589; Merağî, *Tefsîru'l-Merâğî*, XXX/102, Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meal-i Kerim*, III, İstanbul, 2011, s.1166; Mevdûdî, a.g.e, VII/85; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm* (Tefsiru'l Menâr), XIV/309; Elmalılı, Hak Dini, IX /409 Ayrıca Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l -Arâb*, III / 2975; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, III / 2738; Mustafa Çağrırcı, “Fitne”, DİA, XIII/157.

¹⁵⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, VI/349; III/2738; Bkz. Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru'l- Celâleyn*, II/589 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, XXX/102; Elmalılı, Hak Dini, IX /409. Ayrıca Bkz. Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, III/2738; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arâb*, XIII /319.

¹⁵⁷ Nahl,16/110.

bahsetmektedir. Genelde ise inançları uğruna eziyetlerin her türlüüne maruz kalan ve İslâmî davaları uğruna cihad eden müslümanlardan söz etmektedir. Âyette geçmekte olan “ futinû” işkence etmek, imandan çıkarıp küfre zorlamak şeklinde eziyete maruz kalmak manasında kullanmanın ¹⁵⁸ yanı sıra Muhammed Esed “ فتنوا” ifadesine “ kötülüğün ayartısı” manasını da vermektedir.¹⁵⁹

Diğer bir âyette ise Firavun’un Hz. Mûsâ’ya inananlara uyguladığı eziyet ve azaptan bahsetmektedir. Zira Firavun, Hz. Mûsâ’ya inananları öldürmekteydi.¹⁶⁰ Ve bu âyette Firavun’un inanlara uyguladığı yaptırımlar fitne kelimesiyle ifade edilmektedir.

فَمَا أَمَّنْ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلَىٰ خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ

“*Firavun ve kavminin kendilerine işkence etmesinden korkuya düştükleri için kavminden bir gurup gençten başka kimse Mûsâ’ya iman etmedi. Çünkü Firavun yeryüzünde ululuk taslayan (bir diktatör) ve haddi aşanlardan idi.*”¹⁶¹

Hz. Mûsâ’nın kavmi, Firavun’un ve yandaşlarının kendilerini bir fitneye düşürmelerinden, fenalık yapmalarından korktukları için Hz. Mûsâ’ya iman etme hususunda tereddütleydiler. Bu âyette, Firavun’un korkunç zulmü dolayısıyla bir grup dışında Hz. Mûsâ’ya tabi olan olmamış, bu grup dışında kimse imanlarını açığa vuramamıştır. Bunlar, Mûsâ (a.s)’nın nübüvvet ve risaletine inanmadıkları için değil de Firavun’un zulum ve işkencesinde korktukları için Hz. Mûsâ’ya inanmamışlardır. Çünkü Hz. Mûsâ’ya inanır ve onun dinine tabî olur iseler Firavun ve Firavun’un dinine tabî olmuş adamların kendilerine yapacakleri zulum, işkence ve zorbalıkta korkmaktaydılar. Bu bağlamda âyette geçen “en yeftinehum” küfürde haddi aşarak, rablik iddiasında bulunan Firavun’un; Hz. Mûsâ’ya mü’minleri dinlerinden vazgeçirmek için onlara uyguladığı işkence aziyet, azab, maruz bıraktığı sıkıntı, darlık ve zulum manasında kullanılmıştır.¹⁶² Çünkü İsrailoğulları rablik iddiasında bulunan

¹⁵⁸ Zemaşşerî, *Keşşâf*, III/477; Kurtûbî, a.g.e, XII/50; Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru’l- Celâleyn*, I/278; Mevdûdî, a.g.e, III, s.64; Seyyid Kutûp, a.g.e, VII /275-276;

¹⁵⁹ Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı*, 671.

¹⁶⁰ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, III /2739; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arâb*, XIII /319.

¹⁶¹ Yûnus, 10/83.

¹⁶² Zemaşşerî, *Keşşâf*, XI/165; Merâğî, *Tefsîru’l Merâğî*, XI/45; Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru’l-Celâleyn*, I/217; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru’l- Kur’âni’l Hakîm (Tefsîru’l Menâr)*, XII/371; Mevdûdî,

Fravun'un zulmünden korkmaktaydılar ve Hz.Mûsâ'ya iman ettiklerini ilan etmeye cesaret edemiyorlardı.

Enfâl suresi 25 ve Zâriyat suresi 15'te fitne kavramının azab manası ile mihnet-imtihan manasının paralel olduğunu görülmektedir. Kur'ân, fitneyi sadece haksızlık, zulum ya da kötülük ve günaha işlemek manasında değil,¹⁶³ bunlardan beri olanlara da isabet edecek bir azab manasında da kullanmıştır. Bu âyet şu şekildedir:

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

“Ve öyle bir fitneden sakının ki hiç te içinizden yalnız zulmedenlere dokunmakla kalmaz, ve bilin ki Allah'ınikabı şiddetlidir.”¹⁶⁴

Bu âyette milliyetçilik, din ve şeriat hususunda tefrikaya düşme, dini ve siyasi grupların ortaya çıkması gibi toplumun huzurunu bozan ve toplumu kargaşaya götüren her şey “fitne” olarak kabul edilmiştir. Âyet, kişinin işlemekte olduğu bazı günahların sadece onu işleyenlere dokunmayacağını haber vermekle birlikte âyette bahsedilen fitnenin geneli kapsayacağını bildirmektedir. Belâ ve azaba sebebiyet vermek, günahın işlenmesine engel olmamak ve onun oluşmasına izin vermek de yine fitne kapsamındadır. Bu sebeple sadece o günahı işleyen kimse, belâ ve azaba duşar olmaz, belâ ve azabgenelde hem o günahı işleyen hem de o günaha sebebebiyet veren herkese dokunacaktır.¹⁶⁵ Âyette geçmekte olan “fitne” kelimesi; sadece zulmedenlere, kötülük ve günah işleyenlere erişmekle kalmayıp, ister zalim, ister salih kimselerden olsun herkesi kapsayacak olan azap, zararı herkese isabet edecek olan sıkıntı, mihnet ve belâmanalarına gelmektedir.¹⁶⁶ Bu manalarla birlikte Allah'ın şeriatını ve hayat programını kaldırıp atmak, Allah'ın ulûhiyetini reddetmekve bunun yerine insanların uydurduğu kanunları koymak da birer zulümdür. Engel olunmadığı takdirde âyette geçmekte olan ve herkesi kapsayacak olan fitne kabilindedir. Tüm bu manaların yanı

a.g.e, II/355-356; Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, s.504; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, II / 596. Ayrıca bkz. Hüseyin K. Ece, a.g.e, s.205.

¹⁶³ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, III/501.

¹⁶⁴ Enfâl, 8/25.

¹⁶⁵ Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru'l -Celâleyn*, I/178; Merâğî, *Tefsîru'l Merâğî*, IX/189; Elmalılı, *Hak Dini*, IV/381; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, III/501; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, II /377.

¹⁶⁶ Taberî, a.g.e, XI/113-114; Bkz. Suyûtî, a.g.e, c.VII, s.85; Vehbe Zuhayli, a.g.e, I/180; Elmalılı, *Hak Dini*, IV /381, Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, III /501.

sıra âyette geçen fitne kavramı Allah'ın şeriatı yerine konulmuş insan ürünü hayat tarzı manası da verilmektedir.¹⁶⁷

Netice olarak bu âyet, sadece ruhi/manevi gerçekleri açıkça ve kesin olarak inkâr edenlerin bu fitne (azap) ile karşı karşıya bulunmayacaklarını, iyi ve dürüst olanların da kendilerini doğru yoldan uzaklaştırabilecek her şeye karşı belli süreklilik içinde ve bilinçli olarak korunmadıkları takdirde bu fitnenin (azabın) birer kurbanı olabilecekleri izah etmektedir.¹⁶⁸

Kur'ân-ı Kerîm'in bir diğer âyetinde fitnenin azap manasında kullanıldığını görmekteyiz.

يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ دُوقُوا فِئْتَنَكُمْ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ

*"Ateş üzerinde azaba uğratılacakları gün (görevli melekler onlara şöyle der)."Azabınızı tadın! İşte acele isteyip durduğunuz şey budur."*¹⁶⁹

Kâfirler, Allah Rasûlu'ne, bilgi edinmek maksadıyla değil de Allah Rasûlu'nun tehdit ettiği, geleceğini haber verdiği kıyamet konusunda istihza maksadıyla sorular sormaktaydılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet ile kâfirlere cevap vermiştir. Âyetin birinci kısmında geçmekte olan "yuftenûn" "yuhterikûn" manasındadır. Âyetin o gün onların (kâfirler) cehenneme sürülmek suretiyle yanacaklarını, nasıl altın ve gümüş, halisini tortusundan ayrılması için ateşe tutup eritiliyor ise bu kimselerin kimselerin de ruhlarına yapışan şer ve günah kirleri cehennem ateşiyle ruhlarından ayrılacağını, onların ateşle azap göreceklerini haber vermektedir. Bu sebeple birinci kısımdaki fitne "yanarak azap görmek"¹⁷⁰ manasında kullanılmıştır. İkinci kısımdaki "دُوقُوا فِئْتَنَكُمْ" ibaresi ise; kâfirlerin dünyadayken acele ettikleri, vuku bulması konusunda alay ettikleri, başlarına gelebileceğini düşünmedikleri bir azap kastedilmektedir. Bundan dolayı ikinci kısımdaki fitne "azap" manasındadır. Bu mananın yanı sıra âyette kullanılan fitne kelimesi, kâfirlerin yaptıklarınınınkarşılığını görmeleri için azaba düçar

¹⁶⁷ Seyyid Kutup, a.g.e, V / 285.

¹⁶⁸ Muhammed Esed, *Kur'ân Kavramları*,101.

¹⁶⁹ Zâriyat,51/ 13.

¹⁷⁰ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, III/2738; Sihâh, *Tâcu'l-Arûs*, V/1745; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII/324; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXIII/423; Bkz. Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru'l Celâleyn*, II/520; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, IX /54; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, V/54.

olmaları¹⁷¹ ve kâfirlerin ahirette görecekleri azab veya sıkıntıya sebebiyet veren kâfirlik, bozgunculuk¹⁷² ve kâfirlerin günahlarını itiraf etmeleri¹⁷³ manalarına da gelmektedir.

1.3.2.4. Delilik

“F-t-n” kökünden türeyen “meftûn” kavramı; fitne, delirmek, aklında zoru olmak, tutulmak, âşık olmak manalarına gelmekle birlikte, ma’kûl kelimesi gibi ismi mefûl olan “مَفْتُونٌ” kelimesi “delilik”¹⁷⁴ manasında kullanılmıştır. Kişinin aklının gitmesi manasında “فُتِنَ بِالْجُنُونِ”, “مَعْقُولٌ لَهُ لَيْسَ”, “O’nun aklı yok” ifadesi ile aynı manada kullanılmaktadır.¹⁷⁵ “O fitne, o delilik hanginizdeymiş.”¹⁷⁶ âyetindeki “مَفْتُونٌ”, “جُنُونٌ” “delilik”¹⁷⁷ manasında kullanılmıştır.

Âyette, hitabın Allah Rasûlu’ne yapılmış olması O’nun kendinden şüphe ettiği manasında değildir. Bu hitap, “delilik” ithamında bulunan kâfirleri muhatab almamakla ilgilidir. Zira inkârlarından inat eden, Allah Rasûlu’ne “el-Emin” lakabını takan kâfirler; Allah Rasûlu’nun deli olduğunu, akli dengesinin yerinde olmadığını, dalalette olduğunu öne sürümekteydiler. Oysa yüce Allah, Rasûlunun güzel, övülmüş, herkese örnek olacak bir ahlak üzerinde olduğunu, güzel ahlak ve deliliğin bir arada bulunmayacağını ifade etmektedir.¹⁷⁸

1.3.2.5. Günah

Fitne kavramı; “günah (ism) ve dalâlet”¹⁷⁹ manalarında da kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra “adam günaha girmek istediğinde ya da günaha girdiğinde” “فُتِنَ رَجُلٌ”

¹⁷¹ Zuhayli, a.g.e, V/522; Merâğî, *Tefsîru’l Merâğî*, XXVI/177; Mevdûdî, *Tefhim*, V/502.

¹⁷² Elmalılı, *Hak Dini*, VII/542; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, IX/54.

¹⁷³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XIII/324; Zebidî, *Tâcu’l-Arûs*, XXVI/423.

¹⁷⁴ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, III/2739; Cevherî, *Sihâh*, V/1745; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XIII/324; Zebidî, *Tâcu’l-Arûs*, XVIII/424.

¹⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XIII/324; Bkz. Râzi, *Mefâtiyhu’l Gayb*, XXX /77.

¹⁷⁶ Kalem, 68/6.

¹⁷⁷ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, III/2739; Cevherî, *Sihâh*, V/1745; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XIII/325; Zebidî, *Tâcu’l-Arus*, XVII / 424; bkz. Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru’l -Celâleyn*, II /563.

¹⁷⁸ Râzi, *Mefâtiyhu’l-Gayb*, XXX /77; Merâğî ayetteki meftun kelimesine “dalalet” manası vererek ileride tüm kâfirler ve tüm insanlar kimin hak kimin batıl yolda olduğunu bilecekler manası vermiştir. Ayetin geniş tefsiri için; Bkz, Merâğî, *Tefsîru’l Merâğî*, XXIX/235; Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’ân*, VI/393; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, XI / 8; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, V /284; Ayrıca bkz. İbn Manzûr, *Lisânu’l Arab*, XIII/318; Rağîb el-İsfahânî , a.g.e, 1119.

¹⁷⁹ Ezherî, *Tehzîbu Luğa*, III/2739; İbn Manzûr, *Lisânu’l Arab*, XIII/325; Zebidî, *Tâcu’l Arûs*, XVIII/425; Ahmed Rıza, *Mu’cemu’l Metnu’l Luğa*, V/357.

ibaresi, şeytanın insanı haktan çevirip günaha sevkettiği için “فَاتِن” ve “فَتَان”¹⁸⁰ ifadeleri kullanılmaktadır. Bu anlama uygun olarak fitne kavramı Tevbe suresi 49. âyette şöyle geçmektedir:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي اَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيْطَةٌ بِالْكَافِرِيْنَ

“Onlardan "Bana izin ver, beni fitneye (isyana) sevk etme" diyen de vardır. Bilesiniz ki onlar (böyle diyerek) fitnenin ta içine düştüler. Şüphesiz ki cehennem, kâfirleri elbette kuşatacaktır.”¹⁸¹

Âyet, genelde münafıkların sözünde durmama karakterini sunmaktadır. Bunun yanı sıra âyet, nefse ağır gelmesi dolayısıyla savaştan geri kalmak, savaşa katılmamak için “ İzin versen de vermesen de gitmeyeceğim, hiç olmazsa izin ver de, beni günaha sokma, “yahut” gidersem ailem perişan olacak. Benim perişan olmama neden olma da izin ver,” diyerek mazeret beyan eden münafıkların karakterleri hakkında bilgi sunmaktadır. Hz. Peygamber’den (s.a.s) şu ve bu bahaneyi öne sürerek geride kalmak için izin isteyen münafıklar, o denli sınırı aşmış idiler ki Allah yolunda cihattan geri kalabilmek için dini ve ahlaki özürler icat etmekteydiler. Bunlardan biri rivâyete göre Hz. Peygamber, ashabına savaşa (Tebük gazvesine) hazırlanmalarını emrettiği zaman Cidd b. Kays “Bana izin ver! Beni fitneye (günaha) düşürme! Kavmim bilir ki, kadınlara benden daha düşkünü yoktur, Asfaroğullarının kadınlarını gördüğümde sabredemiyorum, onlardan uzak duramayacağım” diyerek savaşa katılmama bahanesini dile getirmiş, bunun üzerine Allah Rasûlu ondan yüz çevirmiştir.¹⁸²

Bu manada âyette geçmekte olan “fitne” kavramının; günaha düşmek, dalalete düşmek manasında kullanıldığı söylenebilir. Bu âyette geçen “لَا تَفْتِنِّي” ibaresi değerlendirilecek olursa; İbnu Manzûr, Katade ve İbnu Abbas “لَا تَأْتِمِنِي” “ Beni günaha

¹⁸⁰ Ezherî, *Tehzîbu Luğa*, III/2739; İbn Fâris, *Mu’cemu’l Mekâyisü’l Luğa*, IV/473; Rağib el-İsfahânî, a.g.e,1119; İbnu Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XIII/318; Zebidî, *Tâcu’l Arûs*, XVIII/425; Ahmed Rıza, *Mu’cemu’l Metnu’l Luğa*, V/357.

¹⁸¹ Tevbe, 9/49.

¹⁸² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XI/491; Bkz. Kurtûbî, a.g.e, XI/234; Suyûtî, a.g.e, VII/395; Merâğî, *Tefsiru’l Merâğî*, X/143; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru’l- Kur’âni’l Hakîm (Tefsiru’l Menâr)*, XII/277; Mevdudî, *Tefhim*, II/235 M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, II/ 457; Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru’l Celâleyn*, I/194; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, IV/88.

düşürme” şeklinde manalandırmışlardır.¹⁸³ Bunun yanı sıra Muhammed Esed âyette geçen “لَا تَفْتِنِي” ibaresini “sınava tabi tutma” manasını verirken ikinci defa geçmekte olan “fitne” ibaresini “kötülüğün ayartısına yenik düşmek”¹⁸⁴ olarak mana vermiştir. Bu kullanım fitne kelimesinin günaha düşmekmanasıyla aynı manada kullanıldığını ifade edebiliriz.

Âyette geçen fitne kelimesinin günah ve masiyet manasının dışında manaları da mevcuttur. Münâfıkların bir kısmının cihada katılmama hususunda Allah Rasûlu’nde izin istemelerini, cihattan geri kalmak ve savaşa katılmama bahanesiyle nifak ve yalan yere mazeret beyan etmelerini fitneye düşmek olarak yorumlamışlardır.¹⁸⁵ Aynı zamanda içlerinden bazıları “لَا تَفْتِنِي”; cihada çağrılmada geride kalma, cihada katılma hususunda “beni bu sıkıntının, belânın içine sokma, bana azap çektirme” diyerek onlar bu sözleriyle zaten bir sıkıntının, belânınve azabın içine düşmüşlerdir. Bu sebeple âyette kullanılan fitne kelimesini “sıkıntı, belâ” şeklinde de anlamak mümkündür.¹⁸⁶

1.3.2.6. Cevap (Mazeret)

Fitne kavramının kök manalarına bakıldığı zaman her ne kadar cevap (mazeret) manası bulunmasa da En’am 23. Âyette geçen “fitne” ifadesine genel çerçevede bu mana verilmektedir.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا آيِنَ شُرَكَائِكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ

“Onları tümüyle (mahşere) toplayıp da Allah'a ortak koşanlara, "Nerede, ilâh olduklarını iddia ettiğiniz ortaklarınız?" diyeceğimiz günü hatırla. “Sonra başka fitnelik edemeyecekler sade şöyle diyecekler: Rabbimiz Allaha yemin ederiz: Vallahi bizler müşrik değil idik .”¹⁸⁷

¹⁸³ Ezherî, *Tehzîbu Luğa*, III/2739; İbnu Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII/318; Zebidî, *Tâcu'l Arûs*, XVIII/425. Ayrıca Bkz. Taberî, a.g.e, XI/491; Kurtûbî, a.g.e, X/234; Bkz, Merâğî, *Tefsîru'l Merâğî*, X/143; Mevdûdî, *Tefhîm*, II/235.

¹⁸⁴ Bkz. Mehammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, 445.

¹⁸⁵ İbnu Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII/318; Bkz. Kurtûbî, a.g.e, X/234.

¹⁸⁶ Ezherî, *Tehzîbu Luğa*, III/2739; Bkz. Rağîb el-İsfahânî, a.g.e, 1118; Elmalılı, *Hak Dini*, IV/524;

¹⁸⁷ En'am, 6/22-23.

Âyette geçen “لَمْ تَكُنْ فُتِنْتُهُمْ” ifadesinde kullanılan fitne kelimesine müfessirler; ihtibar, müşriklerin ahirette cevaplarının olmaması¹⁸⁸, akıbet, küfür, şirk, söz, cevap¹⁸⁹ manaları vermişlerdir. Bununla birlikte; İbnu Abbas ve Dehhâk mazeret, müşriklerin sözlerinin ve mazeretlerinin kalmaması, dünyada müşrik olmalarının akibeti şeklinde manalandırmışlardır. Ka’bu’l-Ahbâr (h.32) ise müşriklerin taşkınlık ve helaklarına dair mazeretlerinin olmaması, delil-hüccet¹⁹⁰ manasını vermiştir. Âyete müşriklerin müminleri affettiğini gördüklerinde değil de şirk koşmaları hasebiyle Allah’ın müşriklerden intikam aldığı, onları cezalandırdığı vakit kendilerinin mazeretlerinin olmaması¹⁹¹ manası da verilmektedir.

1.3.2.7. Belâ (Musîbet- Dert)

Belâ kavramının lügat manasını izahı esnasında, bu kavramın; “musîbet, denemek, imtihan, eskimek, yıpranmak, mihnet, sıkıntı etmek”¹⁹² gibi manalara geldiğine değinilmiştir. Bu kavram hem hayırla hem de şerle birlikte sınanmak manalarında da kullanılmaktadır. “Adamı bir belâ ile imtihan ettim”, “Onu denedi” derken de bu kavram kullanılır.

Aşağıda verilen âyetlerde geçmekte olan fitne kavramının belâ, musîbet ve sıkıntı manasında kullanılmakta olduğu görülmektedir.

لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَسْتَلْلُونَ مِنْكُمْ لَوْ آدَا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Ey inananlar!) Peygamberin (sizi) çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın. İçinizden birbirini siper ederek sıvışıp gidenleri Allah gerçekten bilir. Artık onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belânın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar.”¹⁹³

¹⁸⁸ Kurtubî, a.g.e, VIII/340; Seyyid Kutup, a.g.e, IV/101.

¹⁸⁹ Taberî, e.g.e, IX/91; Merâğî, *Tefsiru’l Merâğî*, VII/96,97; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsiru’l-Kur’âni’l Hakîm (Tefsiru’l Menâr)*, VII/511.

¹⁹⁰ Kurtubî, a.g.e, VIII/340.

¹⁹¹ Zeccâc, Ebî İshâk İbrahîm b. e’s-Serrî, *Meâni’l Kur’ân ve İ’râbüh*, thk. Abd’ul Celîl Abduhu Şelbî, Âlimu’l Kutub, I. Baskı, Beyrût, 8723, II/235-236; Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsiru’l Celâleyn*, I/29.

¹⁹² İbn Fâris, a.g.e. I/150; Rağîb el- İsfehânî, *el-Müfredât Fî Garîbi’l-Kur’ân*, s.234; Rıza, Ahmet, *Mu’cemu’l Metni’l Luğa*, I/346.

¹⁹³ Nûr, 24/63.

Âyette kullanılmış olan fitne kavramına müfessirlerden Kurtûbî ve İbn Abbas katl (savaş) manası, Atâ ise zelzele,¹⁹⁴ manasını vermektedir. Bu manalarla birlikte âyette geçen fitne kelimesi, düşmanın egemen olması,¹⁹⁵ dünyadaki sıkıntı ve darlık- belâ¹⁹⁶ gibi manalara da gelmektedir.

Âyette Allah Rasûlu'ne iman etmiş müminlere O'na olan sınır ve seviyeleri hatırlatılmaktadır. Buna muhalefet edildiği takdirde Allah'ın dünyada fitne (azap-belâ-sıkıntı) vereceği hatırlatılmaktadır. Bu anlamda ahiretteki elim azabın dünyadaki karşılığı fitne (belâ-sıkıntı) olmaktadır. Bundan dolayı âyette geçmekte olan fitne kavramına belâ-sıkıntı, azab gibi manalar vermek âyetin bütünlüğüne muvâfıktır.

وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِئْتَنَةً فَعَمُوا وَصَمُوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ

“(Bu yaptıklarında) bir belâ olmayacağını sandılar da kör ve sağır kesildiler. Sonra (tövbe ettiler), Allah da onların tövbesini kabul etti. Sonra yine onlardan çoğu kör ve sağır kesildiler. Allah, onların yaptıklarını hakkıyla görendir.”¹⁹⁷ Yahudiler; Allah'ın kitabında yer alan zalim, fesat ve sözünden durmayan kavimleri cezalandırdığına delâlet eden sünnetullahın birer izahı olan âyetleri duymadılar. Bunun yanı sıra Peygamberin getirdiklerini tasdik etmeyerek Peygamberleri öldürmeleri ve yalanlamalarından ötürü Allah'ın kendilerini nasıl cezaya çarptırdığını görmediler. Tüm bu suçları işledikleri halde Allah katında seçilmiş ve sevilen bir kavim olduklarına inanmaktaydılar. Bunun için Allah'ın kendilerini hiçbir sıkıntıya sokmayacağını ve cezaya çarptırmayacağını, (fitneye) belâyaya, imtihan olmaya ve çetin bir azaba maruz kalmayacağını zannetmekteydiler. Bunun neticesinde gözlerini hidâyete kapadılar, kulaklarını hakkı işitme husunda sağır kıldılar. Tövbe ettiler Allah onların tövbesini kabul etti ancak günahlarına tekrar döndüler.¹⁹⁸ Âyet genel manada bu hususu ihtiva etmektedir. Âyette

¹⁹⁴ Kurtubî, a.g.e, XV/366.

¹⁹⁵ Taberî, a.g.e,

¹⁹⁶ Zemaşeri, *Keşşâf*, IV/328; Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru'l Celâleyn*, I/358; Elmalılı, *Hak Dini*, VI/225.

¹⁹⁷ Mâide, 5/71 Fitne'nin bela ve musibet manası için; bkz.Hac, 22/11; Enbiya, 21/35.

¹⁹⁸ Zemaşeri, *Keşşâf*, II/275; Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru'l Celâleyn*, I/119; Seyyid Kutup, a.g.e, III/437; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsiru'l Menâr)*, VII/33; Zuhayli, a.g.e, I/121; Merâğî, *Tefsiru'l Merâğî*, VI/64.

geçmekte olan “fitne” kavramı belâ, musîbet, sıkıntı, dünya ve ahirette azab¹⁹⁹ manalarına gelmektedir.

1.3.2.8.Baskı-Şirk

Zulüm ve baskı; insanın hak yoldan çıkmasına, manevi değerlere olan inancını yitirmesine yol açabilecek her türlü yaptırımdır.²⁰⁰ Kişinin dinini Allah’ın istediği şekilde yaşama esnasında, inancını yaşamaya mani olabilecek sosyal, siyasal ve kişisel tüm engeller birer baskı ve zulüm mahiyetindedir.

Fitne kavramının manalarında biri de baskı, zulüm, şirk ve küfürdür.²⁰¹ Fitne kavramının zulüm ve baskı manasında kullanıldığı âyetlerin bir kısmı şunlardır:

وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ نَفَقْتُمُوهُمْ وَأَخْرَجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجْتُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلَكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلْتُمْ فَأَقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ

“Onları (size karşı savaşanları) yakaladığınız yerde öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Haram'da onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Eğer onlar size karşı savaş açarlarsa siz de onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir.”²⁰² Bu âyette savaş gerekçesi olarak “fitne” nin ortada kalkması belirtilmiştir.“Fitne” kelimesinin manalarından biri de karışmış olan yabancı meddeleri alıp atarak, hâlisini ortaya çıkarmak için altını ateşe koymaktır. Müşriklerin inananlara yapmış oldukları baskı ve zulüm vasıtasıyla inananların imanlarındaki samimiyeti ortaya çıkmış olur. İnanmayanların, Müslümanların inancına yönelik saldırıları, inananları dinlerinden döndürmek için müşriklerin müminlere yapmakta oldukları azap, eziyet ve baskı, inananlar için birer fitnedir ve savaştan daha tehlikelidir. Fitne, inanan bir kişinin inancına, yaşama özgürlüğüne veya inanç hürriyetine yönelik her türlü zulüm ve baskıdır. Eğer bir kimsenin yaşamına, düşüncesine bir engel ve baskı yoksa fitne de yok demektir²⁰³. Eğer bir yerde bir kimsenin inancına yönelik bir baskı ve zulüm varsa

¹⁹⁹ Zemahşeri, *Keşşâf*, II/275; Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru'l Celâleyn*, I/119; Seyyid Kutup, a.g.e, III/437; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsiru'l Menâr)*, VII/33; Zuhayli, a.g.e, I/121.

²⁰⁰ Muhammed Esed, *Kur'ân Kavramları*, İşaret Yayınları, İstanbul-2016,s.101.

²⁰¹ Ezheri, *Tehzîbiu'l Luğa*, III/2738. İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, III/2975; Zebidî, *Tâcu'l Arûs*, XII/425.

²⁰² Bakara, 2 /191.

²⁰³ Mesut Erdal, a .g .m, s.222.

orada fitnenin varlığından bahsedebiliriz ve bu durum ölümden daha şiddetlidir. Çünkü ölümü temenni ettiren şey, ölümden daha ağırdır. Kâfirlerin inananlara küfre döndürmek maksadıyla uygulamakta oldukları tüm baskı ve zulümler başlı başına fitnedir ve bunlar inanan bir kimse için ölümü temenni ettiren şeyler kabilindedir.²⁰⁴ Kâfirin küfrü yayması, inananı dinden döndürmeye çalışması, sıkıntı, eza ve cefadan ötürü vatandan çıkarılması, Allah'ın yasaklarının çiğnenmesi, genel sükûnetin bozulması, Allah'ın haramlarını helal sayılıp işlenmesi, hepsi birer fitnedir.²⁰⁵

Küfrün hâkimiyeti; inananların Allah'a kulluk çerçevesinde adalet, huzur ve emniyette yaşamaları için bir engeldir. Âyette geçen “fitne”; kâfirlerin müslümanlara azap ve baskı yoluyla dinlerinden geri çevirmeye çalışmaları ve inananların küfre dönmeleri için müslümanlara baskı ve işkence yapmaları manasında kullanılmıştır. Zira din ve vicdan özgürlüğüne yönelik her türlü işkence ve baskı inanlar için birer fitne mahiyetindedir.²⁰⁶ Tüm bu manalarla birlikte İslâm dini ve o dine inanan müminlere uygulanmakta olan her türlü baskı, din hussunda konulmuş olunan engeller aynı zamanda şirk düzeninin birer parçası olması dolayısıyla²⁰⁷ âyette geçen fitne kavramına “şirk”²⁰⁸ manası vermek uygundur. Âyeti bu bağlamda değerlendirdiğimizde âyet müşriklerin inananları küfre döndürmek için baskı ve zulüm ile memleketlerinden çıkarmalarıyla ilgilidir. Âyetteki fitne kavramı insana azap, sıkıntı veren belâ ve mihnet manasında kullanılmıştır. Bununla birlikte fitne kelimesini şirk²⁰⁹ azap etmek, işkence etmek, küfre döndürme mücadelesi şeklinde anlamlandırmak da mümkündür. Bundan dolayı âyeti; “Kâfirlerin, müslümanlar haram olan aylarda adam öldürüyor” şeklindeki kınamalarının kendilerinin müminlere uyguladıkları bütün bu şeylerden daha mı şiddetlidir.” şeklinde yorumlamak âyetin siyak ve sibakı açısından muvafık olacağı kanaatindeyiz.

Taberî (h.310), âyete “Şirk, adam öldürmekten daha şiddetlidir.” manası vermiştir ve fitneyi şirk olarak değerlendirmiştir. Kanaatimizce müfessirlerimiz şirki; Allah'a ortak koşmak ya da O'na inanmamakla beraber o dini yaşayan mümine zarar verme ve

²⁰⁴ Yusuf Kerimoğlu, *Kelimeler Kavramlar*, 169.Elmalı, *Hak Dini*, II/86.S

²⁰⁵ Muhammed Yazır Elmalı, *Hak Dili Kur'an Dili*, II/35.

²⁰⁶ Ezherî, *Tehzîbu'l Luğa*, III/2738;İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII/327, Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XVIII/425; Bkz. Merâğî, *Tefsiru'l Merâğî*, II/89; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsiru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsiru'l Menâr)*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2011, II/296; Vehbe Zuhayli, *Tefsirü'l-Münir*, I/35.

²⁰⁷ Hüseyin K. İnce, a.g.e, s.205; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, I/216;

²⁰⁸ Celaleddin es-Suyûtî, *Tefsiru'l Celaleyn*, I/29.

²⁰⁹ Zemahşeri, *Keşşâf*, I/396.

dini yaşama konusunda ona engel olmak manasında almışlardır.²¹⁰ Zannımızca âyeti kerimedeki maskat bütünüyle şirki ortada kaldırmak değildir. Burada kastedilen dine ve müminlere engel olan unsurları, inancı yaşanır olmaktan çıkararak engelleri ortadan kaldırmaktır. Şu âyetteki “fitne” de bu anlamdadır.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ ائْتَهُوا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ

“Hiçbir zulüm ve baskı kalmayınca ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Onlar savaşmaya son verecek olurlarsa, artık düşmanlık yalnız zalimlere karşıdır.”²¹¹

Âyetteki “fitne”, mü'minleri dinlerinden vazgeçirmeye çalışmak, inananlara baskı yapmak ve zulüm etmek, Allah'ın dininin hâkim olmasını engellemek manasındadır. Fitnenin ortadan kalkması ise; insanları tağutî güçlerden kurtarak Allah'ın çağrısını dinledikten sonra istedikleri gibi tercih yapmaları hususunda konulan engellerin ortadan kaldırılmasıdır. Âyette geçen fitneyi şirk, küfür,²¹² manasında alarak âyeti; Allah'a şirk olmayana kadar, din sadece Allah'a has olana kadar²¹³ tüm baskı, işkence ve engellerin kalkması şeklinde demanalandırabiliriz. Müşrikler, müminlere inançları hususunda baskı, zulüm ve uyguladıkları azabtan dönünceye kadar müşriklerle savaşın manasındadır.²¹⁴ Bu bağlamda âyette geçen fitne kavramı inanç üzerindeki zorlama, inancı yaşanamaz kılan baskı manasında kullanılmış olmaktadır. Böylece dinin sadece Allah'a has kılınmasını engelleyen şeyin fitne (zulüm-baskı-zorlama-şirk-küfür²¹⁵) olmuş olduğu kendiliğinde ortaya çıkmış olur. Bu fitnenin ortadan kalkması ile de din sadece Allah'a has kılınmış, Allah için olmuş olur.

“Fitne” kavramının baskı ve şirk manasında kullanıldığı bir diğer âyet ise şu şekildedir:

وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ

²¹⁰ Taberî, a.g.e, XX/308; Mücâhid, Dahhak, Ebu Zübeyr ve İshak'ın da ayetteki fitne kavramına “şirk” manası verirler.

²¹¹ Bakara, 2/193; Enfâl, 8/39.

²¹² Ezherî, *Tehzîbi Luğa*, III/2738; İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, XIII/327; Zebidî, *Tâcu'l Arûz*, XVIII/425; Ayrıca Bkz. Taberî, a.g.e, XX/310; Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru'l Celâleyn*, I/29; Âlûsi, a.g.e, II/86; Seyyid Kutup, a.g.e, I,310-311;Taberî, Katade'nin ve İbni Abbas'ın ayetteki fitneyi “şirk” olarak aldığı nakli mevcuttur; Hasan Akay, a.g.e, s.149; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, I/216

²¹³ Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru'l Celâleyn*, I/33.

²¹⁴ Zuhayli, a.g.e, I/30.

²¹⁵ Ezherî, *Tehzîbi Luğa*, III/2738; İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, XIII/327; Zebidî, *Tâcu'l Arûz*, XVIII/425; Ayrıca Bkz. Taberî, a.g.e, XX/310; Zemahşeri, *Keşşâf*, I/397; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l Hakîm (Tefsîru'l Menâr)*, II/427; Zuhayli, a.g.e, I/30.

“...Fitne ise adam öldürmekten daha büyüktür...”²¹⁶

Allah bu âyet ile müşriklerin yapmakta oldukları; islâma ve Mescîd-i Harâm’a girmeyi men etmenin, inananları İslâmdan çıkarmaya çalışmanın ve bu hususta baskı ve zorlama yapmanın, zayıf, güçsüz olan müslümanlara Allah’a ve Rasûlu’ne inanmaları sebebiyle azab ve işkence etmenin, yurtlarından çıkarmanın haram aylarda savaşmaktan daha büyük günah olduğunu hatırlatmaktadır. Bu bağlamda âyete, inananların din ve inancı üzerinde tüm baskı, zulüm ve engeller kalkana kadar savaşmak manası verildiği takdirde, âyette geçmekte olan fitnenin; baskı, zulüm, din hususunda engeller koyma, dini engellemek, şirk,²¹⁷ manalarına geldiğini ifade edebiliriz.

1.3.2.9. Fitne-Şüph

Fitne kavramının çalışmada belirtilen manaları ile fitne ve şüph manası arasındaki benzerlik, kişinin fitne ve şüpheye düşüp düşmeme konusunda denemeye tabi tutulması şeklindedir. Çalışmanın bu kısmında ise fitne kavramının fitne ve şüph manasında kullanıldığı Âl-i İmrân 7. âyeti üzerinde durulacaktır:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

“Sana bu kitabı indiren O’dur. Bunun bir kısım âyetleri vardır muhkemat: onlar «ümmülkitab» ana kitab, diğer bir takımları da müteşabihattır, amma kalblerinde bir yamukluk bulunanlar sade onun müteşabih olanlarının ardına düşerler: fitne aramak, te’vilini aramak için, hâlbuki onun te’vilini ancak Allah bilir, ilimde rüsuhu olanlar da derler ki: amenna hepsi rabbımızdan, maafih özü temiz olanlardan başkası düşüremez.”²¹⁸

Muhkem; kitabın temelini ve aslını teşkil eden, manası açık olan, ana ilkeler ve özellikle ahlaki ve sosyal öğretileri kapsayan, ihtimal ve müteşabihattan korunmuş olup farz, haram, helal, va’d ve va’id, sevab ve ceza, dinin direği, hududları olan dinin aslını

²¹⁶ Bakara, 2/217

²¹⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, I/324; Âlûsî, a.g.e, XX/652; Zuhayli, a.g.e., I/35; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru’l- Kur’ânî’l Hakîm (Tefsîru’l Menâr)*,II/427; Hasan Akay, a.g.e, s.149-150; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, I/216.

²¹⁸ Bilal Temiz, “Kur’ân’a Göre İmtihan kavramının Semantik İzahı ve insan İçin Önemi”,Ç.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003, 3/1, s.258.

oluşturan amaç ve anlamları kolay ve kesin bir şekilde kavranabilen hükümler manasındadır. Bu âyetler gerçek ile gerçek olmayanı ayırt etmede ve gerçekleri doğrulayıp kabul etmede asıl olan âyetlerdir. Bunun yanı sıra bu âyetler bir şeyi bilme ve yapma hususunda uyulması gereken temel delillerdir, her bir muhkem âyet ayrı ayrı değil de hepsi birden “ümmü’l kitâp”tır. Müteşabihât ise; mecâzî olarak ifade edilen ve doğrudan birçok kelime ile anlatılma yerine istiare yoluyla işaret edilen anlamı yansıtan, hakta sebat edip etmeme hususunda Allah’ın ibtila edip temyiz etmek için manada muhtemalat ve benzerlik olan âyetlerdir. Müteşabih âyetler her biri aynı manayı kastediyormuş gibi görünen birbirine benzeyen, birçok anlama gelebilecek olan ve bu anlamlardan asıl murat edilen ne olduğu açık bir şekilde ayırt edilemeyen, ancak muhkem âyetler ışığında anlaşılabilen âyetlerdir.²¹⁹ Kalplerinde eğrilik, sapıklık ve normal fitrattan sapma bulunan, heva ve heveslerine tabi olanlar; inanç, hüküm ve pratik hayat düzeninin dayandığı muhkem âyetlerdeki hassas ve açık ilkeleri bir tarafa bırakıp muteşabih olanların arkasına düşmektedir. Çünkü bu âyetlerde kendilerine göre, inancı sarsıcı tevillerle fitne uyandırabilecek, istismar sahaları bulmaktaydılar.

Âyette geçen “fitne” kavramı bu izah ile paralel olarak; gerçeği karıştırıp, insanları şüphe, aldatma, inkâr etmek, uzaklaştırmak ile doğru yoldan saptırmak manasındadır. Âyette geçen fitne kelimesi, muteşabih âyetlerde şek ve şüphe oluşturmak,²²⁰ hakkı anlama, tefekkür etme konusunda zihinleri dalalete düşürmek manasındadır. Bu manalarla birlikte buradaki fitne kavramına Allah’a ortak koşmak, Allah’ı inkâr etmek, Allah yolundan alıkoymak, müteşabihi inkâr etmek manası da verilmiştir.²²¹

1.4.“صوب”

Bu başlık altında musîbet kavramının anlamları ve Kur’ân’daki kullanımı üzerinde durulacaktır.

²¹⁹ Celâleddin es-Suyûtî muhkem kavramına, hiçbir ayıbın bulunmaması; Müteşabihe ise; doğruluk ve güzellikte birbirine benzemesi manası da vermiştir. Geniş bilgi için bkz, Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru’l Celâleyn*, I/49; Merâğî, *Tefsîru’l Merâğî*, III/95.

²²⁰ Taberî, a.g.e, V,188; Zemahşeri, a.g.e, I/568; Merâğî, *Tefsîru’l Merağî*, III/95; Seyyid Kutup, a.g.e, II/36; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru’l- Kur’âni’l Hakîm (Tefsîru’l Menâr)*, III/240; Muhammed Esed, Kur’ân Mesajı, 143.

²²¹ Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru’l Celâleyn*, İstanbul, 2013, I/49; Merâğî, *Tefsîru’l Merağî*, III/95; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru’l- Kur’âni’l Hakîm (Tefsîru’l Menâr)*, III, 240; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, I/317.

1.4.1. “Musîbet” Kavramının Lügat Manası

“Musîbet” kelimesinin aslı “صَوَّبَ” fiili olup isabet etmek, atmak, sözü isabet etmesi, bir şeyin kararında istikrar etmesi, hatanın zıttı manasında “أصاب” fiilinde türemiş, ismi mef’ûl bir kelimedir. “Ona sıkıntı isabet etti” manasında “أصابته مصيبت”²²² Eğer maksat edinilen şeye, maksat edinildiği şekilde ulaşılmış ise ona “أصاب كذا”, “Ok hedefe doğru şekilde ulaştı” manasında “أصاب السهم”, Yağmur yüklü bulut manasında “صَوَّبَ” kelimesi, isâbet etmek fiili, fiil olarak ‘nişanı ya da hedefi vurdu, ona isabet etti, kasedetti, ona doğru bir şekilde gitti anlamında “صَابَهُ” ve “أصابَهُ”²²³ şeklinde kullanımları da mevcuttur.

Aklında zayıflık ve delilik olan kimseye “أصاب الرجل”²²⁴ ayrıca yağmur, fayda verecek miktarda olduğunda, yağmurun inişini ifade etmek için de yağmurun yağması manasında “صَوَّبَ الْمَطْرَ” denilir ki, gökten yere göğe isabet ettiği zaman “صَابَ الْمَاءُ”, yağmur yere yağdı manasında “صَابَ الْغَيْثُ بِمَكَانٍ وَكَذَا كَذَا” denilir.²²⁵

Kişi sözünde doğruya isabet ettiği zaman, “أصاب في قوله”, doğru sözlü, sözüne doğruluk isabet etmek manasında “قَوْلٌ صَوَّبٌ”, kişi hem sözünden hem de fiillerinde doğru olduğu zaman, doğruya isâbet ettiği zaman “أصاب فلان في قوله و فعله”, amacından ve kararından karar kılıp, sağa ve sola sapmayan kimse için de “صابت بقرير” şeklin de kullanımlar da mevcuttur.²²⁶

Bütün bu kullanımların yanı sıra; bir kimse amacına ulaşip amacında uzaklaşmadığı zaman “صَوَّبَ فلانٌ مُستقيماً”, dökülen şiddetli yağmur manasında “صَيَّبَ”, acı meyva ağacına ya da ağacın meyva suyuna “صَبَّئَةً”, toprağın kum taneciklerine, ya da kınaya “صَبَّئَةً”, amacına isabet eden kimseye “صَائِبٌ”, tabaka ve ev anlamında “مَصَابِيءُ”²²⁷ kullanımları da mevcuttur.

²²² Cevherî, *Sihâh*, I/148; İbn Fâris, *Mu’cemu’l Mekâyisu’l Luğa*, III/319.

²²³ Cevherî, *Sihâh*, I/148; İbn Fâris, *Mu’cemu’l Mekâyisu’l Luğa*, III/319; Isfahâni, a.g.e., 878; İbnu Manzûr, a.g.e., I/536; Rıza Ahmet, *Mu’cemu’l Metni’l Luğa*, III/508.

²²⁴ İbnu Manzûr, a.g.e., I/536; Zebidî, *Tâcu’l Arûs*, V/155; Rıza Ahmet, *Mu’cemu’l Metni’l Luğa*, III/508.

²²⁵ Cevherî, *Sihâh*, I/148; Isfahâni, a.g.e., 877,878; İbn Fâris, *Mu’cemu’l Luğa*, 1-2, 544; İbnu Manzûr, a.g.e. I/536; Zebidî, *Tâcu’l Arûs*, V/155; Rıza Ahmet, *Mu’cemu’l Metni’l Luğa*, III/508.

²²⁶ İbn Fâris, *Mu’cemu’l- Mekâyisu’l -Luğa*, III/318; İbnu Manzûr, a.g.e., I/356; Rıza Ahmet, *Mu’cemu’l- Metni’l- Luğa*, III/508; Zebidî, *Tâcu’l Arûs*, V/154.

²²⁷ İbn Fâris, *Mu’cemu’l-Luğa*, I/544; Zebidî, *Tâcu’l Arûs*, V/157; Rıza Ahmet, *Mu’cemu’l-Metni’l-Luğa*, III /508.

Bu manaların yanı sıra; zaman içinde başa gelen şeylere de musîbet manası verilmiştir.²²⁸

Yukarıda verilen bilgiler ışığında “musîbet” kavramının kök manasının bir şeyin isabet etmesi, karar kılınan şey hususunda istikamet gösterilmesi, amacın hedefe isabet etmesi gibi manalara geldiği görülmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’in birçok yerinde geçen musîbet kelimesi, kişinin fitratına uygun olmayan, onu sıkıntı, üzüntü ve kedere düşüren şeyler şeklinde kök manasına uygun bir tarzda kullanıldığı görülmektedir.²²⁹ Zira bu kavram; Kur’ân-ı Kerîm’de belâ, hezimet, yenilgi, felaket, ölüm veya yenilgi, ceza, acı, elem, kıtlık ve azabın isabet etmesi gibi manalarında kullanılmaktadır.²³⁰

1.4.2. “Musîbet” Kavramının Kur’ân’daki Kullanımı

Musîbet kelimesi Kur’ân’daki farklı fiil ve isim türevleriyle birlikte Kur’ân-ı Kerîm’de yetmiş beş defa geçmektedir.²³¹ Bunlar yukarıda da değindiğimiz gibi; belâ, hezimet, yenilgi, felaket, ölüm veya yenilgi, ceza, acı, elem, kıtlık ve azap şeklindedir.

1.4.2.1. Hezimet- Yenilgi

Bir şeyin isabet etmesi, bir kimsenin ve yahut bir topluma isabet eden yenilgi ve başarısızlık musîbet kavramının manası arasında yer almaktadır. Tüm bunlar, kişi veya toplum için birer musîbettir.

Kur’ân-ı Kerîm’de musîbet kavramının hezimet-yenilgi manasında kullanılan âyetler mevcuttur:

أَوْ لَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Böyle iken size hasımlarınızın başına iki mislini getirdiğiniz bir musîbet isabet ediverince bu nereden mi dediniz? Deki o kendi tarafınızdan çünkü Allah her şey'e kadirdir.”²³²

²²⁸ İbnu Manzûr, a.g.e., I/536; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, V/155; Rıza Ahmet, *Mu'cemu'l-Metni'l-Luğa*, III/508.

²²⁹ Özarıslan, Selim, “Doğal afetler Karşısında Din Ve Diyanet Hizmetleri”, IV. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri, Ankara, 12-16 Ekim, 2009, 471.

²³⁰ Gülay Coşkun, “Kur’ân ve Sünnet Perspektifinde Fitne Kavramı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum-2010, s.52-53.

²³¹ Abdalbâki, *Mu'cemu'l-Müfehres*, s. 415-416.

Uhûd savaşında müslümanlar hiçbir esir vermeyerek, yetmiş civarında şehit vermişler idi. Müslümanların Uhûd'taki kayıpları, müşriklerin Bedir'deki kayıplarının yarısı olmaktadır. Bunun yanı sıra Müslümanlar, kâfirleri bir Bedir'de bir de Uhûd Savaş'ının başında olmak üzere, iki defa bozguna uğratmışlar, kendileri ise, sadece bir defa bozguna uğratılmışlardı. Bu açıdan müşriklerin başına gelen musîbet/belâ-yenilgiye göre, müslümanların hezimetini ikiye karşı bir demek idi. Ayrıca müşriklerin tattıkları belâ, müslümanların Bedir'de kazandıkları galibiyet olduğu halde, müslümanların başına gelen belâ, müşrikler için tam bir galibiyet değildi. Bu durum ise müslümanlara yeterince üzüntü vermekteydi. Allah Rasûlu'ne tabî olanların birçoğu şartlar ne olursa olsun Allah'ın kendilerine zafer bahşedeceği kanısındaydılar. Oysa müslümanlar, düşmanların aleyhlerinde gösterdiği başarıyı kendileri daha önce iki kat fazlasıyla göstermişler ve düşmanları mağlup etmişlerdir. Ve müslümanlarbaşlarına gelen musîbetin nereden geldiğini sorgulamaktaydılar. Kendilerinin Allah yolunda savaştıklarını dile getirmekteydiler. Oysa müşrikler putperest ve Allah düşmanı idi. Müslümanların bu musîbet (yenilgi) kendilerine nereden ve neden geldiğini sorgulamalarına karşılık; Allahu Teâlâ onlara cevaben; karışıklığa düştüklerini, gevşediklerini, Allah ve Rasûlunun şartını bozduklarını, kendi içlerine dünya hırsı ve şeytanın vesvesesi girdiğini ve Allah Rasûlünün savaş stratejisine karşı geldiklerini hatırlatmakta ve inananların başlarına gelmesini hoş karşılamadıkları bütün felaketlerin ve musîbetlerin (yenilgiler) kendi elleriyle gerçekleştiğini belirtmektedir.

Allah'ın dilemesi iki türdür. Biri cebri olan ilâhi iradedir, bu iradeyi hiçbir sebep ve şart geçmez. Yani bu irade bir sebebe bağlı değildir. Bu, Allah'ın Cebbâr ismi şerifinin eseridir. "Bu iradenin ortaya çıkardığı kul filleri zorunludur, kul bunun önüne geçemez ve bundan sorumlu değildir. Allah'ın diğer bir iradesi de sebep ve şarta bağlı olup kulun iradesiyle birlikte cereyan eder. Bu irade, Allah'ın kulun işine izin vermesi, onun işini yürütmesi ve o fi'li yapması için kula güç vermesi anlamındadır. Bu işlerde sorumluluk kula aittir. Çünkü kul bir işi yapmayı isteyince Allah da onun o işi yapmasına izin ve güç verir. Bunda istek kuldan olduğu için sorumlu olan kuldur. İşte Uhûd'da müslümanların uğradıkları güçlükler de Allah'ın izniyle olmuştur. Burada Allah'ın izni, O'nun rızası demek değildir. Allah dileseydi, müslümanların, kusurları yüzünden kâfirlerin onlara galip gelmelerine izin vermez, her şeye rağmen yine

²³² Âli İmrân, 3/165.

müslümanları üstün getirirdi. Fakat Allah ezelde bir yasa koymuştur. Çalışanı, tedbir alanı başarıya ulaştıracağı takdir etmiştir. Kâinata bu yasa hâkimdir. Allah'ın yasasında değişiklik olmaz. Bazı müslümanlar, burada tedbiri bırakıp küçük menfaatleri düşündüklerinden başlarına bu bozgun gelmiştir. Savaşın yasası, ölümü göze alarak var gücüyle çarpışmaktır. Müslümanlar da hayata hâkim olan kanunlara tabidirler. Âyette müslümanların savaşta yenilgiye uğramalarının kendi yaptıkları sonucunda vuku bulduğu hatırlatılmakta, müslümanların ise yenmek ve yenilmek konusunda Allah'ın ilahi adaletinin tecellisinin acı sonucunu yaşadıklarını belirtilmektedir. Buna binaen âyet, inananların başınıza gelen musîbet (hezimet-yenilgi), hiçbir şeyin Allah'tan bağımsız ve izinsiz olmayacağı açısında Allah'tan; kişinin yapıp ettikleri bakımında kendilerinden kaynaklandığını hatırlatmaktadır. Âyette fitne kavramıyla kastedilmiş olan yenilgi ve hezimet, özelde yaşanmış olan yenilgi, hezimet, talihsizlik kaza, ölümmanasıdır. Genelde ise kişinin her alanda yenilgi ve hezimete uğramasıdır.²³³

Musîbet kelimesinin yenilgi- hezimet anlamında kullanıldığı diğer bir ayet de şudur:

إِنْ تُصِيبَكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِيبَكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِنْ قَبْلٍ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ

“Sana bir güzellik kısmet olursa fenalarına gider ve eğer bir musîbet gelirse biz tedbirimizönceden almıştık derler ve sevine sevine döner giderler.”²³⁴

Âyet, Bedir ve Uhûd savaşlarında elde edilen zafer ve yenilgilerin neticesinden bahsetmektedir. Âyet, bu savaşlarda müşrik ve kâfirlerin zaferlerinin inananlar için birer musîbet; müminlerin de elde ettiği zafer ve elde ettiği ganimetlerin müşrikler için birer musîbet kabilinden olduğunu beyan etmektedir. Aynı zamanda âyet münafıkların karakteriyle ilgili ipuçları vermektedir. Zira münafıklar, müminlerin başına bu musîbet (yenilgi-hezimet) gelmesinin sebebinin kişinin kendi seçim ve tercihleri doğrultusunda olduğunu ifade etmekte ve bir musîbet anında “biz tedbirimizi almıştık” deyip Allah Rasûlu'nden yüz çevirmekteydiler. Bu bağlamda âyetteki musîbet kavramı; hayır,

²³³ Isfehânî, a.g.e, 878; Zemahşeri, a.g.e, I/654; Kurtûbî, a.g.e, V/402; Celeleddin es-Suyûtî, *Tefsîru'l Kur'ân*, I/70; Merâğî, *Tefsîru'l Merâğî*, IV/165; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsîru'l Menâr)*, IV/194; Seyyid Kutup, a.g.e, II/274; Elmalılı, *Hak Dini*, II/556; Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, 183; Zuhayli, a.g.e, I/72-73; Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerim'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, I/444-445; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, I/444.

²³⁴ Tevbe, 9/50.

nimet, zafer, ganimet (hasenât) ²³⁵ve şer, (musîbet)²³⁶ manasındadır veâyette geçmekte olan “hasanât” kelimesinin zıt manası olarak kullanılmıştır. Âyetteki “hasenât” ganimet ve zafer manasında, “musîbet” ise yenilgi ve hezimet manasında kullanılmıştır.²³⁷

1.4.2.2.Felaket-Ceza

Musîbet kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de felaket manasında da kullanılmaktadır. Felaketler; savaş, kaza, hırsızlık, iflas, savaş- çatışma vb. gibi kişinin kendi fiilleri sonucu belâ ve musîbetler gelebilmenin yanı sıra kuraklık, deprem, kıtlık, doğal afetler, sel, don, tufan vb. gibi Allah’ın iradesi dâhilinde de gelmektedir.²³⁸Musîbet kelimesinin felaket- ceza anlamında kullanıldığı âyet Kur’ân-ı Kerîm’de şu şekildedir.

فَكَيْفَ إِذَا أَصَابْتَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَهُمْ ثُمَّ جَاؤُكَ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّ آرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا

“Ya ellerinin yaptığı yüzünden başlarına bir musîbet geldiği zaman nasıl? Sonra gelmişler de sana ‘billâhi muradımız sırf bir iyilik yapmak ve ara bulmaktan ibaret idi.’ diye yemin ediyorlar.”²³⁹

Âyet, münafıkların toplum içerisindeki durumları ile ilgilidir. Zira Allah Rasûlu münafıkların Allah’ın hükmünden yüz çevirme nedenini bilmekteydi ve onların niyetlerine muttali idi. Münâfıklar ise başlarına musîbet isabet eder düşüncesiyle kalplerinde olmayan niyeti söylemekteydiler. Çünkü iki yüzlülükleri ortaya çıkınca, o günkü toplumda kınanmaları, dışlanmaları ve hor görülmeleri gibi onlar için musîbet sadedinde olan felaketler kaçınılmazdı. Münafıklar, Allah’ın adil sistemini bırakıp hem tağut’un hakemliğine başvuruyorlardı hem de Allah Rasûlu’ne inandıklarını iddia etmekteydiler. Bunun sonucunda ise Allah’tan kendilerine musîbet (ceza ve felaket)²⁴⁰

²³⁵Merâğî, *Tefsîru’l Merâğî*, X/134.

²³⁶İsfehânî, a.g.e, 878-79; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru’l- Kur’âni’l Hakîm (Tefsiru’l Menâr)*, XII/270.

²³⁷Zemahşerî, a.g.e, III/50; Kurtûbi, a.g.e, X/234;Merâğî, *Tefsîru’l Merâğî*, X/134; Mevdûdi, a.g.e, II/234; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru’l-Kur’âni’l Hakîm (Tefsiru’l Menâr)*, XII/279; Zuhayli, a.g.e, I/196.

²³⁸Ali Yıldız Musahan, “Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi”, Akev Akademi Dergisi, Bahar -2016, 20 (66), 129-142, 135.

²³⁹.Nisa, 4/62.

²⁴⁰Taberî, a.g.e, VII/196; Bkz. Suyûti, a.g.e, IV/520; Seâlebî, İmam Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlufî, *Bi’l-Cevâhiru’l-Hisâni fi’t-Tefsîri’l Kur’ân*, thk. Ali Muhammed Muavviz, ‘Âdil Ahmed ‘Abdu’l Mevcûd, Dâru’l İhyâu’t- Tûrâsi’l- Arabî, trh., Beyrut- Lübnan, II/256; Seyyid Kutup, a.g.e, III/48; Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı*, 215; Celâleddin es-Suyûti, *Tefsîru’l Celâleyn*, I/87; Merâğî,

geldiği zaman, Allah’a yemin ederek bizim amacımız sadece iyilik etmek size sadece faydamızın dokunmasıdır şeklinde nifaklarını dile getirmekteydiler.

1.4.2.3.Acı-Elem

Musîbet kelimesinin insana ve topluma, gerek kişinin kendi yaptıkları dolayısıyla isabet eden, gerekse Allah’ın iradesi dâhilinde isabet eden acı, elem, belâ manaları damevcuttur. Bu bağlamda insanların başına gelen bir kısım musîbetler de vardır ki, bunların asıl sebebi insanların kendi elleri ile yaptıkları bir takım hatalardır. Bundan kişi kendisi mesuldür. Bununla ilgili olarak; Şûra sûresi 30. âyette insanların hastalık, belâ, sıkıntı gibi musîbetlere kendi hataları ve günahları sebebiyle maruz kaldığı belirtilmektedir. Bu âyet şu şekildedir:²⁴¹

وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ

“Başınıza her ne musîbet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine de çoğunu affeder.”²⁴²

Bu âyet, gerek fert ve gerek toplumsal olarak insanın başına gelen bir takım tabii ve sosyal musîbetlerin insanın sorumluluklarını yerine getirmemesi neticesinde gerçekleştiğini hatırlatmaktadır. Aynı zamanda bu âyet, Kur’ân’da belirtildiği üzere²⁴³ geçmiş kavimlerin kendi hata ve taşkınlıkları dolayısıyla helak olmaları hakikatini te’yt etmektedir. ²⁴⁴ Çünkü kişi dünyada yapıp ettiklerini bilinçli bir şekilde gerçekleştirmektedir. Bunun neticesinde ise kişi, bu eylemleriyle âhîret hayatını inşa etmektedir. Bu sebeble Allah özel olarak insanların başlarına belâ ve musîbet getirir demek yerine, insanlar Allah’ın kâinata koymuş olduğu denge ve düzen içerisinde doğal olarak birtakım acı ve ıztıraplara maruz kalabilmektedirler,²⁴⁵ diye ifade etmenin daha

Tefsiru’l Merağî, V/77; Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerim’in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat Yayınları, İstanbul, 1994, II/ 315.

²⁴¹ Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerim’in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, VIII/198; Özarslan, Selim, “ *Doğal afetler Karşısında Din Ve Diyanet Hizmetleri*”, IV. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri, Ankara, 12-16 Ekim, 2009, 472.

²⁴² Şûra, 42/30.

²⁴³ Kavimlerin helakıyla ilgili birçok âyet bulunmakla birlikte biz bunlardan bir kısmını vermekle yetineceğiz: Bakara, 2/ 59; Âl-i İmran, 3/165; Nisa, 4/62; Enfâl, 8/ 51; Nahl, 16/ 26; Meryem, 19/74; Kasas, 28/47, Hâkka, 69/5.

²⁴⁴ Özarslan, Selim, “ *Doğal afetler Karşısında Din Ve Diyanet Hizmetleri*”, IV. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri, Ankara, 12-16 Ekim, 2009, 472.

²⁴⁵ Arslan, Hulusi, “*Doğal Felaketler ve Iztıraplar Konusunda Kelamcuların Görüşleri*” Marife, 2002, 2/2, 32.

doğru olacağı söylenebilir. Ey insanlar! Başınıza gelen kendi iradeniz ile yapmanız neticesinde kendiniz, ehliniz ve mallarınız hususunda başınıza gelen belâ, şiddet acı ve elem ellerinizle yaptıklarınızdan yani günahlarınızdan ve suçlarınızdan dolayı Allah'ın sizi cezalandırmasıdır. Burada açıklık getirilmesi gereken nokta ise kişinin kendi hür iradesi sonucunda başına gelen musbetlerdir. Allah Teâlâ “*Yemin olsun ki, sizi, açlık, korku ve malların, canların, ürünlerin eksilmesi gibi Şeylerle imtihan edeceğiz. Sabaredenleri müjdele*”²⁴⁶ âyetinde kişinin iradesi dışında başına gelebilecek musîbetlerin olduğunu belirtmektedir. Bu musîbetler, Allah'ın dilemesi ile insanın başına gelebilecek olan musbetlerlerdir. Bu musîbetler neticesinde Allah kişinin günahlarının çoğunu affeder. Bu musîbetler sebebiyle kişinin derecesini yükseltir.²⁴⁷

Allah Teâlâ bu âyette kişinin irade dâhilinde yaptıkları hasebiyle kula musîbetler verdiğinin haber vermektedir. Aşağıda vereceğimiz; “*Kişinin başına gelen hiçbir musîbet yoktur ki daha önce bir kitapta (Levh-i Mahfuz)'da yazılı olmasın.*”²⁴⁸ âyetiyle herhangi bir tenakuzluk arzetmemektedir. Çünkü âyetin devamında başa gelen musîbetlerin irade dışı, Allah'ın kişiye imtihan olarak verdiği musîbetler olduğunu anlaşılmaktadır.

1.4.2.4. Belâ, Sıkıntı

Musîbet, insanın hoşuna gitmeyen belâ ve sıkıntıdır. Musîbet kavramının bu manalardakullanıldığını kök manası izah edilirken değinilmiştir. Belâ kavramının hem hayır hem Şer olarak kullanılmakta olduğu hatırlanacak olursa, musîbet kavramı da insanın hoşuna giden, akabinde Őkr gerektiren Şeyler için ve insanın hoşuna gitmeyip sabrı gerektiren Şeyler manasında kullanılmakta olduğu ifade edilebilir.

Aynı zamanda musîbetlerin insan iradesi dışında vuku bulabileceği, kişinin kendi iradesi dışında da imtihanlara maruz kalacağı hakikati de mevcutur. Bunlar kader- kaza bağlamında değerlendirilmekle beraber, aynı zamanda bunlar kişinin Allah'a olan

²⁴⁶ Bakara, 2/155.

²⁴⁷ Taberî, a.g.e, XX/512; Bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, VII/275; Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, 1162; Zuhayli, a.g.e, I/487 M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, IV/453.

²⁴⁸ Hadîd, 57/23.

bağlılığını ve samimiyetini ortaya çıkaran vasıtalar mahiyetindedir.²⁴⁹ Âyette bu durum şöyle ifade edilmektedir.

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَيْكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ

“Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musîbet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır. Elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarımayasınız diye (böyle yaptık.) Çünkü Allah, kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi sevmez.”²⁵⁰

“Musîbet”, hedefine isabet eden mermi gibi insana şiddetle dokunan olay ve felaketlerdir. Yukarıda vermiş olduğumuz âyet, musîbeti vuku bulduğu yer açısında yeryüzünde ve insanın nefsinde meydana gelen musîbetler olmak üzere ikiye ayırmıştır.²⁵¹ Âyette geçen musîbet “belâ ve sıkıntı” manasında olup “musiybetun fil ardi” kıtlık, kuraklık, ziraatin, ticaretin ve hayvanların helakı, evlerin ve şehirlerin yıkılması, toprak kaybı ve zelzele gibi doğal afetler; “ musiybetun fil enfusi” ise ölüm, açlık, susuzluk, hastalık, işkence, kıtlık, fakirlik, can kaybı gibi insanın kendisinden ya da diğer mahlûkattan veya yeryüzünden gelen musîbetlere bir işarettir. Ve bu musîbetler, daha önce Allah'ın takdir etmiş olduğu, Allah'ın ezeli ilminde veya Levh-i Mahfûz'da yazılmış olduğu, Allah'ın bilgi ve planı dâhilinde olduğu, vuku bulduysa vuku bulmamasının mümkün olmadığı, kişinin karşılaşacağı her türlü iyi yahut kötü şeyi bilinçli bir tevekkül ile karşılamaya sevk eden, irade dışı başına gelen musîbetlerdir. Zira kişi Allah'ın kendisine takdir ettiğinden kurtulamaz. Allah'a tam bir teslimiyetle teslim olan kişi, kendisine isabet eden musîbetlerin Allah'ın ezeli ilmiyle yazılı olduğunu ve Allah'ın kendisine takdir ettiğinden kaçamayacağını bilir. Böylece kişi, kadere iman etmiş olur ve Allah da o kimsenin kalbine, Allah'a tevekkül ve teslimiyet hususunda kuvvet ve istikamet verir.²⁵²

²⁴⁹ Ali Yıldız Musahan, “Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi”, Akev Akademi Dergisi, Bahar-2016, 20 (66), 129-142, 133, 136.

²⁵⁰ Hadîd, 57/22-23.

²⁵¹ Özarslan, Selim, “Doğal afetler Karşısında Din Ve Diyanet Hizmetleri”, IV. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri, Ankara, 12-16 Ekim, 2009, 471.

²⁵² Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru'l Celâleyn*, II/539; Merâğî, *Tefsîru'l Merâğî*, XXVII/170; Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, IX/276; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, V/176.

İnsan, her şeyin Allah'ın takdiri ile olduğunu, O'nun takdir etmediği bir şeyin kendisine ulaşmayacağını, O'nun takdir ettiğinin de önlenemeyeceğini düşünüp olanlara rıza göstermelidir. Ve aynı şekilde kişi kendisine ihsan edilen nimeti kaybettiği takdirde ise bunun da Allah'ın bir takdiri olduğuna inanmalıdır. *“Elinizden çıkana üzülmeysiniz.”* âyetinin hikmeti de budur. Yine Allah'ın kişiye ihsan ettiği sağlık, başarı, mevki, murad ettiğini elde etme gibi nimetler hususunda da şımarmamalı, kibirlenmemelidir. Tüm bu nimetleri kendi zekâ ve başarısına bağlı kılmamalı, tüm bunların Allah'ın izni ile kendisine ihsan edildiği bilinciyle hareket etmelidir. *“Bu, şükür mü, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni denemek için, Rabbimin bana bir lütfudur. Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse (bilsin ki) Rabbim her bakımdan sınırsız zengindir, cömerttir.”*²⁵³ âyetinde olduğu gibi ihsan edilen nimetler hususunda Süleyman'ın (a.s) tavrını takınmalıdır.

1.4.2.5. Azap

Kişinin başına gelen şeyler, insanı sıkıntıya düşürüp kişiye eza verdiği için kişi için birer azap mahiyetindedir. Musîbet kavramının azap manasında kullanımına Hûd suresi 81. âyeti örnek teşkil etmektedir.

قَالُوا يَا لَوِطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِبْ أَهْلَكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَلَا يَنْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرًا تَكُ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ

*“Konukları şöyle dedi: "Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ulaşamayacaklar. Geceleyin bir vakitte aileni al götür. İçinizden kimse ardına bakmasın. Ancak karın müstesna. (Onu bırak.) Çünkü onların (kavminin) başına gelecek olan azap, onun başına da gelecektir. Onların azabla buluşma zamanı sabahdır. Sabah yakın değil midir?"*²⁵⁴

Âyet, yoldan çıkan, sapıklaşan Lût kavmi ve Hz. Lût'un eşi ile ilgilidir. Melekler, Lût'a (a.s) gelmişler, Allah'ın elçileri olduklarını, kavminden azgın olanların hiçbir şey yapamayacaklarını, kavmini helak için geldiklerini, Lût'un (a.s) eşi hariç, inananların gece yarısı olduğunda yola çakmaları gerektiğini, inanmayanların sabaha karşı azaba

²⁵³ Neml, 21/40.

²⁵⁴ Hûd, 11/81.

duçar olacaklarını haber vermişlerdir. Lût (a.s) ve inanaların ne olup bittiğini görmemeleri için, helak sonrasında oluşacak görüntüyü görüp ayakları sürçüp geri kalmasınlar diye arkasına bakmamamasını emretmişlerdir. Allah, Lût'un (a.s) kavmine isabet edecek olan musîbetin (azab) Lût'un (a.s) eşine de, isabet edeceğini haber vermiştir. Bu bağlamda buradaki musîbet kavramı azab- helak manasında kullanılmıştır.²⁵⁵

²⁵⁵ Taberî, a.g.e, XII/523; Bkz. Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîru'l -Celâleyn*, I/229; Mevdûdî, *Tefhim*, II/415; Zuhayli, a.g.e, I/231; Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, IV/322.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA İMTİHAN ÇEŞİTLERİ

Hız. Âdem'den kıyamete dek tüm insan ve toplumlar, çeşitli meşakkat ve zorluklara maruz kalmışlardır. Bunun yanı sıra Hız. Âdem'den son peygamber Hız. Muhammed'e (a.s) kadar tüm peygamberler de çeşitli zorluk ve sıkıntılarla imtihan olmuşlardır.

Tüm âlemlerin yaratıcısı olan Allah Teâlâ, imtihan edilmek üzere yarattığı insanoğlunu hastalık, kıtlık, yokluk, savaş, deprem, yangın, sel, fitne gibi farklı imtihanlarla dener. Bunun yanı sıra Allah Teâlâ, kişinin nasıl muamelede bulunacağını denemek için kişiyi sağlık, varlık, eş, evlat gibi nimetlerle de imtihan eder. “*Sonra o gün, nimetlerden mutlaka hesaba çekileceksiniz*”²⁵⁶ âyeti de kişinin kendisine bahşedilen nimet ve imkânların da kişi için birer imtihan olduğunu açıkça beyan etmektedir.

Allah'ın insanı farklı imtihanlarla sınamayı kullarının fiillerinin sonucunu bilmeme veya imtihan ederek bilgi sahibi olma gibi durum söz konusu değildir. Zira Allah, kullarının fiillerine ve fiillerinin neticesine vakıf olmamaktan münezzehtir. Allah Teâlâ ezeli bilgisiyle her şeyi bilmektedir. Allah'ın kullarını imtihan etmesi, “imtihan eder gibi davranmak” manasındadır.²⁵⁷

Allah'ın imtihan vasıtaları birçok şekilde olabilir. Allah Teâlâ, bütün insanları dener. Herkesin denenme şekli, imtihanı farklı olabilir. Her ne kadar birbirinden farklı görünse de hepsinin maksadı aynıdır. Bu da kişinin imtihan olduğu şey, kişiyi Allah'a yaklaştırıp yaklaştırmadığını ortaya çıkarmaktır. İnsanın, Allah'a ibadet, taat ve amellerin yanında, zaman zaman ağır sıkıntı ve musîbetlerle karşılaştığı da olur. Bunun ile durum ve olaylar karşısında kişinin tepkisi ölçülür, sabır ve tahammül gücü, kin, intikam, haset ve gurur duyguları eğitilir. Mal, mülk, para, kadın, çocuk, kazalar, hastalıklar, yangın, sel, zelzele ve tabii âfetler, insanoğlunun denendiği imtihan vasıtalarıdır. Bunlar kişinin sabrettiği ve sonucu Allah'a havale ederek ağırbaşlılıkla

²⁵⁶ Tekâsür, 102/8.

²⁵⁷ Elmalılı, *Hak Dini*, II/577.

kabullendiği takdirde mânevi dereceler kazandığı imtihan alanlardır.²⁵⁸ Fakat hepsinin gayesi ve hedefi aynıdır. Bu gaye ve hedef ise imtihan sonucunda kişinin Allah ile ilişkisinin ortaya çıkmasıdır. İnsan imtihan neticesinde ya Allah'a olan bağlılığını ispat etmiş olur ya da iddia ettiği imana ters davranmış olur. Zira Allah, insana her türlü nimet ve zorluğu onu sınamak amacıyla vermektedir. Onu mutlu ve sevinçli kılan güzellikler, nimetler ve başına gelen hastalık, fakirlik gibi musîbetler hepsi bu gayeye yöneliktir. Bu durumla ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

*“And olsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. Ey Peygamber! Sabredenleri müjdele.. O sabredenler, kendilerine bir belâ geldiği zaman: Biz Allah'ın kullarıyız ve biz O'na döneceğiz, derler.”*²⁵⁹

Diğer bir âyette ise hayır ve şerrin Allah'tan olduğu, kişinin bunlarla imtihan edildiği ifade edilmektedir:

*“Her canlı, ölümü tadar. Bir deneme olarak sizi hayırla da, şerle de imtihan ederiz. Ve siz, ancak bize döndürüleceksiniz.”*²⁶⁰

İnananlar için sadece iman etmek yeterli değildir. Allah Teâlâ, kulunun samimiyetini ortaya çıkarmak için musîbetler verir. Allah Teâlâ böylece kulun sabredip sabretmediğini, Allah'a itaatte sebat edip etmediğini; Allah'ın hükümlerine teslim mi olduğunu yoksa karşı mı çıktığını denemiş olur.²⁶¹ Bununla birlikte, her bireyin imtihanı bireyin imkânına, şartlarına göre değişir. Allah (c.c) dilediğini dilediği şekilde imtihan eder. Kulun buna herhangi bir itirazda bulunma gücü ve yetkisi yoktur. Kişiye düşen bulunduğu durumu imtihan bilinciyle geçirmesidir. Buna binaen Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ, imtihan edilme gerçeğini ve kişinin ne ile imtihan edileceğini bildirmiştir: *“Andolsun ki içinizden cihad edenlerle sabredenleri belirleyinceye ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar sizi imtihan edeceğiz.”*²⁶² âyetiyle de bu hakikate işaret edilmektedir.

²⁵⁸Bilal Temiz, *Kur'ân'a Göre İmtihan Kavramının Semantik İzahı Ve İnsan İçin Önemi*, Ç.Ü.İlahiyat fakültesi Dergisi, 2003, II/I, Ocak-Haziran, s.263; Ahmet Kalkan, *Kur'ân Kavramları*, Davud Emre Yayınevi, İstanbul, 2011, IV/181.

²⁵⁹Bakara, 2/155-156.

²⁶⁰Enbiya, 21/35.

²⁶¹Zemahşeri, *el-Keşşâf*, I /348.

²⁶²Muhammed, 47/31.

Kur'ân'da imtihanı, Allah'ın kullarının yetişmiş ve ruhen olgunlaşmış bireyler haline getirmesinin yollarından biri olarak görmek mümkündür. Allah, kullarını türlü belâlarla sınadığını, belâyaya sabır göstermenin sonuç bakımından sevindirici olduğunu, birçok âyette bize haber vermektedir. Zira Allah'ın kullarını türlü imtihanlara tabi kılmasında pek çok hikmetler vardır. Bu hikmetlerin bir kısmı dünyada anlaşılabilir da, bir kısmı ahirete kalmaktadır. Dünyada olanların bir kısmının, insanların bazı gerçekleri daha iyi anlayıp kendilerine gelmelerine, dünya hayatının ve bu hayatta sahip olunan nimetlerin geçici olduğunu, kesin bir biçimde öğrenmelerine yardımcı olmaktadır.²⁶³

Diğer bir açıdan ise; Allah (c.c) kuluna verdiklerinin karşılığını kulluk ve şükür olarak ister. İnsanlar arasındaki bilgi, yetenek, mal ve makam yönünden var olan farklılıkların sebebi ilahi sınavın bir gereğidir. Her bir nimetin teşekkür borcu, her bir kabiliyetin sorumluluğu vardır. Her bir nimetin denemesi de yine o nimet cinsinden olacaktır.

Yüce Allah insanları takatlarıyla ele almakta, tabiat ve istidatlarıyla sorumlu tutmaktadır. İnsanlar, Allah'ın bildiği gizli hakikatleri bilmemektedir. Bu hakikatleri onların da bilmesi, tanınması ve yakinen fark ederek idrak etmesi gerekmektedir. Sıkıntı ve zorluklarla imtihan, nimet ve meşakkatlerle, bolluk ve darlıkla, sevinç ve kederle imtihan olan insan, Allah'ın bir musîbeti başına gelecek olursa o bunun gerisindeki hikmeti görür ve anlar. İlahi hikmete güvenerek Allah'ın meşîetine teslim olur ve bu imtihanın ötesindeki rahmet ve mağfireti bekler.²⁶⁴

2.1.Genel Olarak İnsanların İmtihan Çeşitleri

Kur'ân, insanın çeşitli imtihanlara tabi tutulduğunu bildirmektedir. Bu imtihan çeşitlerine Kur'ânî bir bakış açısıyla baktığımız zaman kişinin yaşadığı bütün zaman dilimlerinden karşılaşmış olduğu imtihanları saymak mümkün değildir.²⁶⁵ Bu sebeple çalışmanın bu kısmında Kur'ân'da bildirilen belli başlı imtihan çeşitlerin, konuyla ilgili ayetlerin içerisine uygun olarak vermesi uygun görülmüştür.

²⁶³Yusuf Çelik, *Kur'ân ve Hadislerde Belâ Kavramının Anlam Alanı Üzerine Semantik Bir İnceleme*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, 2007, XX/163.

²⁶⁴Seyyid Kutup, *Fi-Zilâl-il-Kur'ân*, XIII/402.

²⁶⁵Süleyman Kaya, *Kur'ân'da İmtihan*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya, 2002, 185.

2.1.1. İmanın Samimi Olup Olmamasıyla İmtihan Olma

İman etmek, bir iddiadır ki, her iddianın ispata ihtiyacı vardır. Kişi sadece “ben iman ettim, müslüman oldum” şeklindeki iman iddiası ile Allah’ın vaat ettiği dünya ve ahiret nimetlerine ulaşamaz. “*Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber mü’minler, "Allah'ın yardımı ne zaman?" diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı pek yakındır.*”²⁶⁶ âyeti de bu hakikati ifade etmektedir. Bu sebeple Allah Teâlâ belli imtihanlara tabi tutmakta ve kişinin bu iddiasında samimi olup olmadığını ispat etmesini istemektedir. Allah Teâlâ Kur’ân’da kişinin inandım demesiyle bırakılmayacağını ve mutlaka imtihana tabi tutulacağını bildirmektedir:

Asr-ı sadette inananlar, kâfirlerden zulüm ve işkence görmekteydiler. Bunun üzerine Habbab b. Eret Allah Rasûlune: “*Ey Allah'ın Rasûlu bizim için dua etmeyecek misin?*” demiştir. Bunun üzerine Allah Rasûlu şöyle demiştir: “*Sizden önce geçen müminler bundan da büyük işkencelere maruz kaldılar. Bazıları hendeklere atıldı, bazıları baştan aşağı iki parçaya biçildi. Bazıları ise imanlarından döndürülmek için demir taraklarla tarandı.*”²⁶⁷ Allah Rasûlu bu ifadeleri de hak bâtil mücadelesinin her dönem ve asırda devam edeceğini ve imanın beraberinde zorluk ve sıkıntılara katlanmakla eş değer olduğu hakikatini ifade etmektedir.

“*İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece “iman ettik” demeleriyle bırakılabileceklerini mi sandılar? Andolsun ki biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmiştir. Elbette Allah doğruları ortaya çıkaracak, yalancıları da mutlaka ortaya çıkaracaktır.*”²⁶⁸

Âyet, geneli itibariyle Mekke’de İslâmın ilk dönemlerinde kâfirler tarafından inananlara yapılan şiddet ve baskının iyice hissedildiği ve yaşandığı bir atmosferde inmiş olmakla beraber evrensel manada hangi dönem olursa olsun iman edenlerin imanları konusunda hem baskı, zulüm, şiddet ve engellenerek imtihan olunacakları, hem hastalık, yoksulluk, savaş gibi musîbetlerle sabırlarının sınanacağı, hem de bolluk ve nimetlerle şükür edip etmeyecekleri konusunda imtihana tabi tutulacağını haber

²⁶⁶ Bakara, 2/ 214

²⁶⁷ El-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâîl, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, ter. Mehmet Sofuoğlu, Kitâbu'l- Menâkıbi'l- Ensâr, 28, İstanbul, 1987, VIII/3603.

²⁶⁸ Ankebût,29/2-3.

vermektedir.²⁶⁹ İman iddiasında samimi olup olmadığı hususunda imtihan olmak insanın ilk yaratılışından kıyamete dek sürecektir. Zira iman sadece bir kelimeden ibaret değildir ve beraberinde yükümlülükler ve sorumluluklar getirmektedir. Kişi iman yolunda belli sıkıntılar ve zorluklar ile karşılaşmış olsa da imanından ve onun yükümlülüğünden taviz vermemelidir.²⁷⁰ Bunun en iyi yaşanmış örnekleri Allah Rasûlü ve sahabîler döneminde görülmektedir. Bilal'in kızgın kumlarda, sırtında kilolarca taş olduğu halde saatlerce işkence edilmesi, Ammar b. Yasir'in kızgın kum ve kor ateşle, Amir b. Führeyre'nin Mekke sokaklarında, kızgın kumlarda günlerce işkence edilmesi, Habbab b. Eret'in vücuduna demirden zırh giydirilmesi, kızgın kumlara yatırılması, başının kızgın demirle dağlanması, bağlanıp ateşe atılması ve ateşin sırtında sızan su ile söndürülmesi²⁷¹ tamamen imanın samimiyetini ortaya çıkaran imtihanlar kabindedir.

Bunların yanı sıra Kehf suresinde bahsedilmekte olup putperest bir toplumda yaşayan gençler imanlarını açığa vurduklarında, imanlarını serbestçe yaşayamayacaklarını anlamışlardı ve zalim kralın zulmünden kaçarak mağaraya sığınmışlardır.²⁷² Âyete konu olan bu gençler imanlarındaki samimiyetleri hususunda denenmişlerdir. Bahsi geçen gençler, "*Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz: Şüphesiz onlar Rablerine inanmış birkaç genç yiğitti. Biz de onların hidâyetlerini artırmıştık. Kalkıp da, "Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. O'ndan başkasına asla ilâh demeyiz. Yoksa andolsun ki saçma bir söz söylemiş oluruz. Şu kavmimiz, O'ndan başka tanrılar edindiler. Onlar hakkında açık bir delil getirselerdi ya! Artık kim Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalimdir?" dediklerinde onların kalplerine kuvvet vermiştik*²⁷³ âyetiyle anlatılmaktadır.

2.1.2. Korku, Açlık, Can ve Mal Eksiltilmesi İle imtihan

Her şey insana verilen birer emanettir. Bu anlamda Allah Teâlâ'nın insana verdiği mal ve can gibi nimetler de insan için birer emanettir ve bu emanetleri Allah'ın istediği şekilde, istediği yerde, istediği sınırdan korumak insanın imtihan sınırlarını belirlemektedir.

²⁶⁹ Ahmet Küçük, *Kur'an'da Toplumsal Sınanma*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2007, s.248; M.Said, Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, IV/84.

²⁷⁰ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, IV/224; Seyyid Kutup, *Fî Zilâl'l Kur'an*, IX/88.

²⁷¹ Kara, Hilal ve Kara, Abdullah, *Sahabenin Ateşle İmtihanı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2009, s.183.

²⁷² Hayrettin Karaman, vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, III/541.

²⁷³ Kehf,18/13-15; Kissanın devamı için bkz. Kehf,18/16-22.

Allah Teâlâ birçok âyette kişinin malları ve canları hususunda imtihan olunacağını haber vermekle birlikte, bu hususta kişinin sabretmesinin güç işlerden olduğunu âyette beyan etmektedir:

*“Andolsun ki mallarınız ve canlarınız hususunda imtihan edileceksiniz ve kesinlikle sizden önce kitap verilen kimselerden ve müşriklerden çok eziyet duyacaksınız. Doğrusu sabreder ve sakınırsanız bunlar azmedilmesi gereken işlerdendir.”*²⁷⁴ Hayatın, ölümün ve dünya hayatının var oluş sebebi imtihan olduğuna göre dünya hayatında inananlar sınanacaklardır. İman etmeyenlerin iman edenlere yönelik incitici sözleri, inananlar ile alay etmeleri gibi ifadeler inananlar için birer imtihan vesilesidir. Âyet, bütün bunların yanı sıra kişinin; malları hususunda, kendisini zarara sokacak bazı afetler ile canları hususunda ise, öldürme, yaralanma ile bazı zorluk, sıkıntı, belâ ve kederlerle sınanacağını bildirmektedir.²⁷⁵ Âyetin bildirdiği diğer bir imtihan konusu da inananların, inanmayanların tavırlarına karşı sabretmesi ve inanmayanların her türlü propagandasına rağmen inananların Allah’a karşı sorumluluk hususunda taviz vermemesidir. İnanların hem kâfirlerin tavırlarına hem de Allah’a karşı sorumluluklarını yerine getirme hususunda sabır göstermesidir. Bunun yanı sıra âyetin başındaki lam harfi yemin, sonundaki nun harfi de tekiddir. Yemin harfi ve tekid edatı ile gelen kelime, zamanın üç boyutunu da kapsar. İmtihana çekildiniz, çekiliyorsunuz ve çekileceksiniz. Bu imtihan ferdî bir imtihan olmaktan ziyade, toplumsal bir imtihan mahiyetindedir. Geçmiş nesiller imtihan edildiği gibi, şimdiki ve gelecekteki nesiller de imtihan edileceklerdir, manasındadır.²⁷⁶

Allah Teâlâ başka bir âyette ise insanın zaaf noktalarından olan malların ve çocukların kişi için birer imtihan vasıtası olduğunu bildirmekle beraber mal ve çocuk imtihanını hakkıyla veren kimsenin ecrinin Allah katında olduğunu bildirmektedir.²⁷⁷ *“Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız bir imtihandır. Büyük ecir ise Allah katındadır.”*²⁷⁸ âyetinde ifade edildiği üzere malların ve çocukların kişi için birer imtihan olması, kişinin dünyevi şeylere karşı duyduğu tutku ve meyil, kişinin ailesi için

²⁷⁴ Âli-İmrân,3/186.

²⁷⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dini*, II/577; Seyyid Kutup, *Fî Zilâl’l Kur’ân*, I/235; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, I/457.

²⁷⁶ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, Bayraklı Yay. İstanbul, 2002, IV/497; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, I/457.

²⁷⁷ Seyyid Kutup, *Fî Zilâl’l Kur’ân*, VI/521.

²⁷⁸ Teğâbûn, 64/15; İlgili ayet için Bkz. Enfâl, 8/ 28.

beslediği kayırma ve koruma duygusu bazen insanı haddi aşmaya sevk etmesiyle alakalıdır.²⁷⁹ Çünkü dünyevî şeyler, kalbi dünya ile meşgul eder, kişiyi ahiretle ilgili amel işlemekten alıkoyar. Çünkü insan; mal sevgisi, onu kazanıp biriktirme arzusuyla yaratılmıştır. Evlat sevgisi ise insanın fitratın da mevcuttur. Bu sebeple mala ve çocuğa olan tutku ve aşırı bağlılık; kişiyi Allah yolundan, O'na olan kulluktan alıkoyabilir. İnsan mal ve dünyalıklar peşinde koşarken Rabbine karşı görevlerini unutabilir, adaletten uzaklaştırabilir haddi aşip haksızlık yapmaya sürükleyebilir. Hatta mal ve evlat ile şımarabilir, kibirlenebilir. Böyle bir muamele ise ilahi ölçülerden sapma sonucunu doğurur. Malın helalinden kazanılması ve yine helal yollarda harcaması, mal üzerinde hakkı olanların haklarının verilmesi, İslâm'ın getirdiği ölçülerdir. Bu açıdan mal insan için birer deneme vasıtasıdır. Çocuk sahibi olmak, onları fitratlarına uygun olarak terbiye etmek, onları salih insan olarak yetiştirmesi bakımında da birer imtihan vasıtasıdır.²⁸⁰ Kısacası evlat ve malı imtihan vasıtası kılan malı yaratılışına uygun olarak kullanmamak; çocuğu ise yaratılışına uygun olarak yetiştirmemektir.

Allah Teâlâ, kişinin Allah sevgisi ile mal ve evlat sevgisi arasındaki dengeyi kurması gerektiğini, bunlara yönelik arzu ve istekler ile Allah'ın emirleri çatıştığında Allah'ı tercih etmesi gerektiğini²⁸¹ “*Ey iman edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizi, Allah'ı zikretmekten alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyanauğrayanlarıntakendileridir.*”²⁸² âyetiyle hatırlatmaktadır.

Bu âyet, Allah Teâlâ'nın vermiş olduğu nimetlere şükretmeyip, fakirlerin hakkını gözetmeyen Mekke müşrikleri hakkında nazil olmuş olsa da özelde cimrilikte âyette bahsedilen bahçe sahiplerine benzeyen herkesi kapsamaktadır. Bu kıssa ile Allah'ın kişiye ihsan ettiği mal ve mülkün birer emanet ve imtihan aracı olduğunu hatırlatmaktadır. Bahsi geçen âyet şu şekildedir. “*Gerçek şu ki biz bahçe sahiplerini sınıadığımız gibi, bunları da sınıadık. Hani sabah vakti onu mutlaka devşireceklerine dair yemin etmişlerdi.*”²⁸³ Allah (c.c.) onlara bahçe ve meyvaları sınamak için vermiştir,

²⁷⁹ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, 2001/327.

²⁸⁰ Zühayli, a.g.e, IV/128; Bkz. Ahmed Kalkan, a.g.e, VI/186; Hüseyin K. Ece, a.g.e, s.207

²⁸¹ Hayrettin Karaman, vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, II/682.

²⁸² Münâfikûn, 63/ 9.

²⁸³ Kalem, 68/17.

fakat onlar bahçe nimetlerinden fakirlerin hakkını vermeyerek imtihanı kaybedenlerden olmuşlardır.²⁸⁴

“*Andolsun, biz sizi biraz korku, açlık ve bir parça mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabır gösterenleri müjdele*”.²⁸⁵ âyeti de insanların kuraklık, kıtlık, can güvenliği, canlardan, evlatlardan eksiltme gibi hayatta devamlı karşılaşılabilecek beşeri musîbetlerle imtihan edileceği ifade edilmektedir. Bu, musîbet anında ve musîbetin ilk anında gösterilecek sabrın önemine delâlettir. Bu sabır kalbin metanetine ve sabır makamındaki sebatına ve müminin sıkıntı ve musîbetlere sabrederek kendi iç dünyasını eğitmesine vesiledir. Zira kişinin kendi iç dünyasını terbiye etmesi imtihanın gayeleri arasındadır.

2.1.3. Cihad ve Sabırla İmtihan

Sabır, mücadele demektir. Bu anlamda sabır iki açıdan ele alınabilir. Biri Allah'ın masiyetine karşı sabretmektir. Böyle bir kimse mücahit demektir. Diğeri ise Allah'a itaate sabretmektir. Bu kimse ise âbidir.²⁸⁶ Her iki durumda da sabır, kul için bir denemedir.

Hakk ve bâtil mücadelesi Hz. Âdem'den başlayıp kıyamete kadar devam edecektir. Böyle olunca hakk uğrunda cihat etmek ve bu yolda sebat etmek inananlar için imtihan mahiyetindedir. Zira Peygamberler ve onlara tabi olanlar büyük zorluk ve sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Öyle ki Allah'ın yardımı ne zaman diye yakarmışlardır.²⁸⁷ Allah Teâlâ Allah yolunda sabretmenin en büyük imtihan olduğunu şu âyetinde beyan etmektedir. “*(Ey müminler!)Yoksa siz, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Yoksulluk ve sıkıntı onlara öylesine dokunmuş ve öyle sarsılmışlardı ki, nihâyet Peygamber ve beraberindeki müminler: Allah'ın yardımı ne zaman! Dediler. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır.*”²⁸⁸ Bu âyette hangi dönemde olursa olsun inananların benzer sıkıntı ve zorluklarla imtihan olacağı hatırlatılmaktadır.

²⁸⁴H.Tahsin, Emiroğlu, *Esâab-ı Nuzûl*, Konya,1965, XIII/25; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, V/287.

²⁸⁵Bakara, 2/155.

²⁸⁶Kurtûbî, a.g.e, II/402; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsiru'l Menâr)*, II/89.

²⁸⁷M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, I/235.

²⁸⁸Bakara, 2/214.

Cihat, hak yolda mücadele etmek ve bu yolda sabrı elden bırakmamaktır. Zira cihat etmek ve sabretmek güç işlerdendir. Bu sebeple Allah Teâlâ, bu imtihanlar vasıtasıyla inananların kalplerini ve ruhlarını tezkiye etmeyi amaçlamaktadır. Binaenaleyh Allah Teâlâ; âyette sabredenlerle sabretmeyenleri, cihat edenlerle etmeyenleri ortaya çıkarmak için mü'minleri imtihana tabi tuttuğunu ifade etmektedir.²⁸⁹ “Yoksa Allah içinizden cihad edenleri belli etmeden, sabredenleri ortaya çıkarmadan cennete gireceğinizi mi sandınız?”²⁹⁰ Yine başka bir âyette ise insanoğlunun ne ile imtihan edileceğini, samimiyet noktasında deneneceğini şöyle belirtmektedir. “Andolsun ki, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz; sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve müşriklerden birçok üzücü sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve takvâ gösterirseniz, muhakkak ki bu, (yapılacak) işlerin en değerlisidir.”²⁹¹ Hayatın, ölümün ve dünya hayatının var oluş sebebi imtihan olduğuna göre dünya hayatında insanlar sınanacaklardır. İman etmeyenlerin iman edenlere yönelik incitici sözleri, inananlar ile alay etmeleri gibi ifadeler inananlar için birer imtihan vesilesidir. Bu imtihanının yanı sıra âyette de beyan edildiği üzere kişi malları hususunda, onları zarara sokacak bazı afetler ile; canları hususunda ise, öldürme, yaralanma ile bazı zorluk, sıkıntı, belâ ve kederlerle sabredip sabretmeme hususunda denenecekleri bildirilmektedir.²⁹²

AllahTeâlâ, kendisinin ezeli ilmiyle bildiği fakat insanların ancak imtihanlar vasıtasıyla vakıf oldukları şeyleri imtihanlar vasıtasıyla ortaya çıkarır. Böylece inananıninsamimiyeti ve sabrı, münafığın ise kalbinin iç yüzü ortaya çıkar. Bu sebeple Allah Teâlâ kişinin iman hususundaki sebatını ve bağlılığını ölçmek, sabredenleri sabredemeyenlerden ayırt etmek için imtihana tabi tutar²⁹³ve bunu “And olsun, biz sizden mücahidlerle sabredenleri bilinceye kadar, deneyeceğiz ve haberlerinizi sinayacağız.”²⁹⁴ âyetinde beyan etmektedir.

²⁸⁹ Seyyid Kutûp, *Fî Zilâl'l Kur'ân*, II/210.

²⁹⁰ Âl-i İmrân, 3/142.

²⁹¹ Âl-i İmrân, 3/186.

²⁹² Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dini*, III/ 577; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, I/ 457.

²⁹³ Seyyid Kutûp, *Fî Zilâl'l Kur'ân*, V/497.

²⁹⁴ Muhammed, 47/31.

2.1.4. Maddî ve Manevî Nimetlerle İmtihan

Allah'ın insana verdiği maddi ve manevi tüm nimetler birer deneme vasıtalarıdır. İnsan nimetler husunda şükürle; zorluk, darlık ve belâlara karşı sabırla denenir. Bu binaen Allah'ın dünya ni'metlerini ve dünyaya ait bütün göz kamaştırıcı güzellikleri insanların hizmetine sunması birer deneme sebebidir. Bunun için de bizzat insanı nimetlerle yüz yüze getirmiş, onun nimetleri elde etme yöntem ve araçlarıyla, nimeti kullanma şekliyle kısacası nimete muamele etme haliyle onu denemiştir.²⁹⁵ İnsanoğluna sunulan her türlü maddi ve manevi nimetlerin ifası da yine kendi cinsi nisbetinde olmaktadır. Kişinin imtihanı kendisine verilen nimetlerin çokluğu, farklılığı, yetenek ve meziyetleriyle doğru orantılı olmakla birlikte herkesin imtihanı farklı derecede olacaktır. Allah Teâlâ bu hususta: “*O, sizi yeryüzünde halîfeler (oraya hâkim kimseler) yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır. Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır. Şüphe yok ki O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”²⁹⁶ buyurarak, ihsan etmiş olduğu tüm maddi ve manevi nimetlerin birer imtihan olduğunu hatırlatmaktadır. Âyetin devamında ise yaratılış, ahlak, zenginlik, fakirlik, ilim, bilgisizlik, akıl sahibi olma veya olmama gibi yönlerde insanların farklı farklı yaratıldığı ve bu farklılıkların kişi için birer imtihan vesilesi olduğu bildirilmektedir.²⁹⁷

İnsan başına gelen belâ ve musîbetin imtihan olduğunu bilir ve belâ ve musîbet nispetince sabreder. Kişi, sadece bolluk ve bereketin bir imtihan olduğunu algılayamadığından kaybeder. Birçok hasta başa gelen hastalıktan dolayı sabreder, imtihanı kazanır; fakat sıhhatli bir kimse sıhhat ve sağlığın kendisi için bir imtihan olduğunun bilincinde olmadığından bu nimetleri rabbin rızası doğrultusunda kullanma konusunda imtihanını kaybeder.²⁹⁸ Gerçekten de insanoğlunun en zor sınavlarında biri maddi ve manevi refah ve rahatlığın olduğu süreçlerdeki imtihanıdır. Çünkü bolluk, kişide beraberinde rahatlık getirebilir. Kişi sınandığının farkında olmama gafletine düşebilir. Zorlukların bir sınav, varlıkların bir lutûf olduğunu düşünür. Hâlbuki varlık, sağlık ve nimet bolluğu ile yapılan sınav, diğerlerinden daha zordur. Zira insanlara

²⁹⁵ Şimşek, Said, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, İstanbul, 1999, 133-134.

²⁹⁶ En'âm, 6/165.

²⁹⁷ Abdulhalim el-Tartûsî, *Belâ ve Musîbetlerle imtihan*, Karınca & Polen Yayınları, İstanbul, 2008; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsiru'l Menâr)*, IX/29.

²⁹⁸ Abdulhalim el-Tartûsî, *Belâ ve Musîbetlerle imtihan*, s.40; Hüseyin K. Ece, a.g.e, s.207.

emanet olarak verilen mallar ve canlar malın nerede kazanılıp nereye harcandığı, Allah'ın kendisine verdiğiinden sadaka ve zekâtı vermek,²⁹⁹ Allah yolunda harcanması gereken yerlere harcamak malın varlığı hususunda imtihanı kazanmanın belirtisidir. Mal ile ilgili felaket, belâ ve musîbetler ise malın yok olması ya da telef olması şeklindedir. Âyette haber verilmekte olan diğer bir husus ise, kişinin canı ve malı hususunda imtihan olmasıdır. Zira Allah Teâlâ, sıhhat, hastalık ve malın malın telef olması gibi çeşitli musîbetlerle kişinin sınanabileceğini; *“Andolsun ki mallarınız ve canlarınız hususunda imtihan edileceksiniz.”*³⁰⁰ âyetiyle haber vermektedir.³⁰¹

Kalıcı olan ahireti ve kendinin rızasını kazanmak adına geçici olan dünyalıklar birer imtihan vasıtalarıdır. Bu sebebe binaen, dünya nimetleri fitne -deneme- olarak nitelendirilmektedir.³⁰² Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de³⁰³ *“Kendilerini sınamak için, dünya hayatının süsü olarak bol bol geçimlik verdiğimiz kimselere sakın göz dikme, Rabbinin rızkı daha iyi ve daha devamlıdır”.*³⁰⁴ *İnsanın başına bir sıkıntı gelince Bize yalvarır. Sonra katımızdan ona bir nimet verdiğimiz zaman: "Bu bana bilgimden dolayı verilmiştir" der. Hayır; o bir imtihandır, fakat çokları bilmezler.*³⁰⁵ âyetleriyle kişinin elindeki nimet cinsinden olan her türlü nevin asıl sahibi değil emanetçisi olduğu hatırlatması yapılmaktadır. Kişiye verilen her şeyin; ister nimet, ister sorumluluk, ister külfet olsun Allah Teâlâ tarafında verilen bir imtihan olduğunu; *Fakat size verdiği ile sizi imtihan etmek istedi. O halde hayırlarda yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Artık ihtilaf ettiğiniz şeyleri size haber verecektir.*³⁰⁶ âyetiyle bildirilmektedir.

2.1.5. Sıkıntı ve Musîbetlerle İmtihan

Sıkıntı, musîbet ve savaşlarla ile imtihan olmak imtihanın şer ile ilgili olan kısmını teşkil etmektedir. Bu imtihan alanı, insanoğlunun imtihan bilincini kavradığı bir alandır. Çünkü kişi hayır ile imtihan olurken kendi bilgisi, gayreti, malı ve başarısından dolayı verildiği inancıyla imtihanı kaybedebilmektedir. Ama sıkıntı, belâ ve musîbetle

²⁹⁹ Ahmet Kalkan, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*, IV/288; Hüseyin K. Ece, a.g.e, s.68.

³⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/186.

³⁰¹ Celaleddin es-Suyûtî, *Tefsîru'l Kur'ân*, I/73; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsîru'l Menâr)*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2011, IV / 279.

³⁰² Enfal, 8/28; Teğâbun, 64/15.

³⁰³ M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, III/360.

³⁰⁴ Tâhâ, 20/131.

³⁰⁵ Zümer, 39/49.

³⁰⁶ Mâide, 5/48.

karşılaştığında Yüce Allah tarafında kendisine verilen bir imtihan olduğu bilinciyle yaklaşması sebebiyle sabretmektedir. Allah (c.c) âyetinde; “*Hani sizi Firavun hanedanından kurtarmıştık ki, oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı ise sağ bırakarak size azabın en kötüsünü tattırıyorlardı. Bunda sizin için Rabbinizden çok büyük bir imtihan vardı.*”³⁰⁷ Firavun’un kavmine uyguladığı zulüm ve işkenceyi ve Allah’ın onları bundan kurtarmayı imtihan olarak ifade etmektedir. Bu âyette iki durum anlatılmaktadır. Bu durumlardan biri Firavun’un İsrailoğullarına uyguladığı zulüm diğeri ise Allah’ın İsrailoğullarını Firavun’un bu zulmünden kurtarmasıdır. Âyette bahsedildiği üzere İsrailoğulları, Firavun’un dindaşları, ordusu ve taraftarları tarafından çeşitli azap, zulüm ve işkence görmekteydiler. Allah Teâlâ’nın İsrailoğullarını Firavun ve onun tebasının zulmünden kurtarması, onlar için bir nimet nevindedir.³⁰⁸

Kişi sıkıntı anında tüm arzu ve isteklerden vazgeçerek tek olan Allah’a yönelir. Yanlış sıkıntı ve musîbet nihâyete erdiğinde ise sıkıntılı anını unuttur ve tekrardan arzu ve isteklerine döner.³⁰⁹ Bu sebeple Allah Teâlâ, diğeri bir âyetinde insan karakterinde mevcut olan bir özelliği ifade etmektedir. Bu ise insanın kendisine hayır olarak ne verildiyse kendisinden bilmesi; nefesine hoş gelmeyen şeyler hususunda ise Allah’tan bilmesidir. Bu durum âyette şöyle ifade edilmektedir: “*İnsana bir zarar dokunduğunda bize yalvarır. Sonra ona tarafımızdan bir nimet verdiğimizde, "Bu, bana ancak bilgim sayesinde verilmiştir" der. Hayır, o bir imtihandır. Fakat onların çoğu bilmezler.*”³¹⁰

Bu âyet; kendisine Allah katında imtihan için verilen nimetleri bir ikram, böbürlenme ve kibirlenme aracı olarak gören kimselerle ilgilidir. Zira hiçbir nimet ve musîbet Allah’ın izni olmadan kula erişmez. O nimete ulaşma yollarını, idrakini veren sebepleri halk eden Allah Teâlâ’dır. Allah kula hangi nimet vermiş ise bu sadece imtihan maksadıyladır. Bununla beraber kişinin başına gelen her türlü sıkıntı ve musîbet de yine imtihan maksadıyladır.³¹¹

Diğeri bir âyette ise; Allah’tan razı olduğu surece imandan sebat eden, başına sıkıntı ve belâ geldiği zaman ve imanı kendisinden nefsi, canı, malı gibi benzer

³⁰⁷ Bakara, 2/49.

³⁰⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır *Hak Dini Kur’ân Dili*, I/293; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, I/83;

³⁰⁹ Seyyid Kutup, *Fî Zilâl’l Kur’ân*, X/97.

³¹⁰ Zümer, 39/49.

³¹¹ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’ân*, VI/117; Seyyid Kutup, *Fî Zilâl’l - Kur’ân*, XI/97

hususlarda fedakârlık yapmasını istediğinde ise tekrardan küfre dönen karakterlerden bahsedilmektedir. ³¹² Kur'ân'da bu özelliklere sahip karakter şu âyette anlatılmaktadır. *“İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'a kıydan kenardan kulluk eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa, gönlü onunla hoş olur. Şâyet başına bir kötülük gelirse, gerisingeri (küfre) dönüverir. O dünyayı da kaybetmiştir, ahireti de. İşte bu apaçık zıyanın ta kendisidir.”*³¹³. Âyet, kendisine ihsan edilen şeyler hususunda gönlü hoş olan fakat istediği bir şey vuku bulduğunda ya da istediği şey gerçekleşmediğinde Allah'ı bırakıp tekrardan küfre dönen kişinin hüsranda olduğunu haber vermektedir. Çünkü bu, kişinin her durum ve şartta imtihan olduğu hakikatinden gâfil olma durumudur.

2.1.6. Hayır ve Şer ile İmtihan

Diğer imtihanlarda olduğu gibi kişinin hayır ve şer ile imtihan olması kullukdaki samimiyet derecesini ortaya çıkarması hususunda önem arz etmektedir. Kişi, kendisine isabet eden şer kabilindeki şeylere sabrederek; kendisine ihsan edilen hayır nevindeki şeylere de şükrederek imtihan olmaktadır.

İnsan, bazen hoş giden mal, mülk, evlat ve sağlık gibi nimetlerle; bazen de hoş gitmeyen yokluk, hastalık, şeytan ve düşman saldırısı gibi şer gibi görünen hususlar ile imtihan olabilir. ³¹⁴ Kişinin tüm bunlara karşı takındığı tavır ise onun imtihanı kazandığının ya da kaybettiğinin bir işareti kabilindedir. Zira kişi Allah'ın iradesiyle hastalık, savaş, can ve malın yok olması gibi musîbetlere maruz kaldığında kendisinin inancı ve Allah'a bağlılığı hususunda denendiğini ve imtihan olduğunu idrak ederse imtihanı kazanmış olur. ³¹⁵ Fakat maruz kaldığı musîbetler hususunda Allah'a isyan eder; mal, evlat, sağlık gibi nimetleri ise Allah'tan değil de kendisinde bilirse imtihanı kaybetmiş olur. Allah Teâlâ kişinin hem hayır hem ise şerle deneneceğini; *“Her nefis ölümü tadıcıdır. Biz sizi, şerle de, hayırla da deneyerek imtihan etmekteyiz. Ve siz bize döndürüleceksiniz.”*³¹⁶ âyetiyle bildirmektedir.

³¹² Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, III/349; Seyyid Kutûp, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, VIII/100.

³¹³ Hac, 22/11.

³¹⁴ Ahmet Kalkan, a.g.e, VI/184.

³¹⁵ Özarlan, Selim, *“Doğal afetler Karşısında Din Ve Diyanet Hizmetleri”*, IV. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri, Ankara, 12-16 Ekim, 2009, 474.

³¹⁶ Enbiyâ, 21/35.

İnsanoğlu, doğumundan ölümüne dek kendisini hayırla ve şer ile deneyen Allah'ın imtihanıyla baş başadır. Zira bu imtihan vesilesiyle herkesin samimiyeti ortaya çıkmaktadır. Allah Teâlâ, kullarını helal, haram, rahatlık, bolluk, darlık, sıkıntı gibi hayır ve şer ile dener. Böylelikle kişinin nimete şükredip şükretmediği, külfete ise sabredip sabretmediği ortaya çıkmış olur.³¹⁷ Bunun beraberinde kişi, iman ve ahlâktaki samimiyetini de kanıtlamış olur.³¹⁸

Hastalık, yoksulluk gibi nefesine ağır gelen bir musîbete maruz kalan kimse, bu vesileyle kendi acizliğini, çaresizliğini anlar ve tüm çareleri elinde tutan Yüce Allah'a sığınır. *“Biz insana nimet verdiğimizde o yüz çevirir, başını alır uzaklaşır. Fakat kendisine sıkıntı dokununca bir de bakarsın uzun uzun yalvarır durur.”*³¹⁹ âyeti de bu hakikate işaret etmektedir. Böylece kişi nefesine şer gibi gelen musîbetlere maruz kalarak sağlık ve rahatlığın sürekli olmadığını, hayatta olmasının bir gayesi olduğunu da idrak etmiş olur.³²⁰ Zira sağlık, afiyet ve varlığın sürekli olması kişiyi gaflete sevk edebilmektedir. Bunun yanı sıra kişi, bolluk ve kıtlık, sıkıntı ve rahat, üzüntü ve sevinç, hastalık ve sağlık gibi musîbet ve nimetleri kişinin düşünüp ibret almaları ve Allah'a karşı samimiyet, sadakat ve sabırlarının ortaya çıkması maksadıyla da maruz kalmaktadır.³²¹ Fakat kişi sıkıntı ve musîbetlerle imtihan olduğundaki göstermiş olduğu sabır ve teslimiyeti; bolluk ve nimetle imtihan olduğu zaman bu nimetlere şükretmede, heva ve arzularına uyup uymama noktasında gaflete düşebilir. Bu sebeptir ki kişi sıkıntılı zamanlarında imtihanı kazanırken, refah ve bolluk zamanlarında imtihanı kaybedebilmektedir.³²² Her iki durumda da imtihanı kazanabilmenin yolunu Allah Rasûlu şu hadisinde beyan etmektedir. *“Mü'minin durumu gıpta ve hayranlığa değer. Çünkü her hâli kendisi için bir hayır sebebidir. Böylesi bir özellik sadece mü'minde*

³¹⁷ Kurtûbî, a.g.e, XIV/2002; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, III/307.

³¹⁸ Talat Sakallı, *“Fitne”*, DİA, Türkiye Diyanet İşleri Yayınları, İstanbul, 1998, XIII/156; Elmalılı, Hak Dini, 6/66.

³¹⁹ Fussilet, 41/51.

³²⁰ Özarlan, Selim, *“Doğal afetler Karşısında Din Ve Diyanet Hizmetleri”*, IV. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri, Ankara, 12-16 Ekim, 2009, 474.

³²¹ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, III/307; Seyyid Kutup, *Fî Zilâl'l Kur'ân*, VIII/33; Ali Yıldız Musahan, *“Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi”*, Akev Akademi Dergisi, Bahar- 2016/20, sy. 66, 129-142, s. 134.

³²² Seyyid Kutup, *Fî Zilâl'l Kur'ân*, VIII/34.

vardır: Sevinecek olsa, şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir belâ gelecek olsa, sabreder; bu da onun için hayır olur.”³²³

Netice itibariyle kişi, sadece şer olarak kabul edilen şeylere sabredip sabretmeme hususunda imtihan olmamaktadır. Bunun yanı sıra kendisine verilmiş olan nimet kabilinde olan bütün şeylere şükredip şükretmeme hususunda da imtihan olmaktadır.

2.1.7. İyi Amel Yapıp Yapmamayla İmtihan

Allah Teâlâ'nın yarattığı hiçbir zerre, başıboş, gereksiz olarak yaratılmamıştır. Bu sebeple insanoğlunun da varoluş, yaratılış gayesinin olmaması muhaldir. Allah Teâlâ, insan dışında yaratılan tüm mahlûkların varoluş gayesini şu âyetinde ifade etmektedir. “*Biz insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi dünyanın kendine mahsus bir zinet yaptık*”.³²⁴

Allah insana iyilik ve kötülük yapma melekesi vermiştir. Allah Teâlâ bunu amellerinin kalitesini denemek için vermiştir. Böylece en güzel amel yapan ortaya çıkmış olsun. Ölümün ve hayatın yaratılış maksadı da insanın bu yaratılış amacını gerçekleştirilmesi içindir.³²⁵ Allah Teâlâ bu hakikati şu âyette belirtmektedir: “*O ki, hanginizin daha güzel amelde bulunacağını denemek üzere ölümü ve hayatı yarattı. Şüphesiz O, Azîz'dir, Ğafûr'dur.*”³²⁶

Ölümün ve hayatın yaratılmasındaki gaye, dünya hayatında kimin daha güzel amel işleyeceğinin ortaya çıkmasıdır. Bu durum Allah'ın bilgisi dâhilinde olmaması sebebiyle değildir. Ezeli ilmiyle kullarının hangi amelleri yapacağını bilen Allah, bununla insanın amellerine karşılık ceza ve mükâfat vermeyi amaçlamıştır.³²⁷ Allah'ın insanları çeşitli imtihan vasıtalarıyla denemesindeki hakikat de bu sebeptir. Tüm bunların yanı sıra neticede ise kişinin kulluktaki derecesi de ortaya çıkmış olur.

³²³ Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac, Sahihu'l-Müslim, Zühd ve Rekâik, 64, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.

³²⁴ Kehf, 18/7.

³²⁵ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, VI/ 416.

³²⁶ Mülk, 67/2.

³²⁷ Seyyid Kutûp, *Fî Zilâl'l Kur'ân*, XI/477.

2.1.8. İnsanın Başka İnsanla İmtihanı

Allah Teâlâ, kulu kul ile de imtihan etmektedir. Allah, kulun sabrını başka bir kuluna sabredip sabretmeme ile de ölçebilmektedir. Allah Teâlâ, müminleri kâfirlerin küfürlerinden dolayı mücadele edip etmeyecekleri, kâfir halkı İslâm'a davet edip etmeyecekleri, emri bi'l-ma'rûf nehyi anil-münker hususunda da dener.³²⁸ Bu hususta Allah Teâlâ “Sizin bir kısmınızı diğer bir kısminıza imtihan kıldık. Sabredecekmisiniz? Rabbin her şeyi hakkıyla görmektedir”³²⁹ ve “Böylece, "Aramızdan Allah bunlara mı iyilikte bulundu?" demeleri için onları birbiriyle denedik. Allah şükredenleri iyi bilen değil midir?”³³⁰ âyetiyle bunu açıkça beyan etmektedir. Âyette de anlaşılacağı üzere her insan diğer insanlar için kişinin durum ve tercihlerini ortaya çıkarması adına birer imtihan vesilesidir. İnsanların bir yönleriyle başka insanlara üstün olmasının sebebi ise birbirlerine üstün olduklarından dolayı değil de, birbirleriyle imtihan olmaları sebebiyledir. Kişinin bu şekilde imtihan olması, başkalarına karşı elde ettiği üstünlüğü hayırda mı şer de mi kullanılacağını tesbit etmek içindir. Dolayısıyla insanları değerli kılan birbirlerine karşı üstünlükleri değil, bunları kullanma şeklidir. Zira Yüce Allah, insanların kimine türlü nimetler, kimine de türlü sıkıntılar vermek suretiyle birbirlerine karşı nasıl tutum takınacakları hususunda onları sınamaktadır. Nihâyetinde âyet, İnsanların soy sop, makam ve mal gibi fâni ve aldaticı durumlarına göre değer taşıdıklarını zanneden kişilerin aslında insanlara ölçüt belirlemede ne kadar yanılğı içinde olduğunu da göstermektedir.³³¹

Allah Teâlâ; kendi katında bir hikmetten dolayı insanları renk, şekil, görünüş, iyilik ve kötülük, huy ve rızıklarda derece derece farklı kılmıştır. Bunlar, bir üstünlük ya da aşağı olma durumu değil, tam tersine Allah Teâlâ'nın nimet olarak verdikleriyle denemek, insanları bunlarla imtihan etmek içindir. Bütün bu başkasına karşı üstünlük gibi görünen şeyler, özü itibariyle zengini zenginliğe şükredip şükretmediğini; fakiri de fakirliğe sabredip sabretmediğini ortaya çıkması sebebiyledir.³³²

Allah'ın kullarını çeşitli vesilelerle sınaması, onların nasıl davranacaklarını bilip bilmemesiyle ilgili değildir. Böyle bir sınama, neticeyi önceden bilmediklerinden

³²⁸ Abdulhalim el-Tartusi, *a.g.e.*, s.75.

³²⁹ Furkan, 25/20.

³³⁰ En'âm, 6/ 53.

³³¹ Hayrettin Karaman, *vd. a.g.e.*, II/326-327.

³³² İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, VI/2888.

insanların arasında geçerli olabilir. Allah'ın sonucu bilmesine rağmen insanları sınaması, ortaya çıkacak ve böylece bi'l-fiil gerçekleşecek olan davranışlara göre ceza ya da mükâfat vermesine dayanmaktadır.³³³ Her amelin bir karşılığının olacağını “*Kendilerini karşılığında sattıkları şeyin ne kötü olduğunu keşke bilselerdi.*”³³⁴ âyeti haber vermektedir.

İnananların çeşitli alanlar ve konularda imtihana tabi tutulmaları, sınanmaları, sabır ve tahammüllerinin denenmesi, ilahi bir hikmete dayanmaktadır. Zaten insanların, sadakatleri, ihlâsları, sabır ve metanetleri ve zorluklar ve musîbetlerle baş başa kaldığı zaman ortaya çıkmaktadır.³³⁵

Sonuç olarak, kişinin nimetlerle sınanması, nasıl ki onun “şükür” testinden geçirilmesinin haklı bir gerekçesidir. Kişinin musîbetlerle sınanmasının haklı gerekçesi de onun “sabır ve teslimiyet” süzgecinden geçirilmesidir. İnsan, hayatını kolaylaştıran şeylerin gerisindeki müessir güç olarak Allah'ı kabul ettiği gibi, hayatını zorlaştıran ve sıkıntıların sebebi olan olaylar karşısında da Allah'tan yardım istemelidir.³³⁶

2.2. Peygamberlerin Tebliğ ve Davetlerinde Karşılaştıkları Zorluklar

İnsanlar arasında en fazla belâ, sıkıntı ve musîbete peygamberler uğramıştır. Peygamberler, Allah yolunda hiç kimsenin dayanamayacağı eziyet ve sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Hz. Âdem, yasak ağaca yaklaşıp yaklaşmama; Hz. İbrâhim, oğlunu boğazlamak ve ateşe atılma ile; Hz.Lût, kavminin iffetsizliği ile; Hz.Ya'kûb, sabır ile; Hz.Yûsuf, kardeşlerinin ihaneti ve iftira ile; Hz. Dâvûd, saltanat ve hüküm verme ile; Hz. Süleyman, varlık ve saltanat ile; Eyyûb, belâ ve musîbete sabretmek ile; Zekeriyya, (a.s) kavmi ve iftira ile Hz. Yûnus ise kavmini terk etmesi ve balığın kendisini yutması ile imtihan olmuştur. Yukarıda ismi geçen peygamberler kavimlerinin eza ve sıkıntılarıyla beraber, belirtilen imtihanlar ile de imtihan olmuşlardır.

Yukarıda belirtilen peygamberler haricinde; Hz. İdris, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Salih, Hz. Şuayb, Hz. Mûsa ve Harûn, Lût, İsa (a.s) kavimlerinin kendilerini yalanlamaları ve birçok eza ve sıkıntılarla mücadele etmişlerdir. Bunlardan bazılarının

³³³ Yusuf Çelik, a.g.m, s.165.

³³⁴ Bakara,2/102.

³³⁵ Kerim Buladı, *Kur'ân Çerçevesinde Hayat ve İmtihan*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 2001/21, İstanbul, s.76

³³⁶ Hasan Keskin, a.g.e, 178,179.

kavimleriyle olan mücadeleleri aşağıda belirtilecektir. Hz. Zülkif, Hz. İlyas, Hz. Elyasa ve Hz. Yahyâ gibi peygamberler kavimleriyle mücadelelerine dair Kur'ân'da bilgi olmadığı için ayrı bir başlık altında değerlendirilmemiştir.

“*Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Onlar, yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine rağmen sabrettiler, sonunda yardımımız onlara yetişti. Allah'ın kelimelerini (kanunlarını) değiştirebilecek hiçbir kimse yoktur. Muhakkak ki peygamberlerin haberlerinden bazıları sana da geldi.*”³³⁷ Âyet, genel manada tüm peygamberlerle ilgili olmakla birlikte, özelde ise Hz. Peygamberi teselli mahiyetindedir. Âyet, tüm peygamberlerin risalet görevini ifa ederken çok büyük sıkıntılara, baskılara maruz kaldıklarını ve çile çektiklerini haber vermekte ve Allah'ın peygamberler ve toplumlara hâkim olan kanununu hatırlatmaktadır. Diğer taraftan sabrın, sebatın ve azmin sonunda Allah'ın yardımının vuku bulduğunu ve zaferin müjdesini beyan etmektedir. Peygamberlerin mesuliyeti diğer insanlara nazaran daha büyük ve imanları daha kuvvetli olduğu için en fazla ıstırapı yine onlar çekmişlerdir.³³⁸

2.2.1. Nûh'un (a.s) Kavmi ile İmtihanı

Nûh (a.s), Hz. Âdem'den sonra insanlığın ikinci babası olarak bilinmektedir. Âdem (a.s) ile Nûh (a.s) arasında yüz yirmi altı yıl, on nesil geçmiştir. Hz. Âdem'den sonra ilahi din unutulmuş, Allah'tan başka tanrılar ilah olarak kabul edilmeye başlanmıştı. Bu kavmin en büyük günahı ise Allah'a ortak koşuyor olmalarıdır.³³⁹ Nûh (a.s) ise kavminin küfür ve sapıklığa dalmaları dolayısıyla tevhidi tebliğ etmek üzere Allah'ın gönderdiği peygamberlerdendir.

Nûh (a.s), peygamberlik görevini ifa ederken gece - gündüz, açık ve gizli olarak ümmetini davet etmiştir.³⁴⁰ Fakat kavmi O'nun bu davetini reddetmiştir, Nûh (a.s) birçok

³³⁷ En'am, 6/34.

³³⁸ Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsiru'l Menâr)*, VII/557.

³³⁹ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, Dâru'l Meârif, I. Baskı, Kahira, 1119, I/179; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2994, I/137; Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Peygamberler Tarihi*, 21; Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamberi'in Hayatı*, çev. Ahmet Asrar, 10. Baskı, İstanbul, 2016,384; Neşet Bilge, *Kur'ân'da Adı Geçen Peygamberlerin Kıssaları*, . Neşet Bilge, *Kur'ân'da Adı Geçen Pygamberlerin Kıssaları*, Emin Yayınları, I. Baskı, Bursa, 2014, 58; Ömer Faruk Harman, “Nûh”, İstanbul, 2007, XXXIII/226.

³⁴⁰ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/180; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/138; Bkz. Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 68.

sıkıntıya maruz kalmıştır.³⁴¹ Kur'ân-ı Kerîm, Nûh'un (a.s) bu çabasını şöyle dile getirmektedir:

“Dedi ki ya Rab! Ben kavmimi gece gündüz da'vet ettim. Fakat benim çağırمام onlara firardan başka bir şey artırmadı. Ve ben onları mağfiret buyurman için her da'vet ettiğimde onlar parmaklarını kulaklarına tıkadılar ve elbiselerine büründüler ve ısrar ettiler ve kibirlendikçe kibirlendiler. Sonra ben onları yüksek sesle çağırdım Sonra yine ben, açıktan duyuruda bulundum ve gizli gizli görüşmeleryaptım.”³⁴²

Âyette ifade edildiği üzere Nûh (a.s), risalet görevini tebliğ ederken her türlü meşru metoda başvurmuş ve bu tebliğ görevini en iyi şekilde yerine getirmiştir. Fakat kavmi buna karşı çıkmış, davetine icabet etmemek adına birçok sebepler ileri sürmüşlerdir. Bu sebeplerden biri Nûh'un (a.s) hem kendileri gibi yiyip içen bir beşer olması idi. Onlar kendileri gibi bir beşerî özellikler taşıyan birine peygamberlik verilmiş olmasını kabul etmemekteydiler. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyetle ifade edilmektedir. *“Kavminin inkâr eden ileri gelenleri, "Biz, senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz. İlk bakışta sana uyanların da ancak en aşağılıklarımızdan ibaret olduğunu görüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Aksine sizin yalancı kimseler olduğunuzu sanıyoruz.”³⁴³* Diğer bir sebep ise Nûh'a (a.s) tabi olanları toplumun zayıf kesimini oluşturan kimselerden oluşmasıydı. Tüm bu sebeplerin yanı sıra Nûh'u (a.s) deli olmakla itham etmekteydiler.³⁴⁴ Bu durum âyette şöyle geçmektedir: *“Onlardan önce Nûh'un kavmi de yalanlamıştı. Onlar kulumuzu yalanlayıp "Bu bir delidir" dediler ve kulumuz (tebliğ görevinden) alıkonuldu.”³⁴⁵* Tüm bu meydan okumaların beraberinde Nûh (a.s), iddiasında vazgeçmemesi durumunda; *“Ey Nûh! (Bu işten) vazgeçmezsen mutlaka taşlananlardan olacaksın!”* diyerek onu taşlama tehdidinde bulunmaktaydılar.

Nûh'un (a.s) kavmi tehditlere ve meydan okumalara devam etmekteydi. Nihâyetinde ise onlar, kendilerinin sonu olacak azabı talep etmekteydiler: Kur'ân-ı Kerîm bu atmosferi şu âyetlerle anlatmaktadır: *“Ey Nûh! Dediler: Cidden bizimle*

³⁴¹ Nûh (a.s) ile ilgili bkz. Mu'minûn 23/23-44; Şuara 26/ 106-122.

³⁴² Nûh,71/5-9.

³⁴³ Nûh, 71/27.

³⁴⁴ Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamberi'in Hayatı*, 429, Murat Kayacan, *Kur'a'da Peygamberlere Karşı Tavırlar ve Sonuçları*, Ekin Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2016, 93.

³⁴⁵ Kamer, 54/9.

mücadele ettin, cidalimizde çok ileri de gittin, de haydi bizi tehdid edib durduğun azâbı getir de görelim, sadıklardan isen."³⁴⁶ Nihâyetinde Nûh (a.s), tüm çaba ve gayreleri sonuç vermeyince sonunda kavmini Allah'a havale etmiştir. Bu iltica âyetlerde şöyle ifade edilmektedir: "*Nûh dediki: Ya Rab! Ma'lûmun onlar bana isyan ettiler ve malı ve evladı kendisine hasardan başka bir şey arttırmıyan kimsenin ardınca gittiler. Bunlar da büyük büyük hileler (dolaplar, melanetler) yaptılar». Ve sakın ilâhlarınızı bırakmayın ve sakın bırakmayın ne Veddi, ne Suvât, ne de Yeğûsü ve Ye'ûku ve Nesri dediler. Ve çoğunu şaşkırttılar, sen de zalimleri artırma ancak şaşkınlıkca artır.*"³⁴⁷ "*Nûh dedi ki: Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden dolaşıp yurt edinen bir kimse bırakma.*"³⁴⁸ Nûh (a.s), bu âyetlerle çaresizliğini ve kavminin sonunu Allah'ah havale etmiştir. Hâsılı Hz Nûh, kavmini uyarma, doğru yola iletme hususunda tüm yol ve yöntemlere başvurmuştur. Kavminin akletmesi için hem kendilerinden, hem yeryüzünden ve göklerden misaller vermiştir, fakat bunların hiçbirinin fayda vermemesi dolayısıyla onları Allah'a havale etmiştir.³⁴⁹ Nihâyetinde ise Nûh'un (a.s) getirdiklerine inananlar helak olmuşlardır. Buna oğlu da dâhildir. Zira Nûh'un (a.s) oğlu ve karısı O'na inanmamaktaydı. Nûh (a.s), tufanın olduğu esnada oğluna kurtulananlardan olması için oğlunu gemiye çağırması, oğlu ise bu daveti reddederek helak olanlardan olmuştur.³⁵⁰ Bu durum Kur'ân'da şu âyetlerde anlatılmaktadır: "*Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nûh, ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna, "Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin, inkârcılarla birlikte olma" diye seslendi. O, "Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi. Nûh, "Bugün Allah'ın rahmet ettikleri hariç, O'nun azabından korunacak hiç kimse yoktur" dedi. Derken aralarına dalga giriverdi de oğlu boğulanlardan oldu. Nûh, Rabbine seslenip şöyle dedi: "Rabbim! Şüphesiz oğlum da âilemendendir. Senin va'din elbette gerçektir. Sen de hükmedenlerin en iyi hükmedenisin. Allah, "Ey Nûh! O, asla senin âilenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O hâlde, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben, sana cahillerden olmamanı öğütlerim" dedi.*"³⁵¹

³⁴⁶ Hûd, 11/32.

³⁴⁷ Nûh, 71/21-24.

³⁴⁸ Nuh; 71/26.

³⁴⁹ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/184; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/158; Bkz. M. Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, V/314; Ömer Faruk Harman, "Nûh", XXXIII/227.

³⁵⁰ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/185.

³⁵¹ İlgili ayet için Bkz.Hûd 11/ 42-48.

Kavminin yanı sıra aile fertlerinden olan eşi ve oğlunun kendisine iman etmemiş olması Nûh'un (a.s) tebliği sürecinde karşılaştığı zorluklardandır. Nihâyetinde ise âyette de belirtildiği üzere oğlu için Allah'a yakarışı dolayısıyla Allah Nûh'u (a.s) uyarmıştır ve Allah Teâlâ, oğlunun ailesinden olmadığını ifade etmiştir. Bu ise din bağının kan bağından üstün olduğunun delillerindedir.

2.2.2. Hûd'un (a.s) Kavmi İle İmtihani

Hız. Nûh tufanından sonra karaya inmiş sayıları belli bir sınırdaki olan mü'minler zamanla çoğalmışlardır. Nûh'un (a.s) torunlarından olan Âd, zamanla çoğalarak Âd kavmini teşkil etmiştir.³⁵² Hûd (a.s) ise Âd kavmindendir ve Yemen'de "Ahkâf" denilen yerde yaşayan Âd kavmine peygamber olarak gönderilmiştir.³⁵³ Bu kavim, o dönemin medeniyet, kültür ve ihtişamlı mimarları yönüyle dönemin en eşsiz medeniyetleri arasında olmuştur. Yalnız sahip oldukları bütün bu varlıklar onları kibre ve azgınlığa götürmüştür.³⁵⁴

Hûd (a.s) da diğer Peygamberler gibi risaleti süresince birçok imtihana tabi tutulmuştur.³⁵⁵ Bu kavim Nûh tufanından sonra putperestliğe dönen ilk kavimdir. Bu sebeple Hûd (a.s) tevhit inancını yerleştirmek için mücadele ederken birçok sıkıntı ve meşakkatlerle uğraşmış,³⁵⁶ kavmi tarafından tehdit edilmiş, hakarete uğramıştır. Tüm bunlara rağmen, Hûd (a.s) ise risalet görevini en iyi şekilde ifa etmiştir. Kavmine ulaşabilmek gayesiyle birçok yol ve yöntem denemiş, sabır ile bir olan Allah'a davet etmiştir. Kavmi kendisine inansa da inanmasa da hem toplu olarak hem bireysel tebliğini yapmaya devam etmiştir. Hûd'un (a.s) kavmi ile olan mücadelesi âyette şöyle ifade edilmektedir: "*Ey Hûd, dediler: Sen bize bir beyyine getirmedin, biz ise senin sözünle ilâhlarımızı terk etmeyiz ve biz sana inanmayız.*"³⁵⁷ Âyette de ifade edildiği üzere Hûd'tan (a.s) O'nun Peygamberliğine dair beyineler, mucizeler talep etmişlerdir.

³⁵²Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/216; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/66; Bkz. Neşet Bilge, *Kur'ân'da Adı Geçen Peygamberlerin Kıssaları*, 79.

³⁵³Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/216; ; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/166; Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Peygamberler Tarihi*, 25; Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamberi'in Hayatı*, Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, çev. Ali Rıza Temel-Yahya Alkın, Gonca Yayınevi, Haseki, 1982, 389.

³⁵⁴Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamberi'in Hayatı*, çev. Ahmet Asrar, 391.

³⁵⁵M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, II/ 618.

³⁵⁶Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/217; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/167; Bkz. Hüseyin Sezgin Çelik, *Âdem'den Yusuf'a Peygamberler Tarihi*, Hüseyin Sezgin Çelik, *Âdem'den Yusuf'a Peygamberler Tarihi*, Çıra Yayınları, İstanbul, 2007,55.

³⁵⁷Hûd, 11/53; Hûd (a.s) ile ilgili diğer ayetler için Bkz. Hûd, 11/51-63; A'râf, 7/ 65-72

Hatta Hz. Hûd'a inanmamakla yetinmeyip, Hûd (a.s), ilahlarına dil uzattığı için onu ilahlarından birinin çarpmış olduğunu iddia etmişlerdir: “*Yalnız deriz ki her halde ilâhlarımızın ba'zısı seni fena çarpmış.*”³⁵⁸ Hûd (a.s) da onların bu ithamına karşılık Allah'ı şahit tutarak kendilerinin tapmakta olduklarını reddetmiş, Allah müsaade etmediği sürece hiçbir zarar veremeyeceklerini ifade etmiştir. Bu durum Kur'ânda şu âyetlerle anlatılmaktadır: “*İşte ben Allah'ı şahit kılıyorum, siz de şahid olun, işte ben ondan başka koştüğünüz şeriklerin hiç birini tanımıyorum, artık hepiniz toplanın bana istediğiniz tuzağı kurun, sonra bana bir an müsaade de etmeyin. Her halde hem benim rabbim hem sizin rabbınız olan Allaha dayanmışım, hiç yerde bir canlı yoktur ki perçeminde o tutmuş olmasın, şüphe yok ki rabbim doğru bir yol üzerindedir. Şimdi siz yüz çevirirseniz ben işte size gönderilmiş olduğum vazifemi tebliğ ettim, hem rabbim sizin yerinize başka bir kavmi getirir de siz ona zerrece zarar edemezsiniz, her halde rabbim her şeyi koruyup gözetendir. Buyruğumu taşıyan hükmümüz gelince, kendi katımızdan bir rahmetle Hûd'u ve onunla birlikte olan mü'minleri kurtardık, onları oldukça ağır bir azâptan kurtardık.*”³⁵⁹ Âyetlerde de beyan edildiği üzere Hûd (a.s), kavminin kendisine ve getirdiklerine karşı tavrı ne olursa olsun vazifesini tebliğ ettiğini ifade etmiştir. Kavmi daha da ileri giderek Hûd (a.s) ile alay etmişler, Hûd'un (a.s.) yalancılardan olduğunu iddia etmişlerdir. “*Kavminden o küfre dalmış cumhur cemaat dediler ki: Her halde biz seni bir çılgınlık içinde görüyoruz ve her halde seni biz yalancılardan biri zannediyoruz.*”³⁶⁰ Hûd (a.s) ise, yolunun doğru yol olduğunu, kendisinin Allah tarafından gönderilmiş olduğunu beyan etmiştir. “*Bunun üzerine Hûd): «Ey kavmim, dedi, bende hiç bir beyinsizlik yoktur. Fakat ben âlemlerin Rabbinden (gönderilmiş) bir peygamberim.*”³⁶¹ diyerek keyfi hiçbir şey getirmediğini, kendisinin inkârın özünde Allah'ı inkâr olduğuna işaret etmiştir. Kavmi ise şöyle demiştir: “*Sen bize yalnız Allaha kulluk etmemiz, atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin? O halde doğruculardan isen bizi tehdid etmekte olduğun şey'i (azabı) getir bize.*”³⁶² Hûd (a.s)'un kavmi tüm uyarılara karşı kulaklarını hakikate tıkamıştır ve nihâyetinde hakikate sağır kesilen tüm kavimler gibi Hûd'un (a.s) kavmi de helak olmuştur.

³⁵⁸ Hûd, 11/54.

³⁵⁹ Hûd, 11/ 53-59, 62

³⁶⁰ A'râf, 7/66

³⁶¹ A'râf, 7/68.

³⁶² A'râf,7/ 66-6, 70,75.

2.2.3. Sâlih'in (a.s) Kavmi ile İmtihanı

İnkârlarında inat eden “Âd-ı Ülâ” adı verilen Âd kavmi helak olmuş, bu kavmin helakından kurtulan kavme ise “Âd-ı Sâni” denilen Semûd kavmi ortaya çıkmıştır. Nûh (a.s)’un oğlu Sam’ın neslinden gelen Semûd’un evlatlarından çoğalmalarından dolayı Semud denilmektedir. Semûd kavmi, Hicâz ve Şâm arasında bulunan “Vâdi’l- Kurâ” diye ³⁶³ isimlendirilen bölgede yaşamış bir Arab kabilesidir. Sâlih (a.s), bu kavme peygamber olarak gönderilmiştir.³⁶⁴

Bu kavim, bir taraftan dağları oyarak ihtişamlı bina ve saraylar yapmakta, diğer tarafta ise; putlara tapmaya, haksızlık ve zulüm hüküm sürmekteydi. Bu sebeple kendilerine verilen türlü nimetlerin Allah’tan geldiği idrakini kaybetmeye başlayan bu kavme Allah Teâlâ, putlara kulluğu terk edip, sadece kendisine kulluğa davet etmesi için Salih’i (a.s) kavmi olan Semûd kavmine peygamber olarak göndermiştir.³⁶⁵ Salih peygamberin de kavmine çağrısı, önceki peygamberlerin çağrısıyla aynıdır. O da tüm peygamberler gibi tevhide çağırmıştır. Karşılığında ise hiçbir ücret talep etmemiştir.³⁶⁶

Tüm peygamberler peygamber olmadan önce buldukları toplum tarafından güven duyulan, inanılan kimselerken peygamberlik verilip gerçek olan hakikatleri tebliğ etmeye başladıkları noktada yalancılık, sihir, büyü gibi ithamlarla karşı karşıya kalmışlardır³⁶⁷. Salih’in (a.s) risalet sürecine baktığımızda Sâlih’in (a.s) birçok iddia, iftira, meşakket ve zorluklarla karşılaştığını görmekteyiz. Kavmi Salih peygamberin davetini kendileri gibi bir beşer olması, üstün bir yönünün olmaması ve toplumda bir lider konumunda olmaması bahanesiyle reddetmişlerdir.³⁶⁸

Sâlih (a.s), vazifesine tek olan Allah’a imana davet ile başlamıştır. Onları tevhide çağırmıştır. Kur’ân-ı Kerîm bunu şu âyet ile ifade etmiştir: “*Semûd kavmine de*

³⁶³ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/226; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/183; Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya*,5; Ömer Öngüt, *Kıyas-ı Enbiya*, 189; Hüseyin Sezgin Çelik, *Âdem'den Yusuf'a Peygamberler Tarihi*, 63.

³⁶⁴ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/276; Bkz.Taberî, *Câmiu'l Kur'ân*, I/541; Kâsımî, *Tefsîru'l Kâsımî*, I/2782; ; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/183; Ömer Nasuhi Bilmen, *Peygamberler Tarihi*, 29; Ahmet Güç, “*Sâlih*”, XXXVI/32.

³⁶⁵ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/278; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/158; Bkz.Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamberi'in Hayatı*,394; Ömer Öngüt, *Kıyas-ı Enbiya*, 192; Ahmet Güç, “*Sâlih*”, İstanbul, 2009, XXXVI/32.

³⁶⁶ Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamberi'in Hayatı*, 116.

³⁶⁷ M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, II/620.

³⁶⁸ Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamberi'in Hayatı*,395; Ahmet Güç, “*Sâlih*”, XXXVI/33.

kardeşleri Salih'i peygamber gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yok. O, sizi yeryüzünden (topraktan) yarattı ve sizi oranın imarında görevli (ve buna donanımlı) kıldı. Öyle ise O'ndan bağışlanma dileyin; sonra da O'na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim yakındır ve dualara cevap verendir." Âyette beyan edildiği üzere Sâlih peygamber kavmini bir olan Allah'a davet etmiş, daha önceki inaç ve davranışlarından ötürü bağışlanma dilemelerini kavmine beyan etmiştir. Kavminin tutumu ise şu şekilde olmuştur: "Ey Sâlih! Dediler: Bundan evvel sen bizim içimizde ümid beslenir bir zat idin, şimdi bizi babalarımızın tapındığına tapmaktan nehiy mi ediyorsun? Her halde biz, senin bizi da'vet ettiğin şeyden çok kuşkulandıran bir şekk içindeyiz."³⁶⁹ Âyette de ifade edildiği üzere tüm peygamberler gibi Sâlih'in (a.s) peygamberlik verilmeden evvelki saygınlığını, güvenilirliğini beyan etmişlerdir. Bunun beraberinde kavmi içinde Sâlih peygambere inananlara gerçekten inanıp inanmadıklarını sormuşlardır. O'nun hak peygamber olduğuna ve getirdiğinin hak olduğuna dalalet edecek bir mucize getirmesini istemişlerdir.³⁷⁰ Sâlih (a.s), doğruluğunu ispat etmek için muhataplarını aciz bırakacak Allah'ın izni ile bir mucize getirmiştir.³⁷¹ Sâlih (a.s), niçin ve nasıl meydana geldiği Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmemekle birlikte harikulade olarak yaratılmış olan deveyi peygamberliğinin ispatı olarak kavmine mucize olarak getirmiştir.³⁷² Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyetle ifade edilmiştir: "Ey kavmim! İşte size mucize olarak Allah'ın dışı bir devesi. Bırakın onu, Allah'ın arzında yayılıp otlasın. Ona kötülük dokundurmayın, yoksa sizi yakın bir azap yakalar."³⁷³ Sâlih'e (a.s) inanmayanlar âyette ifade edilen Sâlih'in (a.s) uyarılarını dinlememişlerdir. Zira Sâlih (a.s), kavminden deveye zarar vermemelerini, kesmemelerini ve suyu deveyle nöbetleşe kullanmalarını istemiştir. Kavmi ise hiçbir uyarıyı dinlemeyerek deveye zarar

³⁶⁹ Hûd, 11/62.

³⁷⁰ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/228; "Semûd halkından inanmayanlar; " Şu kaya yarılsın, içinde bir dişî deve ağzında bir tutam ot ile çıksın. Görünüşte diğer develerde farklı olmasın. Bir gün suya gelsin, kuyuda bulunan tüm suyu içsin ve o gün bizim develerimiz suya gelmesin. Suya geldiği gün ise kabilenin tüm develerinin verdiği kadar süt versin." Şeklinde mucize devenin mahiyeti ile ilgili rivayetler de mevcuttur. Bkz. M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, I. Baskı, Ankara, 1992, I/127; Neşet Bilge, *Kur'ân'da Adı Geçen Peygamberlerin Kıssaları*, 91; Hüseyin Sezgin Çelik, *Âdem'den Yusuf'a Peygamberler Tarihi*, 67; Ahmet Güç, " Sâlih", XXXVI/33.

³⁷¹ H. İbrahim Bulut, "Sünni Gelenekte Mucize Kavramı Ve Hz. Salih'in Deve Mucizesi", s.146.

³⁷² Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/227; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/188; Bkz. Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsiru'l Menâr)*, VIII/504.

³⁷³ Â'raf, 7/73. Ayette geçmekte olan devenin "Allah'ın devesi" şeklinde Allah'a izafe edilmesi, Allah'tan başka kimsenin mülkü olmadığını ifade etmek içindir. "Beytullah"-Allah'ın Evi, "Arzullah"-Allah'ın arzı gibidir. Daha geniş tefsir için; Bkz. Merâğî, *Tefsîru'l Merâğî*, VIII, 198; " Allah'ın devesi" tabiri, Semûd kavmine bir uyarı mahiyetinde olup, ona yapılan herhangi bir muamelenin Allah'a yapıldığı manası da taşımaktadır. Detaylı bilgi için Bkz. Ömer Öngüt, *Kısas-ı Enbiya*, 202.

vermişlerdir ³⁷⁴ . Bu sahne Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyetlerle ifade edilmektedir: “Nihâyetinde devenin bacaklarını kesip onu yere devirdiler de Rablarının buyruğuna başkaldırıp tuğyan ettiler ve: “Ey Sâlih! Eğer (cidden) peygamberlerden isen bizi tehdîd edip durduğun azabı haydi getir görelim. Derken, onları o kuvvetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yüzüstü hareketsiz çöke kaldılar.”³⁷⁵ Netice olarak Sâlih'in (a.s) kavmi Sâlih'e (a.s) inanıp inanmama ve deve ile olan imtihanları husunda asi davranmışlardır. Salih'ten (a.s) kurtulmak için O'nu öldürme planı yapmışlardır. Fakat planlarını gerçekleştirememişlerdir. Allah üzerlerine azabını göndermiştir ve helak olmuşlardır.³⁷⁶

2.2.4. İbrâhim'in (a.s) Kavmi ile İmtihanı

İbrâhim (a.s), Allah Teâla'nın Halîlullah vasfına mazhar olmuş, ülü'l-azm peygamberlerden biridir. İbrâhim (a.s) Babil halkına peygamber olarak gönderilmiştir.³⁷⁷

İbrâhim (a.s), putperest bir toplulukta dünyaya gelmiştir. Putperestliğe karşı olup tevhdî dini için mücadele edecektir. Bu sebeple kavmi tarafında ateşe atılmakla imtihan olmuştur. Bu imtihanını hazırlayan süreç ise şu şekildedir. Hz. İbrâhim, kavminin tapmakta olduğu putları kabul etmeyip, onların kendilerine dahi yetmeyen birer aciz yaratık olduğunu ifade ederek³⁷⁸ kavminin hakikati bulma hususunda düşüncelerini sağlamak için tapmakta oldukları putlara zarar vermeyi planlamıştır. Bu planını uygulayabilmek amacıyla herkesin bayrama gittiği bir gün onlarla beraber yola çıkmıştır.³⁷⁹ Hz. İbrâhim, tekrar dönerek ve yıldızlara bakarak hasta olduğunu ifade etmiştir.³⁸⁰ Halk uzaklaştıktan sonra Hz. İbrâhim onların puthanesine girmiş ve putlara yemek yiyip yemediklerini, konuşup konuşmadıklarını sormuştur. Nihâyetinde Hz.

³⁷⁴ Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhîd Mücadelesi ve Hz. Peygamberi'in Hayatı*, 396.

³⁷⁵ Bkz; Hûd, 11/ 61-6 8; A'raf, 73-79.

³⁷⁶ Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhîd Mücadelesi ve Hz. Peygamberi'in Hayatı*, 397; Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 108; Ahmet Güç, “Sâlih”, XXXVI/33.

³⁷⁷ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/233; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/199; Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Peygamberler Tarihi*, 32; bkz. Ömer Faruk Harman, “İbrâhim”, DİA, İstanbul, 2000, XXI/269.

³⁷⁸ Saffât, 37/ 85-87, 88,89.

³⁷⁹ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/230; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/ 206; Geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, “İbrâhim”, DİA, Ankara, 2000, XXI/270; Ömer Faruk Harman, “İbrâhim”, DİA, XXI/270.

³⁸⁰ Bkz. Saffât, 37/ 88,89.

İbrâhim, en büyük putun dışındaki tüm putları paramparça etmiştir.³⁸¹ Putların durumundan haberdar olan Nemrut ve halk, bunu İbrâhim adında bir gencin yapabileceği kanısına varmışlardır. Ve ceza olarak Hz. İbrâhim'i yakma kararı almışlardır. Böylece ilahlarına yardımcı olmuş, onların intikamını almış olacaklardır.³⁸²Bunun üzerine Nemrut ve tarftarları geniş bir alanı dolduracak kadar odun toplamışlar ve yakmışlardır. Ateş o kadar geniş bir alanda ve yükseklikte yanmaktadır ki İbrâhim'i (a.s) mancınık denilen yaylı bir aletle ateşe atmışlardır.³⁸³Allah'a tevekkülü kendisine dustur edinen ve inâyetin sadece Allah'tan olacağına iman eden Hz. İbrâhim, bu imtihanında da Allah'a karşı samimiyet sınavına tabi tutulduğu fark etmiştir. Allah Teâlâ, O'nu selamete erdirmişdir. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyette anlatılmaktadır: “Onlar, “eğer (İbrâhim'e ceza olarak bir şey) yaparsanız onu ateşte yakın da tanrılarınıza yardımcı olun” dediler. Ey nâr, serin ve selâmet ol İbrâhime dedik.”³⁸⁴ Âyetlerde de ifade edildiği üzere Hz. İbrâhim, böyle çetin imtihanda dahi, rabbine olan samimiyet ve tevekkülünden taviz vermemiştir.³⁸⁵ Allah Teâlâ'nın inâyetiyle beraber İbrâhim'in (a.s) samimiyeti, sabrı, azmi sonucunda Allah'ın yardımı O'na ulaşmıştır.

2.2.5. Lût'un (a.s) Kavmi ile İmtihanı

Lût (a.s), Hz. Azer'in oğlu Haran'ın oğlu olup, Hz. İbrâhim'in amcasının oğludur. Sodom halkına Hz. İbrâhim'in şeriatı üzerine gönderilmiş peygamberdir.³⁸⁶Lût (a.s) azgınlıkta aşırıya kaçmış olup, yol kesen ve cinsel arzularının tatmini için erkeklerle ilişki kuran bir kavme inzar için gönderilmiştir.³⁸⁷ Lût (a.s) onları tevhide davet etmiş, haramları, yasakları ve fuhşiyatı işlemekten alıkoymaya çalışsa da onlar Lût (a.s) ile

³⁸¹Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/232; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/207; Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Peygamberler Tarihi*, 32; İlgili ayetler için bkz. Saffât, 37/ 90-94; Enbiya, 21/51-70.

³⁸²Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/240; ; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/207; Bkz. Merâğî, *Tesfiru'l Merâğî*, XVII/51.

³⁸³Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/240; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/208; Bkz. Neşet Bilge, *Kur'ân'da Adı Geçen Peygamberlerin Kıssaları*, 104; Ömer Faruk Harman, “İbrâhim”, DİA, XXI/270.

³⁸⁴Enbiyâ, 21/68-69; Bkz. Saffât, 37/97-99.

³⁸⁵Mustafa Kurul, “Osmanlı Resim Sanatında Hz. İbrahim'in Ateşe atılması” Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010/1, sy.24, 124.

³⁸⁶Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/292; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/254; Ömer Faruk Harman, “Lût”, DİA, Ankara, 2003, XXVII/227.

³⁸⁷Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/293; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/255; Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamberi'in Hayatı*, 408; Faruk Tuncer, *Hz. Lût'un Kavmine karşı Kızlarını Sunmasının Anlamı*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, 26, 111- 136, s. 113; Bilal Temiz, *Hûd Suresi'nde Hz. Lût ve Kavmi*, Akev Akademi Dergisi, 2008, 35, 311-331, s.320; ; Ömer Faruk Harman, “Lût”, DİA, XXVII/229.

alay etmişlerler, O'nu yalanlamışlardır. Bu durum Kur'ân'da şu âyet ile anlatılmaktadır: *"Lût'u da Peygamber olarak gönderdik. Hani o kavmine şöyle demişti: "Sizden önce âlemlerden hiçbir kimsenin yapmadığı çirkin işimi yapıyorsunuz. Hakikaten siz kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Hayır, siz haddi aşan bir toplumsunuz."*³⁸⁸ Allah Teâlâ, açık-gizli günahları işleme hususunda haddini aşan bu kavme helak etmek için melekleri insan suretinde göndermiştir. Gelen kimselerin melek olduğunu anlayan Lût (a.s), kavminin meleklerle yaklaşabilecekleri korkusuyla içi daralmış, *"Kavmi, (konuklarıyla çirkin ilişkide bulunmak üzere) ona doğru koşa koşa geldiler. Zaten onlar önceden de bu tür çirkin işleri yapıyorlardı. Lût, dedi ki: "Ey Kavmim! İşte kızlarım. Onlar(la nikâhlanmanız) sizin için daha temizdir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve konuklarıma karşı beni rezil etmeyin. İçinizde hiç akli başında bir adam yok mu?"*³⁸⁹ demiştir. Lût'un (a.s) bütün uyarı ve inzârlarına rağmen kötülük işlemekten vazgeçmeyen Lût'un (a.s) kavmi ve karısı helâk olmuştur.³⁹⁰ Bu tablo Kur'ân'da şu âyetle anlatılmaktadır: *"Konukları şöyle dedi: "Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ulaşamayacaklar. Geceleyin bir vakitte aileni al götür. İçinizden kimse ardına bakmasın. Ancak karın müstesna. (Onu bırak.) Çünkü onların (kavminin) başına gelecek olan azap, onun başına da gelecektir. Onların azabla buluşma zamanı sabahdır. Sabah yakın değil midir? (Azap) emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik. Üzerine de Rabbinin katında işaretlenmiş pişirilmiş balçıktan taşlar yağdırdık. Bunlar zalimlerden uzak değildir."*³⁹¹ Âyetlerde de anlaşılacağı üzere Allah'ın kanununda kan bağının olup olmaması önemli değildi. Bu sebeple Lût'un (a.s) karısı peygamber eşi olmasına rağmen Lût (a.s)'a inanmaması dolayısıyla Lût (a.s) ile alay eden, günahların en kötüsünü işlemekten vazgeçmeyen Sodom halkı ile beraber kızgın taşlar ile helak olmuştur.³⁹²

³⁸⁸Şuara,165-166; Lût (a.s) kıssası için bkz. En'am, 6/ 86; A'raf, 7/80-84; Hûd, 11/ 70-89; Hicr, 15/ 59-77; Enbiya, 21/ 71-75; Hacc, 22/ 43; Şuarâ, 26/ 160- 175; Neml, 27/ 54-58; Ankebût, 29/26-35; Saffat, 37/ 133- 138; Sâd, 38/ 13; Kâf, 50/13; Kamer, 54/ 33-40; Tahrîm, 66/ 10.

³⁸⁹ Hûd, 11/ 8.

³⁹⁰Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/299; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/262.

³⁹¹ Hûd, 11/ 81-82.

³⁹² Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/306, Bkz.Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamberi'in Hayatı*, 414; Ömer Faruk Harman, "Lût", DİA, XXVII/229.

2.2.6. Şuayb'ın (a.s) Kavmi ile İmtihani

Şuayb (a.s); Hûd (a.s), Salih (a.s) ve Muhammed (s.a.s) gibi Arap asıllı peygamberlerdendir. Kavmi olan Medyen ve Eyke halkına peygamber olarak gönderilmiştir.³⁹³ Medyen halkı, Allah'a inanmayan bir topluluktur. Putlara tapmakta ve davranış bakımından eksik ölçüp tartma, haksızlık yapma gibi vasıflara sahip idiler. Hz.Şuayb da diğer peygamberler gibi halkını önce Allah'a iman ve sadece Allah'a kulluk etmeye davet etmiştir. Sonrasında ise adalete, haksızlık yapmamaya, ölçüyü ve tartıyı adilce yapmaya davet etmiştir.³⁹⁴ Kur'ân-ı Kerîm diliyle bu durum şöyle anlatılmaktadır: ³⁹⁵Şuayb (a.s) *"Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adalette tam yapın. İnsanların eşyalarını (mallarını ve haklarını) eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın. Eğer inanan kimselerseniz Allah'ın bıraktığı helâl kazanç sizin için daha hayırlıdır. Ben sizin başınızda bir bekçi değilim."*³⁹⁶ Âyette de ifade edildiği üzere; Şuayb (a.s), kavmini ölçü ve tartıda adil olmaya, yeryüzünde fesat çıkarmamaya davet etmiş ve Allah katında haksız elde edilecek çokça maldan ise helal elde edilmiş bir şeyin daha hayırlı olduğunu hatırlatmaktadır. Kavmi ise, mallarımızı ilahi ölçütlere göre değil de dilediğimiz gibi tasarruf yapmamayı, tapınmakta olduğumuz putlara tapmaktan men etmeyi sana kılmaktan olduğun namazın mı emrediyor diyerek Şuayb (a.s) ile istihza etmişlerdir.³⁹⁷ Bu sahne Kur'ân'da şu âyetlerle ifade edilmektedir: *"Dediler ki: "Ey Şu'ayb! Babalarımızın taptığını yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve akli başında bir adamsın."*³⁹⁸ Şuayb'ın (a.s) kavmi, peygamberlik öncesi Şuayb'ın (a.s) akıllı ve yumuşak huylu olduğunu dile getirmekle beraber Şuayb'a (a.s) peygamberlik verilmesiyle birlikte kavminin yapmakta oldukları birçok şeyi yasakladığını ve bunu sana namazın mı emrediyor şeklinde alay etmişlerdir. Şuayb (a.s) tüm engellere, istihzalara rağmen tebliğine devam edince, kavmi daha da ileri gitmiştir. *"Ey Şu'ayb! Dediklerinin çoğunu anlamıyoruz. Hem biz seni aramızda*

³⁹³ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/271; Ömer Nasuhi Bilmen, *Peygamberler Tarihi*, 57; Mehmet Ümit, *"Şuayb"*, DİA, İstanbul, 2010, XXXIX/222.

³⁹⁴ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/272; Bkz. Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamberi'in Hayatı*, 117; Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 236.

³⁹⁵ M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, II, 629; Mehmet Ümit, *"Şuayb"*, DİA, XXXIX/222.

³⁹⁶ Hûd, 11/85-86.

³⁹⁷ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/274; Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 138.

³⁹⁸ Hûd, 11/ 87.

*zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı, seni taşa tutardık. Zaten sen bizce itibarlı biri değilsin.”*³⁹⁹ âyetleri ile Şuayb’ı (a.s) anlayamadıklarını, Şuayb (a.s) tebliğine devam ettiği takdirde taşa tutacaklarını dile getirmişlerdir. Bunu ise sadece aşiret bağı dolayısıyla yapmadıklarını ifade ederek Şuayb’ın (a.s) yanlarında bir itibar ve saygınlığının olmadığını ifade etmişlerdir. Şuayb’a (a.s) inanmayan ve O’nun uyarılarını dikkate almayan bu inanmayanlar topluluğu şiddetli bir ses ile helak olmuşlardır.⁴⁰⁰

2.2.7. Mûsâ’nın ve Hârûn’un (a.s) Kavmi ile İmtihani

Mûsâ (a.s), bir nebî ve aynı zamanda ûlu’l azim peygamberlerdendir. Hârûn (a.s) ise neseben Mûsâ (a.s)’nın kardeşidir. İsrailoğullarından İmran adındaki bir şahsın oğlu olup Mısır’da dünyaya gelmiştir.⁴⁰¹ Allah, Hârûn’u (a.s), Mûsâ’ya (a.s) destek ve yardımcı olmak üzere peygamber olarak göndermiştir. Her ikisi de kavimleri olan İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilmişlerdir.⁴⁰²

Mûsâ ve Hârûn (a.s); kendisini ilah olarak kabul eden ve ettiren, erkek çocukları boğazlayıp, kadınları sağ bırakan Firavun’un egemen olduğu dönem ve topraklarda dünyaya gelmiştir. Mûsâ (a.s) doğduğunda ise Allah Teâlâ annesine O’nu nehre bırakmasını ve tekrar kendisine döndürüleceğini ilham etmiştir. O’nu Firavun bulmuştur ve sarayına getirmiştir. Gençlik dönemine kadar burada kalmıştır. Olgunluk yaşına geldiğinde ise Allah O’na hikmet ve ilim vermiştir. Hz. Mûsâ bir kıptiyi hata ile öldürmesi dolayısıyla şehri terk etmek zorunda kalmıştır ve Medyen’e gitmiştir, orada Şuayb (a.s) ile karşılaşmıştır. On yıl kadar Medyen’de kalmıştır ve Mısır’a dönüşü esnasında Allah O’na Peygamberlik verdiğini, Fravun’a gitmesini, Fravun’un haddini aştığını vahyetmiştir. Mûsâ (a.s) ve Hârûn (a.s) Firavun’u inzar göreviyle tekrardan Mısır’a Fravun’un sarayına gelmiştir. Mûsâ (a.s) ve Hârûn’un (as) Fravun ve İsrailoğullarıyla mücadelesi ve imtihanı Fravun ve yandaşlarının denizden boğulmasıyla sona erse de kendisine inanan İsrailoğullarıyla imtihanı devam etmiştir.⁴⁰³ Zira

³⁹⁹ Hûd, 11/91.

⁴⁰⁰ Mehmet Ümit, “Şuayb”, DİA, İstanbul, 2010,XXXIX/223.

⁴⁰¹ Taberî, *Târîhu’l Taberî*, I/ 384; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve’n- Nihaye*, I/353; Ömer Nasuhi Bilmen, *Peygamberler Tarihi*, 62.

⁴⁰² Taberî, *Târîhu’l Taberî*, I/384; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve’n- Nihaye*, I/352; Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur’ân’da Peygamberler ve Peygamberimiz*,257.

⁴⁰³ Taberî, *Târîhu’l Taberî*, I/386; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve’n- Nihaye*, I/55; Konuyla ilgili ayetler için; Bkz.Kasas, 28/ 3-40, Tâhâ, 207 9-98; Şuara, 26/ 10-68; A’raf, 7/ 103-173.

Firavun'dan kurtulan İsrailoğulları tekrardan yurtları olan Kenan'a gitmek için yola çıkmışlardır. Fakat Amalikalıların istilası altında olan Kenan ülkesine girmeleri için onlarla savaşmaları gerekmektedir fakat İsrailoğulları bunu kabul etmemişlerdir. Ve buna mukabil bir ceza olarak kırk yıl Tih çölünde sürgün kalmışlardır. Yûşa (a.s) dönemine kadar burada sürgün hayatı yaşamışlardır.⁴⁰⁴

Hz. Mûsâ ve Hz.Hârûn (a.s), Firavun'un kendisini ilah olarak kabul ettiği ve buna kavmini kabul ettirmeye zorladığı dönemde peygamber olarak gönderilmişlerdir. Hz Mûsâ ve Hz. Hârûn (a.s), Firavun'un baskı ve zulmüyle denenmişlerdir. Bunun en belîğ örneği ise Firavun'un; onların erkek çocuklarını öldürmesidir.⁴⁰⁵ Firavun daha da haddini aşarak rablik idiasında bulunmakta, kendisinin yeryüzünün rabbi olduğunu savunmaktaydı. O'nun bu iddiası Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyetlerle anlatılmaktadır: *"Benim en yüksek rabbiniz!"*⁴⁰⁶ *"Yemin ederim ki dedi: Eğer benden başka bir ilâh tutarsan seni mutlak ve muhakkak zindandakilerden ederim"*⁴⁰⁷, *"Fir'avn ise dedi ki: Ey millet, ben sizin için benden başka bir tanrı bilmiyorum, haydi benim için çamura ocağı yak da ya Hâmân bana bir kule yap belki Musâ'nın tanrısına muttali' olurum, maamañih ben onu her halde yalancılardan sanıyorum"*⁴⁰⁸ İşte bu suretle Fir'avne kötü ameli süslendirildi de yoldan çıkarıldı, Fir'avn düzeni hep husrandadır."⁴⁰⁹ Mûsâ ve Hârûn (a.s) ilâhlık iddiasında bulunan Firavun ve taraftarlarına karşı mücadele etmiş, büyük sıkıntılara, belâlara ve üzüntülere maruz kalmışlardır. Allah Teâlâ İsrailoğullarını Firavun'un zulm ve işkencesinden kurtardıktan sonra kavim tekrar Allah'a isyan etmiş ve birtakım putlara tapan bir topluluk görmüşler ve hidâyet üzere olduklarını unutarak Mûsâ (a.s)'dan kendileri için tapacak putlar istemişlerdir. Mûsâ (a.s) ve kardeşi Hârûn (a.s) kavminin tekrardan putlara dönmesiyle kavminin ihanetiyle imtihan olmuşlardır. Zira Mûsâ (a.s), Allah ile konuşmak üzere Tûr-i Sîna'ya gitmiştir. Bu zaman diliminde geride kalan İsrailoğulları, Samiri adında

⁴⁰⁴ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/386; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/356; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyası- Enbiya*, 28.

⁴⁰⁵ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/387; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/359; Ahmet Kalkan, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*, VI/179; Hüseyin K. Ece, a.g.e, s.207.

⁴⁰⁶ Nâziyat, 79/24.

⁴⁰⁷ Şuarâ, 26/29.

⁴⁰⁸ Kasas, 28/38.

⁴⁰⁹ Mu'min, 40/37.

birinin süs eşyalarından yapmış olduğu buzağıyı ilah edinmişlerdir.⁴¹⁰ Allah, (c.c) Kerim kitabında şöyle izah etmektedir: “*Ve Beni İsrâile denizi atlattık, derken bir kavme vardılar, toplanmışlar kendilerine mahsus bir takım putlara tapıyorlardı, ya Musâ! Dediler: Bunların birçok ilâhları olduğu gibi sen de bize bir ilâh yap, siz, dedi: Gerçekten cahillik ediyorsun Musâ'nın arkasından ise kavmi tutmuşlar huliyyatlarından bir dana: böğüren bir heykel idinmişlerdi, görmemişler miydi ki o, onlara bir söz de söyleyemezdi, bir yol da gösteremezdi, fakat onu idindiler ve zalim idiler. Vaktâki ellerine kırağı düşürüldü ve cidden sapmış olduklarını gördüler, yemin olsun ki, dediler: eğer bize merhamet etmez de rabbımız, mağfiret buyurmazsa her halde husranda kalanlardan olacağız.*”⁴¹¹ âyette anlatıldığı gibi Hz. Mûsa Tûr Dağı'na gittikten sonra kavmi tekrar dalalete düşmüş, buzağıyı ilah edinmişlerdi. Hz Mûsâ Tûr Dağı'nda döndüğünde kavminin tekrardan dalalete düştüğünü görünce kardeşi Hârûn (a.s) kavminin buzağıyı ilah edinmesinden sorumlu tutmuştur, Hârûn (a.s) ise bu durumun kendi izin ve iradesi dışında vuku bulduğunu kavmine engel olamadığını ifade etmiştir. Allah Teâlâ onların bu sapma ve şaşmasından dolayı onları dünya ve ahirette zillete uğratmıştır. “*Mûsâ, kavmine kızgın ve üzgün olarak döndüğünde, "Benden sonra arkandan ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?" dedi. (Öfkesinden) levhaları attı ve kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı. (Kardeşi) "Ey anam oğlu" dedi, "Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı. Sen de bana böyle davranarak düşmanları sevindirme. Beni o zalimler topluluğu ile bir tutma. (Mûsâ)"Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla. Bizi kendi rahmetine sok. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin" dedi. Buzağıyı ilâh edinenlere mutlaka (ahirette) Rablerinden bir gazab, dünya hayatında ise bir zillet erişecektir. İşte biz iftiracıları böyle cezalandırırız.*”⁴¹² âyetleriyle bu mücadele süreci anlatılmaktadır. Hz. Mûsâ ve Hârûn (a.s) sadece Firavun'un zorbalığı hususunda değil İsrailoğullarının nankörlüğü ve sözlerinde dönme hususunda da birçok sıkıntılarla karşılaşmışlardır.⁴¹³

⁴¹⁰ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/387; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/420; Ömer Nasuhi Bilmen, *Peygamberler Tarihi*, 65.

⁴¹¹ A'raf, 7/138.

⁴¹² 148-152.

⁴¹³ İçerikle ilgili ayetler için bkz. Tâhâ, 20/86-97; Ahzâb; 33/ 69; Saf, 61/5; Zâriyat, 51/39.

2.2.8. Yûnus'un (a.s) Kavmi ile İmtihanı

Yûnus (a.s), Musul topraklarından olan Asur devletinin başkenti Ninova halkına peygamber olarak gönderilmiştir.⁴¹⁴ Bu halk putlara tapmakta ve bolluk ve refah içerisinde yaşamaktaydı. Lakin bu nimetleri şükür vasıtası değil de kendilerini dalaletle sürükleyen yollarda kullanmaktaydılar. Yûnus (a.s), onlara hidâyeti tercih etmedikleri takdirde Allah'ın azabının yakın olduğunu bildirdirmiştir, yıllarca tebliğe tebliğe devam etmiş yine de iman etmemek konusunda ısrar etmişlerdir.⁴¹⁵ Yûnus (a.s) ise, kavmi kendine inanmayınca Allah'ın azabına uğrayacak olan bu beldeden ayrılması gerektiğini düşünmüş ve risalet görevini îfa ettiği düşüncesiyle kavminden ayrılmıştır. Ancak Peygamberler Allah'ın izni ile hicret edebilirlerdi. Yûnus (a.s) ise Allah'dan emir gelmeden kavminden ayrılmıştır.⁴¹⁶ Denize doğru gitmiş ve bir gemiye binmiştir. Geminin yükünü hafifletmek maksadıyla kura çekilmiş, bulunduğu yeri terk etme cezası olarak kurada Yûnus (a.s) çıkmıştır. Denize atılan Yûnus (a.s), balığın karnında Allah'ı tenzih etmiş, günahını itiraf etmiş ve Allah Teâlâ onu balığın karnından kurtarmıştır.⁴¹⁷ Kur'ân'da Yûnus'un (a.s) bu imtihan süreci şöyle anlatılmaktadır: *“Şüphesiz Yûnus da peygamberlerdendi. Hani o kaçıp yüklü gemiye binmişti. Gemidekilerle kur'a çekmiş ve kaybedenlerden olmuştu. Böylece, Yûnus kendini kınayıp dururken balık onu yuttu. Eğer o, Allah'ı tespih edip yüceltenlerden olmasaydı, mutlaka insanların diriltileceği güne kadar balığın karnında kalırdı. Artık O'nu kendisi hasta olduğu halde bir açık yere atıverdik. Ve O'nun üzerine kabak nev'inden bir ağaç bitirdik. Biz onu yüz bin, yahut daha fazla insana peygamber olarak gönderdik. Nihâyet onlar iman ettiler. Biz de onları bir süreye kadar geçindirdik.”*⁴¹⁸

“Zünnûn'u da hatırla. Hani öfkelenerek (halkından ayrılıp) gitmişti de kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Derken karanlıklar içinde, "Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum" diye dua etti. Biz de duasını kabul ettik ve kendisini kederden kurtardık. İşte biz

⁴¹⁴ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/ 344, Geniş bilgi için bakınız; Ömer Faruk Harman, “Yûnus”, DİA, İstanbul, 2013, XLIII/597.

⁴¹⁵ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/345; Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Peygamberler Tarihi*, 91.

⁴¹⁶ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/346; Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyası- Enbiya*, 34; Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 387; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I/646; Ömer Faruk Harman, “Yûnus”, DİA, XLIII/598.

⁴¹⁷ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/346; Bkz. Mevdûdi, *Tefhim*, III,327; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, IX, 305; Ömer Faruk Harman, “Yûnus”, DİA, XLIII/598.

⁴¹⁸ Saffat, 37/139-149; Yûnus (a.s) ile ilgili diğer ayetler için Bkz. Enbiya, 21/87-88; Yûnus, 10/98.

*mü'minleri böyle kurtarırız.”*⁴¹⁹ Yûnus (a.s), kavmi tarafından ilk defa kötülük, yalanlama ve sıkıntı görmüştür. Allah Teâlâ ise O’nu daha şiddetli ve daha zor bir kedere düşürmüştür. Bunun neticesinde Yûnus (a.s), Allah’a karşı yapmış olduğu hatayı fark etmiştir.⁴²⁰ Yûnus (a.s) balığın karnında günahını itiraf etmiş, bütün beşeri sebepler bitmiş olsa dahi yardımın sadece Allah’tan geleceği itiraf etmiştir. Yûnus’un (a.s) balığın karnında yapmış olduğu tövbesi sebebiyle balığın karnında kurtarmıştır. Allah O’nu hiçbir ağacın ve bitkinin olmadığı bir yere çıkarmış ve O’nun üzerine geniş yapraklı bitki yeşertmiştir.⁴²¹ Bu olay vasıtasıyla Yûnus’a (a.s) Allah’ın yardımının müjdesini verilmekle birlikte, yardım isteyen müminlere de yardım edenin Allah olduğu dile getirilmektedir. Daha sonra ise kavmine tekrar peygamber olarak gönderilen Yûnus (a.s) kavmine tebliğ ve inzarına devam etmiştir.⁴²² Kavmi ise kendilerini azab ile inzar eden Yûnus (a.s)’tan sonra azabın alametlerini görmüşlerdir ve topluca Yûnus’a (a.s) iman etmişlerdir.⁴²³

2.2.9. İsa’nın (a.s) Kavmi ile İmtihana

Hız. İsa İsrailoğullarına gönderilmiş olan peygamberlerdendir. Allah, O’nu babasız olarak yaratmıştır. İsa b. Meryem’dir.⁴²⁴ İsa (a.s) da diğer peygamberler gibi kavmiyle mücadele etmiştir. *“Benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildim ve Rabbiniz tarafından size bir mucize de getirdim. Artık Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.”*“Şüphesiz Allah, benim de Rabbinizdir. Öyleyse O’na ibadet edin. İşte bu, doğrudur.”⁴²⁵ Tevhide davet etmiş, tebliğ hususunda kavmiyle mücadele etmiştir. Kavmi O’ndan peygamberliği hususunda mucizeler talep etmiş, İsa (a.s) ise Allah’ın inâyeti dâhilinde kavmine mucizeler getirmiştir.⁴²⁶ Bununla ilgili Kur’ân’da şu âyet yer

⁴¹⁹ Enbiyâ, 21/87-88.

⁴²⁰ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve’n-Nihaye*, I/351; Bkz. Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur’ân’da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 393; Ömer Faruk Harman, “Yûnus”, DİA, XLIII/597.

⁴²¹ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve’n-Nihaye*, I/351; Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Peygamberler Tarihi*, 91; Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamberi’in Hayatı*, 429; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyası- Enbiya*, 35; Ömer Öngüt, *Kıyas-ı Enbiya*, 649; Ömer Faruk Harman, “Yûnus”, DİA, XLIII/598.

⁴²² Kâsımî, *Tefsîru’l Kâsımî*, I/5063.

⁴²³ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve’n-Nihaye*, I/351; Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Peygamberler Tarihi*, 91; Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamberi’in Hayatı*, 429; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyası- Enbiya*, 35; Ömer Öngüt, *Kıyas-ı Enbiya*, 649; Ömer Faruk Harman, “Yûnus”, DİA, XLIII/598.

⁴²⁴ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve’n-Nihaye*, II/143.

⁴²⁵ Al-i İmran, 3/ 45-51.

⁴²⁶ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve’n-Nihaye*, II/143; Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili Tefsiri*, III/496; Mevdûdi, *Tefhim*, I/523; Seyyid Kutup, *Fî Zilâli’l Kur’ân*, III/524.

almaktadır: “O gün Allah, şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa! Senin üzerindeki ve annen üzerindeki nimetimi düşün. Hani, seni Ruhul-Kudüs (Cebrail) ile desteklemiştim. Beşikte iken de, yetişkin iken de insanlara konuşuyordun. Hani, sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı, İncil'i de öğretmiştim. Hani iznimle çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapıyordun da içine üflüyordun, benim iznimle hemen bir kuş oluyordu. Yine benim iznimle doğuştan körü ve alacalıyı iyileştiriyordun. Hani benim iznimle ölüleri de (hayata) çıkarıyordun. Hani sen, İsrailoğullarına açık mucizeler getirdiğin zaman, ben seni onlardan kurtarmıştım da onlardan inkâr edenler, "Bu, ancak açık bir büyüdür" demişlerdi. Hani bir de, "Bana ve Peygamberime iman edin" diye havarilere ilham etmiştim. Onlar da "İman ettik. Bizim müslüman olduğumuza sen de şahit ol" demişlerdi.”⁴²⁷ Âyet, Allah'ın İsa'ya (a.s) olan nimetlerini hatırlatmaktadır. Bunun yanı sıra âyet, mucize isteyen geçmiş bütün kavimler gibi mucize sonrasında İsa'nın (a.s) kavminin de getirilen mucizeye inanmayarak mucizenin sihir ve büyü olduğunu iddia ettiklerini, mucizeye ve peygambere inanmayarak inkârlarına devam ettiklerini ifade etmektedir.⁴²⁸

Havarîler, İsa'nın (a.s) yukarıda ifade edilen mucizelerine şahit oldukları halde gönüllerini tatmin edecek başka mucizeler istemekteydiler. Bu mucize Allah'ın kendilerine bir sofrayı indirmesi şeklindedir. Bu sahne Kur'ân'da şu âyetle anlatılmaktadır: “ Hani havariler de, "Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?" demişlerdi. İsa da, "Eğer mü'minler iseniz, Allah'a karşı gelmekten sakının" demişti. Meryem oğlu İsa, "Ey Allahım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandırılanların en hayırlısıdır" dedi. Allah da, "Ben onu size indireceğim. Ama ondan sonra sizden her kim inkâr ederse, artık ben ona kâinatta hiçbir kimseye etmeyeceğim azabı ederim" demişti.”⁴²⁹ Âyette ifade edilen Havarîlerin gökten sofranın inmesi şeklindeki mucize talepleri İsa (a.s)'ya göre Allah'a karşı gelmek idi. Çünkü havarîler

⁴²⁷ Mâide, 5/ 110.

⁴²⁸ Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamberi'in Hayatı*, 144.

⁴²⁹ Mâide, 5/ 111-115

Allah'a ve Hz. İsa'ya inanmış kimselerdi. Zira inanan kimse inandıktan sonra Allah'a teslim olan kimseydi.⁴³⁰

2.2.10. Muhammed'in (a.s) Kavmi ile İmtihani

Allah Rasûlu de diğer peygamberler gibi risalet görevini ifa ederken birçok sıkıntı, baskı ve zorlamalara maruz kalmıştır. Müşriklerin şair, kâhin, mecnun sihirbaz gibi ithamlarına maruz kalmıştır.⁴³¹ “Bir de ey o kendisine zıkr indirilmiş olan, dediler: mutlaka sen mecnunsun.”⁴³² şeklinde Allah Rasûlu'nü delilikle itham etmişlerdir. “Hayır, (bunlar) saçma sapan rü'yâlardır. Hayır, onu kendisi uydurmuştur. Hayır, o, bir şâirdir. (Bunlar değilse) o halde evvelki (peygamber) lere gönderildiği gibi o da bize bir mu'cize getirsin.”⁴³³ şeklindeki söylemleriyle Allah Rasûlu'nun getirdiği vahiy ile alay etmişler, tebliğ ettiği vahyi uydurduğunu iddia etmişlerdir. “Her halde size gönderilmiş olan Rasûlünüz mutlak mecnun dedi.”⁴³⁴ “Ve ‘hiç biz mecnun şâir için ilâhlarımızı bırakır mıyız?’ diyorlardı”⁴³⁵ Ve daha da ileri giderek önceki peygamberlere itham edilen şair, mecnûn ve sihirbaz ithamlarında bulunmuşlar, Allah Rasûlunu etkisiz hale getirme gayreti içine girmişlerdir.⁴³⁶ “O bütün kuvvetiyle tersine gitti: sâhir veya mecnûn, dedi.”⁴³⁷ Allah Teâlâ müşriklerin bu ithamlarına karşılık Allah Rasûlunu temize çıkarmış, onların ithamlarından uzak olduğunu ilahi mesajıyla bildirmiştir. “(Habîbim) sen hemen öğüt vermekte devam et. Öyle ya, sen Rabbinin ni'meti sayesinde ne bir kâhin, ne de bir mecnunsun.”⁴³⁸

Allah Rasûlu'nun imtihan konularından biri de İslâm tarihinde ifk olayı olarak bilinen Hz. Aişe'ye atılan iftira süreciyle ilgilidir. Bu durum Kur'ân'da şu âyetle ifade edilmektedir: “Hani o iftirayı dilden dile dolaştırıyor; hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyleri ağızınıza alıp söylüyor ve bunu önemsiz bir iş sanıyordunuz. Hâlbuki bu, Allah katında büyük bir günahtır.”⁴³⁹ Zira Allah Teâlâ bunun bir iftira olduğuna inananlara

⁴³⁰ Seyyid Kutûp, *Fî Zilâli'l Kur'ân*, III/524.

⁴³¹ Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamberi'in Hayatı*, 145; Murat Kayacan, *Kur'a'da Peygamberlere Karşı Tavırlar ve Sonuçları*, 145.

⁴³² Hicr, 15/6.

⁴³³ Enbiyâ, 21/5.

⁴³⁴ Suarâ, 26/27.

⁴³⁵ Sâffât, 37/36.

⁴³⁶ Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamberi'in Hayatı*, 578;

⁴³⁷ Zâriyât, 51/3, 52; bkz. 44/14.

⁴³⁸ Tûr, 52/29; ilgili ayetler için bkz. Tekvir, 81/22, Tekvîr, 81/22, Kamer, 54/2.

⁴³⁹ Nûr, 24/15.

inanmamaları gerektiğini ifade etmiştir: Allah Teâlâ, şu ayetlerle Hz. Âişe'yi temize çıkarmıştır: *"Bu iftirayı işittiğiniz vakit, "Böyle sözleri ağzımıza almamız bize yaraşmaz. Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım! Bu, çok büyük bir iftiradır" deseydiniz ya."*⁴⁴⁰

Tüm peygamberler gibi Hz.Muhammed'e (s.a.s) risalet görevi Allah tarafında verilmiştir. Peygamberler kendilerine verilen bu risalet görevini tebliğ etmekle yükümlüdürler. Bu anlamda Peygamberler Allah'ın vekili konumundadırlar. Vekili ve vekilin getirdiklerini inkâr ve yalan özünde müvekkili inkâr ve isyandır. Buna binaen Allah tüm peygamberlere bu risalet görevini yerine getirirken karşılaştıkları sıkıntı ve meşakketlerde yardımcılarının Allah olacağını şu âyetle beyan etmiştir: *"And olsun ki, peygamber olarak gönderdiğimiz kullarımız hakkında şu sözüümüz sübut bulup gerçekleşmiştir: "Elbette onlar (peygamberler) yardım göreceklerdir. Ve şüphesiz bizim ordumuz mutlaka galib geleceklerdir."*⁴⁴¹ Bu âyetlerle Allah Teâlâ Peygamberlerine hem bu dünyada hem de ahrette ilahî vaadinin erişeceğini müjdelemiştir. *"Şüphesiz ki biz, peygamberlerimize ve imân edenlere, Dünya hayatında ve şâhidliklerin yer aldığı günde elbette yardım ederiz."*⁴⁴² âyeti ile de peygamberlerine teselli ve yardım vaadi vermiştir. Peygamberlere düşen sadece tebliğdir, peygamberleri insanlardan ve onlardan gelen sıkıntılardan koruyacak olan Allah idi ve kâfirler muradlarına asla ulaşmayacaklarını âyetinde beyan etmektedir. *"Ey şanlı Resul sana rabbından her indirileni tebliğ et, etmezsen onun risaletini eda etmiş olmazsın, Allah seni insanlardan koruyacak, emin ol Allah kâfirlerimuradlarınaerdirmeyecek."*⁴⁴³

Kur'an, bütün peygamberlerin risâlet görevlerini ifa ederken tebliğ ettikleri muhatablar tarafında birçok sıkıntı ve zorluklarla karşılaştığına ve bu süreçte Allah Teâlâ'nın murakabesi ve himayesi altında olduklarına dikkat çekmektedir. Ancak bu ağır görevin yerine getirilmesi sırasında karşılaşılan sıkıntı, meşakkat ve zorluklar sünetullahın bir gereğidir ve ilahi takdirin bir neticesidir.

2.3. Peygamberlerin İmtihan Türleri

Çalışmanın bu kısmında, belirtilen peygamberlerin kavmiyeleriyle mücadele etmenin yanı sıra özel anlamda da imtihan olma konularına yer verilecektir.

⁴⁴⁰ Nûr, 24/ 11-12; Konuyla ilgili diğer ayetler için bkz. Nûr, 24/ 13-16.

⁴⁴¹ Saffât, 37/171-173.

⁴⁴² Mu'min, 40/51.

⁴⁴³ Mâide, 5/67.

2.3.1.Âdem'in (a.s) Yasak Ağaç ile İmtihamı

Hız. Âdem, ilk insan ve ilk peygamberdir ve topraktan yaratılmıştır.⁴⁴⁴ Allah Teâlâ, daha sonra Hız. Âdem'in eşini yaratmıştır ve Hız. Âdem'e, eşiyile birlikte cennete yerleşmelerini emretmiştir. "*Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.*"⁴⁴⁵ Âyetiyle onlara, diledikleri her şeyden istifade etmelerini yalnızca mahiyeti bilinmeyen bir ağaçtan⁴⁴⁶ yememelerini, o ağaca yaklaşmamalarını emretmiştir. Allah'ın bu emrine muhalefet ettikleri takdirde Allah'ın azabına muhatab olacaklarını bildirdirmiştir. Zira yasak ağaç, Allah'ın sınırını ifade eden, Allah'ın emrine tabi olup olmamasının ve bunun neticesinin bir sembolüdür.⁴⁴⁷

Bulunduğu yerde sonsuz olarak kalmak, ebedi olma gibi istekleri, insanoğlunun fitri istekleri arasında görmekteyiz. Şeytan, insanoğlunun bu arzusunu bilmektedir. Bu sebeple şeytan, Hız. Âdem ve eşine tam bu noktada nüfuz etmiştir⁴⁴⁸. Allah ise onlara cennetteki tüm nimetlerle nimetlenmelerini yalnız belli bir ağaca yaklaşmamalarını emretmiştir Şeytan ise, Hız. Âdem ve eşine bu hususundaki Allah'ın va'dini unutturmuştur. Onları yasak ağaca yaklaştıkları takdirde cennette sonsuz kalma va'diyile kandırmıştır. Onlara, Allah'ın kendilerinin cennete ebedi kalmamaları ve melek olmamaları için yasaktan men ettiğini söyleyerek Onların ayağını kaydirmiştir.⁴⁴⁹ Bu durum âyette şöyle zikredilmektedir: "*Derken Şeytan ona vesvese verdi: Ey Âdem! Sana sonsuzluk ağacını ve bitmeyen bir saltanatı göstereyim mi?*"⁴⁵⁰ âyette, şeytanın Hız. Âdem ve eşine ebedî yaşamayı ve buldukları yerde sonsuz kalmayı va'dettiğini görmekteyiz.

⁴⁴⁴Süleyman Hayri Bolay, "*Âdem*", DİA, İstanbul, 1998, I/359; Hız. Âdem'in yaratılış evreleri için Bkz. Âl-i İmrân, 3/59; Secde, 7; Mü'minûn, 12; Sâffât, 11; Hicr, 26; Rahmân, 14; Hicr, 29; Sâd, 72.

⁴⁴⁵Bakara, 2/35; A'râf, 7/19.,

⁴⁴⁶Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/106; Bkz. Merağî, *Tefsîru'l Merâğî*, I/85; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/ 99; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsîru'l Menâr)*, I/278; Ayetin geniş açılımı için Tâhâ, XX/120, 124.

⁴⁴⁷Hüseyin Sezgin Çelik, *Âdem'den Yusuf'a Peygamberler Tarihi*, 31.

⁴⁴⁸Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/106; Bkz. Ömer Öngüt, *Kıyas-ı Enbiya*, Hakikat Yayıncılık, VI. Baskı, İstanbul, 2005, 63.

⁴⁴⁹ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/106; Bkz. Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 41; Ömer Nasuhi Bilmen, *Peygamberler Tarihi*, Ailem Yayınları, İstanbul, 2008, 15; İlgili ayet Araf, 7/20. "*Derken şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak için kendilerine vesvese verdi ve dedi ki: "Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedî kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı."*

⁴⁵⁰ Tâhâ, 20/120.

Böylece Hz. Âdem ve eşi meleklerin sıfatlarına sahip olmak,⁴⁵¹ yemek-içmek gibi beşeri özelliklerden kurtulmak arzusuyla yasak ağaçtan yemişlerdir.⁴⁵² Hz. Âdem ve eşinin bu imtihanîâyette şöyle ifade edilmektedir: “*Ve demişdik ki: Ey Âdem, sen eşinle beraber Cennete yerleş, Ondan (Cennetin yiyeceklerinden), neresinden isterseniz, ikiniz de bol bol yeyin. (Fakat) şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa ikiniz de (nefsine) zulmedenlerden olursunuz.*”⁴⁵³

Hz. Âdem ve eşi, Allah Teâlâ'nın; “*Ondan (Cennetin yiyeceklerinden), neresinden isterseniz, ikiniz de bol bol yeyin. (Fakat) şu ağaca yaklaşmayın.*”⁴⁵⁴ emrine muhalif olan Hz. Âdem ve eşi, yasak ağaçtan yedikten sonra avret yerleri kendilerine görünmüştür. Bunun üzerine avret yerlerini çevrelerinde buldukları ağaç yapraklarıyla örtmüşlerdir. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyetle anlatılmaktadır:⁴⁵⁵ “*Bu sûretle onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rab'leri onlara, "Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?" diye seslendi.*”⁴⁵⁶

Âyette kastedilen çıplaklık iki açıdan ele alınabilir. Bu manalardan biri zahir anlamdaki çıplaklıktır ki birbirlerinin avret yerlerini görmeleridir. Diğer ise işlenen günahın akabindeki ruh halini simgeleyen manevi çıplaklık manasındadır.⁴⁵⁷

Hz. Âdem ve eşi, Allah Teâlâ'nın yasaklamış olduğu yasak ağaca yaklaşmaları nedeniyle bundan sonraki yaşamlarını yeryüzünde geçirmek üzere buldukları cenneten çıkarılmıştır. Allah Teâlâ, şeytanı ve Âdem'i (a.s) ve onun soyundan gelen tüm insanları

⁴⁵¹ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/111; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/100; Bkz. Merâğî, *Tefsîru'l Merâğî*, I/120; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsîru'l Menâr)*, VIII/348.

⁴⁵² Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/108; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/100; Alûsî, *Râhu'l Meâni*, VIII/146.

⁴⁵³ Bakara, 2/35; İlgili ayetler için bkz: Araf, 7/19.

⁴⁵⁴ Bakara, 2/35; Bkz. Merağî; “*Ayeti kerimedeki cennetten kastın, Allah'ın kıyamet gününde müminlere vaat ettiği sevap; ya da yeryüzünde bir bahçe olduğunu ifade eder. Bkz. Merâğî, Tefsîru'l Merâğî, VIII/85; “Âdem (a.s) ve Hz. Havva'nın buldukları ve sonrasında çıkarıldıkları cennet hususunda; cennetu'l Huld ve Âdem (a.s) ve Hz. Havva için imtihan yeri olarak hazırlanan cennet olarak iki görüş daha mevcuttur. Bunun yanı sıra bu cennetin gökte olduğunu ileri süren bir görüş mevcuttur ki buna indirilmiş olmayı delil gösterirler. Diğer bir görüş ise bu cennetin yeryüzünde olduğudur.”* Detaylı bilgi için Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/98-100; Süleyman Hayri Bolay, “*Âdem*”, DİA, I/360.

⁴⁵⁵ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/109; Bkz. Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l Hakîm (Tefsîru'l Menâr)*, IX/188.

⁴⁵⁶ Â'raf, 7/22.

⁴⁵⁷ İsmail Yakıt, “*Kur'ân'da Hz. Âdem*” Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi, 1999/6, 14.

birbirine düşman olarak ⁴⁵⁸ zahmet, sıkıntı, zorluk, keder, imtihan ve belânın olduğu yeryüzüne indirmiştir.⁴⁵⁹ Kur'da bu durum şu âyet ile anlatılmaktadır: “*Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırdı. Onları içinde buldukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de, ‘Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır’ dedik.*”⁴⁶⁰ Bunun yanı sıra Allah Teâlâ, orada kendi mücadelesiyle elde edecek imkânlar yaratacağını şu âyet ile bildirmiştir: “*Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik. Takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır. Bu (giysiler), Allah'ın rahmetinin alametlerindedir. Belki öğüt alırlar (diye onları insanlara verdik.*”⁴⁶¹ Âyette beden giysisi ile takva (iman ve amelle Allah'tan sakınma) giysisi arasında bağlantı kurulmuştur. Zira beden giysisi de Allah'a olan sorumluluktan (takvadan) kaynaklanmaktadır.⁴⁶² Allah Teâlâ diğer bir âyetinde tüm Âdemoğullarını şeytanın Hz. Âdem ve eşini kandırdığı gibi kandırmaması için uyarılmaktadır:

“*Ey Âdemoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için, elbiselerini soyarak ana babanızı cennetten çıkardığı gibi, şeytan sizi de saptırmayın. Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz, şeytanları, iman etmeyenlerin dostları kıldığımızdır.*”⁴⁶³

Hz Âdem ve eşinin yasak ağaç imtihanı, bir irade eğitimini ve Allah'ın emrine itaatsizliğin şeytanî, yasağa itaatsizliğin beşeri olduğu hakikikatini gözler önüne sermektedir.⁴⁶⁴ Diğer bir husus ise Allah'a itaatsizlikten sonra gelen tevbe ve bağışlanmanın Allah tarafında kabul olduğudur.

2.3.2. İbrâhim'in (a.s) “Kelimelerle” ve Oğlunu Boğazlamakla İmtihanı

Allah Teâlâ, İbrâhim'i (a.s) samimiyetini ortaya çıkarmak, test etmek maksadıyla; birtakım kelimelerle ve oğlunu boğazlamakla imtihana tabi tutmuştur. Hz. İbrâhim,

⁴⁵⁸ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/109; Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsîru'l Menâr)*, I/278; Ayrıca, ayette geçen “ ihbitû” lafzından kastın yüksek bir mekandan daha aşağı bir mekana inmek”tir. Bkz. Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsîru'l Menâr)*, I/278; Bkz. Merâğî, *Tefsîru'l Merâğî*, I/ 88.

⁴⁵⁹ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/110; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/100; Bkz. Neşet Bilge, *Kur'ân'da Adı Geçen Pygamberlerin Kıssaları*, Emin Yayınları, I. Baskı, Bursa, 2014, 41

⁴⁶⁰ Bakara, 2/36.

⁴⁶¹ A'râf, 7/26.

⁴⁶² M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, II/ 262-263.

⁴⁶³ Araf, 7/27.

⁴⁶⁴ İsmail Yakıt, “*Kur'ân'da Hz. Âdem*” Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi, 1999/6, 14.

samimiyet noktasında imtihan olmuştur. Bu imtihanlar ile İbrâhim (a.s), Allah'tan başka hiçbir şeyin kendisine daha sevimli olmadığını göstermiştir.⁴⁶⁵

Allah Teâlâ, Hz. İbrâhim'i birtakım kelimelerle⁴⁶⁶ imtihan etmiştir ve O'nu bu kelimelerden sorumlu tutmuştur. Bu kelimelerin neler olduğu Kur'ân'ı Kerim'de açık bir delil mevcut değildir. Hz. İbrâhim'in imtihan olduğu "kelimeler" ile kastın ne olduğu hususunda birçok izahat yapılmıştır. Müfessirler, Hz. İbrâhim'in imtihan olduğu "kelimeler"e genel manada teklif, emir ve yasaklar manası⁴⁶⁷ vermişlerdir. Bunun yanı sıra âyette Hz. İbrâhim'in imtihan edildiği "kelimelerden" kastedilenin; güneş, yıldız ve ay, Hz. İbrâhim'in kavminden ve ülkesinden hicret etmek durumunda kalması, ateşe atılmakla ve oğlunu kurban etmekle imtihan olması şeklinde de mana verilmektedir.⁴⁶⁸ Hz. İbrâhim ise bu imtihanlarını tamamen ve eksiksiz olarak yerine getirmiştir. Bunun neticesinde ise Hz.İbrâhim'in övgüye değer durumu ortaya çıkmıştır.⁴⁶⁹ Kur'ân-ı Kerim'de bu durum şu âyet ile ifade edilmiştir. "*Şunu da hatırd tutun ki bir vakit İbrâhimi Rabbi bir takım kelimat ile imtihan etti, o onları itmam edince "ben seni bütün insanlara imam edeceğim" buyurdu "Ya Rabbi zürriyetimden de" dedi, buyurdu ki benim ahdime zalimler nail olamaz.*"⁴⁷⁰ Bu imtihanında başarılı olma neticesinde Hz. İbrâhim, tüm insanlara önder kılınmıştır.

Hız. İbrâhim, istediği şey hususunda imtihana tabi tutulmuş, Allah Teâlâ istediğini kendisine ihsan etmiştir fakat Allah Teâlâ, kendisine karşı samimiyetini denemek amacıyla O'ndan evladını kendisi için kurban etmesini istemiştir. Hz İbrâhim rüyasında üç gün boyunca Allah'ın kendisine, oğlunu (Hz.İsmâil) kurban etmesini emrettiğini görmüştür. Peygamberlerin rüyası haktır ve ilahi vahiy mesabesindedir.

⁴⁶⁵Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/234; Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 114.

⁴⁶⁶"Kelimeler" ile kast olunan Kur'ân-ı Kerim'de açıklanmamış olup İbn Abbas bunun, Allah'ın tüm emir ve yasaklarına uymak ve Hz. İbrahim'in insanlara önder olması olduğunu ve Hz. İbrahim'in bu hususta en mükemmel şekilde yerine getirdiği manasında yorumlamıştır. Bkz. M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, I/156-157.

⁴⁶⁷Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/270; Bkz. Merâğî, *Tefsîru'l Merâğî*, I/199, Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsîru'l Menâr)*, I. Baskı, I/453; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf, (v.h. 745) , *Dâru'l Muhît*, I. Baskı, Dâru'l Kutubu'l İlmîyye, Beyrut-Lübnan, 1993-1413, I, 545.

⁴⁶⁸Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/285.

⁴⁶⁹Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/286; Bkz. Muhammed Abduh, Reşit Rıza, *Tefsîru'l- Kur'âni'l Hakîm (Tefsîru'l Menâr)*, I/615; Ali Bakkal; "Hz. İbrahim", *Hız. İbrahim Sempozyumu*, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa, 1997,195.

⁴⁷⁰Bakara, 2/124.

Dolayısıyla bu durum emir mahiyetindedir.⁴⁷¹ Hz. İbrâhim Allah'ın emrini yerine getirmek için oğluna rüyasını anlatmıştır ve Hz. İbrâhim'in oğlu da teslimiyetini dile germiştir.⁴⁷² Kur'ân'da bu durum şöyle anlatılmaktadır: “Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrâhim ona, "Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?" dedi. O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi. Nihâyet her ikisi de (Allah'ın emrine) boyun eğip, İbrâhim de onu (boğazlamak için) yüz üstü yere yatırınca ona, şöyle seslendik: "Ey İbrâhim!" Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır." Biz, (İbrâhim'e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail'i) kurtardık.”⁴⁷³

Hz. İbrâhim'in imtihan olma esprisi, yıllarca beklemekte olduğu evlat sevgisini, Allah sevgisinden üstün tutup tutmadığını ortaya çıkarmak maksadıyladır. Âyetlerden Hz. İbrâhim'in Allah sevgisini evlat sevgisinden üstün tuttuğu anlaşılmaktadır.⁴⁷⁴ Dolayısıyla İbrâhim (a.s) ve oğlu Allah'a olan sadakat ve teslimiyetlerini bu imtihanlar vasıtasıyla kanıtlamışlardır.⁴⁷⁵

Hz. İbrâhim ve oğlu Hz. İsmail'in imtihanlarının sonucuna bakıldığında, istenilenlerin en değerlisinden Allah istediği için vazgeçebilecek bir teslimiyete sahip olmadıkça, imanın gerçek manada ispatının yapılamayacağı neticesine varılabilmektedir.

⁴⁷¹ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, II/225; Ömer Öngüt, *Kıyas-ı Enbiya*, 267.

⁴⁷² Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/270; Bkz. Hz İbrahim'in boğazladığı oğlu husunda farklı görüşler mevcuttur. Ömer, Ali, Abbas b. Abdul Muttalib, İbn Mes'ud, Ka'bu'l Ahbar, Katade, İkrime, Zühri ve Mukatil Boğazlanmakla emrolunanın İshak(a.s) olduğu görüşündedirler. İbnu Abbas, İbn Ömer, Sad b. Musayyib, Mücahit ve Kelbî boğazlanmakla emrolunanın İsmail (a.s) olduğu görüşündedirler. Bu görüşlerine ise Allah Rasulunun; “ Ben iki boğalayanın oğluyum. Bunlardan biri Abdulmuttalip, diğeri ise İsmaildir.” Şeklindeki sözünü delil gösterirler. Detaylı bilgi için Bkz. Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XIX/578; Râzî, *Tefsîru'l Kebîr- Mefâtihu'l Ğayb*, XXVI/153; İshak (a.s)'ın İsmail (a.s)'den on dört yıl sonra doğduğu bilgisini not düşerek, boğazlanmakla emrolunanın İsmail (a.s) olduğunu görüşü de mevcuttur. Detaylı bilgi için Bkz; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/226; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I/192; Hz. İbrahim'in boğazlamakla emredildiği oğlunun Hz. İsmail olduğunu, Hz. İshak olduğu görüşünün İsrailiyat olduğu fikri de mevcuttur. Bizim tercih ettiğimiz görüşte budur. Konuyla ilgili deliller için Bkz. Ömer Faruk Harman, *Hz. İbrahim- Hz. İsmail ve Kurban*, I. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri, Şurkav Yayınları, 2007, Şanlıurfa, 149-157; Abdullah Aydemir, *Kurbanlık Hz. İsmail mi, İshak mı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, 1974, c. XIII, sy. 5, 259-264; Ömer Faruk Harman, “İbrâhim”, DİA, XXI/270.

⁴⁷³ Saffât, 37/ 103-107; Bu konuyla ilgili diğer ayetler için Bkz. Saffât, 37/102-110.

⁴⁷⁴ Bayraktar Bayraklı, a.g.m, s.150; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, IX/297.

⁴⁷⁵ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/222; Ömer Öngüt, *Kıyas-ı Enbiya*, 269.

2.3.3.İsmâil'in (a.s) Boğazlanmak Emri ile İmtihani

İsmâil (a.s), İbrâhim'in (a.s) Hacer'den dünyaya gelen oğludur. İsmail (a.s), Cürhüm ve Amalika kabileleriyle Yemenlilerin buldukları yerlere peygamber olarak gönderilmiştir.⁴⁷⁶

Hız. İbrâhim, Allah'ın emri gereği Hız. İsmail ve annesi Hacer'i Kâbe'ye bırakmıştır. Onları Allah'a emanet ederek tekrar memleketine dönmüştür.⁴⁷⁷ Bu durum Kur'ân şu âyetle anlatılmaktadır: *"Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler."*⁴⁷⁸

İsmail (a.s), koşma yaşına geldiğinde ise Hız. İsmâil ve babası Hız. İbrâhim Allah'ın emrine teslim olup olmama hususunda imtihan olmuşlardır. İbrâhim (a.s)'ın Hız İbrâhim rüyasında üç gün boyunca Allah'ın kendisine, oğlunu kurban etmesini emrettiğini görmesi üzerine Hız. İbrâhim, oğluna rüyasını anlatmıştır ve Hız. İbrâhim'in oğlu da hiç tereddüt etmeden, şüpheye kapılmadan, gönül huzuru içinde, Allah'a olan teslimiyetini dile germiştir.⁴⁷⁹ Kur'ân'da bu durum şöyle anlatılmaktadır: *"Ey Rabbim! Bana salihlerden olacak bir çocuk bağışla. Biz de ona uysal bir oğul müjdeledik. Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrâhim ona, "Yavrurum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?" dedi. O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi. Nihâyet her ikisi de (Allah'ın emrine) boyun eğip, İbrâhim de onu (boğazlamak için) yüz üstü yere yatırınca ona, şöyle seslendik: "Ey İbrâhim!" Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız." "Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır." Biz, (İbrâhim'e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail'i) kurtardık."*⁴⁸⁰

Âyetlerde de beyan edildiği üzere Hız. İsmail, Allah'ın emri hususunda sadakat sınavından geçirilmiştir. Hız. İbrâhim'in ve Hız. İsmail'in bu imtihan vasıtasıyla

⁴⁷⁶ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/310; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/283; Yunus Kaplan, *Hız. İsmail (a.s)*, Din ve Hayat Dergisi, 2010, 11, 22-25, s.24; Ömer Faruk Harman, "İsmâil", DİA, İstanbul, 2001, XXI/76.

⁴⁷⁷ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/310; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/226.

⁴⁷⁸ İbrahim, 14/37.

⁴⁷⁹ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/270; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, II/143; Mevdûdî, *Tefhim*, I/523; Ömer Faruk Harman, "İsmâil", DİA, XXI/76.

⁴⁸⁰ Saffât, 37/ 103-107; Bu konuyla ilgili diğer âyetler için Bkz.Saffât, 37/102-110.

imandaki sadakatleri ortaya çıkmış, Hz. İbrâhim ve Hz. İsmail kendilerine Allah'tan başka hiçbir şeyin daha sevimli olmadığını ispatlamışlardır. Allah ise baba ve oğlun bu samimiyetine karşılık O'nun yerine kurbanlık göndermiştir.⁴⁸¹

2.3.4.Ya'kûb'un (a.s) Sabır ile İmtihani

Ya'kûb (a.s), İbrâhim(a.s)'in oğullarından İshak'ın (a.s) oğludur, İsrâilöğullarının atalarındandır. İbrâhim'in (a.s) soyu iki kola ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi İsmail (a.s)' dir. Kureyş kabilesi ve Allah Rasûlu bu koldan gelmektedir. Diğer kol ise İshak (a.s) ve evlatlarından oluşmaktadır. Ya'kûb (a.s) da bu koldan gelmekte olup, Kenan diyarında yaşamış, peygamberlik burada verilmiş, İbrâhim'in (a.s) şeriatını uygulamıştır.⁴⁸²

Ya'kûb 'un (a.s) on tanesi bir eşinden ikisi de diğer bir eşinden olmak üzere on iki oğlu vardır. Yûsuf ve Bünyamin ana- baba bir kardeşiler.⁴⁸³ Ya'kûb (a.s), Yûsuf (a.s) ve Bünyamin'in annelerini henüz küçük yaşta iken kaybetmeleri, farklı karakter ve tabiatlarından ötürü çok farklı sevmekteydi. Bu fark diğer çocuklar tarafından fark edilmekteydi. Bu durum diğer kardeşlerinde kıskançlık duygusunu tahrik etmekteydi. Kıskançlık ve nefretleri öyle bir düzeye ulaşmıştı ki Yûsuf'tan tamamen kurtulmak istiyorlardı.⁴⁸⁴ Kalan diğer on oğlu ise babalarının kendilerini ihmal etmekte olduğunu,⁴⁸⁵ Yûsuf'u (a.s) yok ettikleri takdirde Ya'kûb'un (a.s) Yûsuf'a duyduğu muhabbet ve ilginin kendilerine yöneleceğini ummaktaydılar. Bu sebeple Yûsuf 'u (a.s) kardeşleri O'nu yok etme girişimlerinin ardında kuyuya attılar ve Ya'kûb (a.s) bu durumun nefsin kötü işlerinden bir iş olduğunu anladı. Kendisine düşenin sabır olduğunu ifade etti. Zira Mümin Allah'ın takdirine güvenen ve en derin felaketler karşısında dahi Allah'a tevekkül halinde olan kimse demektir. Kur'ân bu durumu şu

⁴⁸¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili Tefsiri*, VII/346; Mevdûdî, *Tefhîm*, VI/29; Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l Kur'ân*, IX/561; Ömer Faruk Harman, "İsmâil", XXI/76.

⁴⁸² Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/330; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/318; Ömer Faruk Harman, "Ya'kûb", DİA, 2013, İstanbul, XLIII/274.

⁴⁸³ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/317; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/287; Bkz. Ömer Öngüt, *Kıyas-ı Enbiya*, 360.

⁴⁸⁴ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/331; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/295; Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Peygamberler Tarihi*, 46.

⁴⁸⁵ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/332; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/296; Bkz. Mevdûdî, *Tefhim*, II/443; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, III/14.

âyetlerle anlatmaktadır.⁴⁸⁶ “Nefisleriniz sizi bir iş yapmağa sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir. Çünkü O, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁴⁸⁷

Ya’kûb (a.s), Yûsuf’u (a.s) kaybetmekle imtihan olduğunun farkındaydı. Bununla beraber Yûsuf (a.s)’un kuyuya atılmasından O’na kavuşana kadarki süreçte Allah’tan umudunu kesmeden beklemeye devam etmiştir. Ya’kûb’un (a.s) oğluna kaybetmesinden O’na kavuşana kadar ki imtihan süreci Kur’ân’da şu âyetlerle anlatılmaktadır: “*Ya’kûb (a.s) Yûsuf’a duyduğu üzüntü nedeniyle gözüne aklar düşmüştü. "Vah! Yûsuf'a vah!" dedi ve üzüntüden iki gözüne ak düştü. O artık acısını içinde saklıyordu. Oğulları, "Allah'a yemin ederiz ki, sen hâlâ Yûsuf'u anıp duruyorsun. Sonunda üzüntüden eriyip gideceksin veya helâk olacaksın" dediler. Ya’kûb, "Ben tasa ve üzüntümü ancak Allah'a arz ederim. Ben, Allah tarafından sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim" ded "Ey oğullarım! Gidin Yûsuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez."*⁴⁸⁸ âyetlerden de ifade edildiği üzere Ya’kûb (a.s); talebini, gam ve üzüntüsünü sadece Allah’a havale etmiştir. Bunun neticesinde ise Allah, en sevdiği oğlunu tekrar Ya’kûb’a (a.s) bahşetmiştir. Hz. Ya’kûb, Hz. Yûsuf’un yokluğuna sabretmesi ile imtihan olmasıyla beraber ve evlatlarının ihaneti ile imtihan olmuştur.

2.3.5.Yûsuf’un (a.s) Kardeşlerinin İhaneti ve İftira ile İmtihani

Yûsuf (a.s),Ya’kûb’un (a.s) oğludur. Diğer peygamberler gibi birçok imtihana maruz kalmıştır. Kardeşleri tarafında kuyuya atılma, kuyuda kurtulduktan sonra Mısır Azizi’in eşi, zindana atılma, güç ve yetki elinde olmasına rağmen kardeşlerine karşı muamelesi ile imtihan olmuştur.

Yûsuf (a.s), doğruluk ve kabiliyette tüm kardeşlerinin içinde ayrı bir yere sahip idi. Ya’kûb (a.s), Yûsuf’u (a.s) daha fazla sevmekte ve onun gelecekteki büyüklüğünden fazlasıyla emindi. Yûsuf (a.s) görmüş olduğu “*Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı.*”⁴⁸⁹ şeklinde

⁴⁸⁶ Taberî, *Târîhu'l Taberî, I/ 270*; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye, I/2970*; Bkz. Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur’ân’da Peygamberler ve Peygamberimiz, 227.*

⁴⁸⁷ Yûsuf, 12/83.

⁴⁸⁸ Yûsuf, 12/84-87.

⁴⁸⁹ Yûsuf, 12/2.

rüyasını anlatınca kardeşlerinin ona karşı besledikleri kıskançlığın nereye varacağı hususunda endişelenmişti. Çünkü diğer oğullarının karakterlerini bilmekteydi. Ki emin olduğu gerçekleşmiştir.⁴⁹⁰

Yûsuf'un (a.s) kardeşleri, babalarının Yûsuf'a (a.s) duyduğu muhabbet dolayısıyla Yûsuf'u (a.s) kıskanmaktaydılar. O'na karşı kin ve nefret beslemekteydiler.⁴⁹¹ Nefisleri kendilerine; 'O'nu öldürme, ya da bir kuyuya atma şeklinde telkinde bulunmaktaydı. Nefislerine uyan kardeşleri, O'nu oyun oynama bahanesiyle kıra götürmüşler ve O'nu kuyuya atmışlardır⁴⁹². Böylece Yûsuf (a.s) küçük bir yaşta kardeşlerinin ihanetine uğramakla imtihan olmuştur. Bu durum, âyetlerde "*Kardeşleri dediler ki: "Biz güçlü bir topluluk olduğumuz hâlde, Yûsuf ve kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgilidir. Doğrusu babamız açık bir yanılğı içindedir. Yûsuf'u öldürün veya onu bir yere atın ki babanız sadece size yönelsin. Ondan sonra (tövbe edip) salih kimseler olursunuz. Onlardan bir sözcü, 'Yûsuf'u öldürmeyin, onu bir kuyunun dibine bırakın ki geçen kervanlardan biri onu bulup alsın. Eğer yaparsanız böyle yapın' dedi.*"⁴⁹³ şeklinde ifade edilmektedir.

Yûsuf'un (a.s) diğer bir imtihanı ise; kuyuda çıkarılıp kardeşleri tarafında Mısır Azizine satılması üzerine Aziz'in karısının O'nu istemesidir. Zira Yûsuf (a.s), hem fizik hem de ahlaki yönden üstün faziletlerle donanmış bir kimseydi. Hz. Yûsuf iffetli ve yüzü güzel bir gençti. Allah, O'nu çok suylu, güzel, zengin, mevki sahibi ve kendisine âşık olmuş bir kadınla imtihan etmiştir.⁴⁹⁴ Evin kadını ondan murat almak istemiş, Yûsuf (a.s); "Allah'ın burhanı" Allah'tan gelen ilham yani bir kadının tahrikine kapılmanın hiçbir kâr getirmeyeceği şuuru⁴⁹⁵ neticesinde Yûsuf (a.s), bu imtihanın da Allah'ın rızası dâhilinde kurtulmuştur. Allah Yûsuf'un (a.s) dik duruşunu kitabında şöyle bahsetmektedir:

⁴⁹⁰Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/335; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/294; Mevdûdî, *Tefhîm*, II/443; Geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, "*Yûsuf*", DİA, İstanbul 2013, XXXIV/2.

⁴⁹¹Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/270; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/295; Bkz.Ahmet Cevdet Paşa, *Kıssat- Enbiya*, 9.

⁴⁹²Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/336; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/295; Bkz. Mehmet Cihat Üstün, "*Nefsî Fenalıklara karşı Affedicilik Ve Hz. Yûsuf Örneği*", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2015, 8/37, s.s 1064- 1070, s.1066; Ömer Faruk Harman, "*Yûsuf*", DİA, XLIV/3.

⁴⁹³ Yûsuf,12/8-10. Yûsuf (a.s) 'un kıssasının geniş anlatımı için Bkz. Yusuf, 12/ 3-101.

⁴⁹⁴ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/330; Bkz. Kamil Yaşaroğlu, "*Hz. Yusuf'un Çağımız İnsanına Model Olabilecek İffet Ahlâkı*", Din Hayat Dergisi, Haziran, 2013, 45.

⁴⁹⁵ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/331; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/301; Mevdûdî, *Tefhîm*, II/451-452.

“Evinde bulunduğu kadın (gönlünü ona kaptırıp) ondan arzuladığı şeyi elde etmek istedi ve kapıları kilitleyerek, "Haydi gelsene!" dedi. O ise, "Allah'a sığınırım, çünkü o (kocan) benim efendimdir, bana iyi baktı. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler" dedi. Andolsun, kadın ona (göz koyup) istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı, Yûsuf da ona istek duyacaktı. Biz, ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.”⁴⁹⁶

Yûsuf (a.s), Allah’tan hayâ etmiştir, iffetini muhafaza etmiştir. O’nun iffetli ve günaha yaklaşmama hususunda sabırlı duruşu nedeniyle Allah, kendisine pusu kuran tüm vasıtaları etkisiz hale getirmiş ve Hz. Yûsuf’u onların tuzaklarından uzaklaştırmıştır. Hz. Yûsuf, Allah Teâlâ’ nın haram kıldığı fiili işlemektense kendisi için saraydan daha kıymetli olan zindan hayatını tercih etmiştir.⁴⁹⁷ Bu durum, âyetlerde şu şekilde ifade edilmektedir. “Yûsuf, "Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni dâvet ettiği şeyden daha sevimidir. Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum" dedi. Rabbi, onun duasını kabul etti ve kadınların tuzaklarını ondan uzaklaştırdı. Şüphesiz ki O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”⁴⁹⁸ Ve Allah Teâlâ, Yûsuf’un (a.s); "Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni dâvet ettiği şeyden daha sevimidir. Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum" ⁴⁹⁹ şeklindeki duasını kabul etmiştir. Yûsuf’u (a.s) iffet imtihanından Allah’ın istediği şekilde kurtulabilmek için, sıkıntı ile dolu olan zindan hayatını refah içinde ve şehvete batmış olan hayata tercih etmiştir. Yûsuf (a.s), “ Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur.”⁵⁰⁰ âyetini yaşama gayreti olan kimseler için kıyamete kadar iffetin, ihlâsın, dürüstlüğün, sadakatin, hoşgörünün ve sabrın sembolü olmuştur.⁵⁰¹

Yûsuf (a.s), zindanda çıktığıktan sonra ülkenin ekonomiyle ilgili devlet işlerini yürütmek üzere bu sorumluluğu üstlenmiştir. O yıllarda kıtlık vuku bulmuş ve kardeşleri maddi yardım almak üzere Yûsuf’a (a.s) gelmişlerdir.⁵⁰² Bu durum Kur’ân’da şu âyetlerle anlatılmaktadır: “ Kardeşleri, ‘Yoksa sen, sen Yûsuf musun?’ dediler. O da,

⁴⁹⁶ Yûsuf, 12/23-24.

⁴⁹⁷ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/341; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/303; Bkz. Ömer Öngüt, *Kıssat-ı Enbiya*, 377; Ömer Faruk Harman, “Yûsuf”, DİA, İstanbul, 2013, XLIV/2.

⁴⁹⁸ Yûsuf, 12/33-34

⁴⁹⁹ Yûsûf, 12/33.

⁵⁰⁰ İsrâ, 17/ 32.

⁵⁰¹ Neşet Bilge, *Kur’ân’da Adı Geçen Peygamberlerin Kıssaları*, 159.

⁵⁰² Ömer Faruk Harman, “Yûsuf”, DİA, XLIV/4.

'Ben Yûsuf'um, bu da kardeşim. Allah, bize iyilikte bulundu. Çünkü kim kötülükten sakınır ve sabrederse, şüphesiz Allah iyilik yapanların mükâfatını zayi etmez' dedi."
*"Dediler ki: 'Allah'a andolsun, gerçekten Allah seni bize üstün kıldı. Gerçekten biz suç işlemiştik.' Yûsuf dedi ki: Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir."*⁵⁰³

Âyette de ifade edildiği üzere Yûsuf (a.s), onların kardeşi olduğunu anlamıştır. Fakat gücü ve yetkisi olduğu halde kardeşlerine maddi anlamda yardım etmesi, kardeşlerinin geçmişte kendisine yapmış oldukları hataları hatırlatmamış olması ve onları affetmiş olması Yûsuf'un (a.s) iktidarla imtihanında da Allah'ın istediği şekilde çıktığının göstergesidir.

2.3.6. Dâvûd'un (a.s) Hüküm Verme ile İmtihani

Dâvûd (a.s), İsrâiloğullarına gönderilen peygamberlerdendir ve soyu Hz. İbrâhim'e dayanmaktadır, Süleyman'ın (a.s) babasıdır.⁵⁰⁴ Davud'a (a.s) peygamberlik ve hükümdarlık verilmiştir. Bunun yanı sıra Allah Teâlâ dağları ve kuşları O'nun emrine vermiş, O'na demiri eritip zırh yapma sanatını öğretmiştir. Dâvûd (a.s), Calût'u öldürmüştür ve İsrailoğulların hâkimiyeti Dâvûd'a (a.s) geçmiştir.⁵⁰⁵ Dâvûd (a.s) vefat edince bu peygamberlik ve hükümdarlık oğlu Süleyman'a (a.s) verilmiştir. Bunun yanı sıra Allah Teâlâ Dâvûd'a (a.s) Zebur kitabını vermiştir.⁵⁰⁶

Dâvûd (a.s), iki farklı konuda hüküm verme hususunda denenmiştir. Bunlardan biri tarla ile diğeri ise koyun ile ilgilidir. Bu iki davagenel hatlarıyla Kur'ân'da şu âyetlerde anlatılmaktadır:

"Dâvûd ile Süleyman'ı da hatırla. Hani bir ekin tarlası hakkında hüküm veriyorlardı. Çünkü halkın koyunları o ekine girmişti. Biz de hükümlerine şahit olmuştuk. Biz hüküm vermeyi Süleyman'a kavratmıştık. Zaten her birine hükümranlık ve ilim vermiştik. Dâvûd ile birlikte, Allah'ı tespih etmeleri için dağları ve kuşları onun

⁵⁰³ Yûsuf, 12/ 90-93.

⁵⁰⁴ Bkz. Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/476; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, II/21; Bkz. M.Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, II/180; Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 333; Ömer Faruk Harman, "*Dâvûd*", DİA, İstanbul, 1994, IX/21.

⁵⁰⁵ Tâlut ve Câlut ile ilgili ayetler için Bkz. Bakara, 2/247-252; Ayrıca Bkz. Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/480; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, II/22; Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 337-344; Ömer Faruk Harman, "*Dâvûd*", DİA, IX/21.

⁵⁰⁶ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, II/22; Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 336; Bkz. Enbiya, 21/ 78-80; Ömer Faruk Harman, "*Dâvûd*", DİA, IX/21.

emrine verdik. Bunları yapan biz idik Bir de Dâvûd'a, sizin için, zırh yapma sanatını öğrettik ki, savaşlarınızda sizi korusun. Şimdi siz şükrediyor musunuz?”⁵⁰⁷

Dâvûd'u (a.s) huzuruna iki kişi girer. Bunlardan biri bahçe sahibi diğeri ise koyunların sahibidir. Koyunlar gece bahçeye zarar vermişlerdir ve bahçe sahibi bu konuda Dâvûd'tan (a.s) adil bir karar vermesini beklemektedir. Dâvûd (a.s) ise koyunları ekin sahibine vererek, bahçeye verilen zararın ödenmesine karar vermiştir. Süleyman (a.s) ise bahçe eski haline dönünceye kadar bahçe sahibine verilmesini karar kılmıştır. Süleyman'ın (a.s) kararı Dâvûd'un (a.s) kararına göre daha isabetli olmuştur. Kendisine ilim ve hikmet verilen Dâvûd (a.s), oğlu Süleyman'ın (a.s) kararını daha isabetli bulmuştur. Bunun ile Süleyman'ın (a.s) beşerî yönü vurgulanmaktadır.⁵⁰⁸ Zira peygamberler de beşer olma yönüyle kararlarında isabet edememe vasfına sahiptirler.

Allah Teâlâ, Dâvûd'a (a.s) hikmeti vermiştir. Ve buna binaen Allah Teâlâ, iki tane davacı⁵⁰⁹Dâvûd'a (a.s) bir davanın çözümü için gelmişlerdir. Dâvûd (a.s) çözümünün neticesinde imtihan olmuştur. İmtihan olduğunu fark eden Dâvûd (a.s), akabinde tevbe etmiş, Allah'tan istiğfar dilemiştir. Bu tablo Kur'ân'da şu âyetlerle anlatılmaktadır: “*Biz Davud'un mülkünü güçlendirdik, ona hikmet ve hakla batılı ayıran söz (hüküm verme) yeteneği verdik. Sana davacıların haberi geldi mi? Hani onlar duvarı aşarak mabedegirmişlerdi. Hani Dâvûd'un yanına girmişlerdi de Dâvûd onlardan korkmuştu. Onlar, "Korkma! Biz, iki davacı grubuz. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir. Aramızda adaletle hükmet. Zulmetme ve bizi hak yola ilet" dediler. İçlerinden biri şöyle dedi: "Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken 'Onu da bana ver' dedi ve tartışmada beni bastırdı. Davud dedi ki: "Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır." Dâvûd, bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi. Artık bunun için O'nu yarlıgadık ve şüphe yok ki, O'nun için Bizim katımızda elbette bir yakınlık vardır ve bir akıbet güzelliği vardır. Ey Dâvûd! Şüphe yok ki, Biz*

⁵⁰⁷Enbiyâ, 21/ 78-80.

⁵⁰⁸İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, II/23; Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili Tefsiri*, VI/73; Mevdûdî, *Tefhim*, III/321; Seyyid Kutûp, *Fî Zülâli'l Kur'ân*, VIII/55; M. Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, IV/320; Ömer Faruk Harman, “*Dâvûd*”, DİA, IX/22.

⁵⁰⁹Ayette geçen “hasmâni” iki davacı olarak verilmiş olan ibarenin iki melek olduğu görüşü de mevcuttur. Detaylı bilgi için Bkz.Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, I/ 482; Ömer Faruk Harman, “*Dâvûd*”, DİA, IX/22.

seni yeryüzünde halife kıldık. Artık nâs arasında hak ile hükmet ve hevâyâ tâbi olma, sonra seni Allah'ın yolundan şaşırtır. Muhakkak o kimseler ki, Allah yolundan saparlar, onlar için hesap gününü unutmuş oldukları için bir şiddetli azap vardır.”⁵¹⁰

Âyette geçmekte olan Dâvûd'un (a.s) imtihan olduğu konu hususunda açıklayıcı bir delil mevcut değildir. Fakat bu konuyla ilgili İsrailiyat kaynaklı birçok yorum mevcuttur.⁵¹¹ Aynı zamanda müffesirciler tarafında yapılmış olan yorumlar da mevcuttur. Bu yorumlardan biri Dâvûd'un (a.s) güç ve yetki sahibiyken bu gücü ve yetkiyi adil bir şekilde kullanmaması, davanın hükmünü iki hasimden da dinlemeden acele olarak karar vermesidir. Verdiği hükmün yanlış olduğunu anlayan Dâvûd (a.s), secdeye kapanması şeklindedir.⁵¹²

2.3.7.Süleyman'ın (a.s) Varlık ile İmtihani

Süleyman (a.s), Allah Teâlâ tarafından kavmini inzar için gönderilen peygamberlerdendir ve Dâvûd'un (a.s) oğludur.⁵¹³ Süleyman (a.s), aynı zamanda bir kraldır. Allah, Davud'a (a.s) ve Süleyman'a (a.s) ahkâm ve şeriat ilmini vermiştir.⁵¹⁴ Süleyman'a (a.s) babasından hükümdarlık ve peygamberlik miras kalmıştır.⁵¹⁵ İkisi de İsrailoğullarına gönderilen hükümdar peygamberlerdendir.⁵¹⁶

Süleyman (a.s), çok büyük bir mülkün ve dünyalık saltanatın sahib idi. Süleyman (a.s) kendisine ihsan edilen birçok nimet ile imtihan olmuştur. Süleyman (a.s), Allah'ın izni ile kuşların konuşmalarını anlayabilmekte; cinleri, şeytanları, dağları verüzgârı emri altına alabilmekteydi.⁵¹⁷ O'nun cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen

⁵¹⁰ Sâd, 17-26.

⁵¹¹ Bkz. Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/480; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, II/23-25;

⁵¹² Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/482; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, II/25; Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili Tefsiri*, VII/135; Mevdûdî, *Tefhim*, VI/65; Seyyid Kutûp, *Fi Zilali'l Kur'ân*, X/29; M. Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, IV/320.

⁵¹³ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/486; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, çev. Mehmet Keskin, II/34; Abdullah Aydemir, “Hz. Süleyman (a.s)”, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir, 193/1, 173; Ömer Faruk Harman, “Süleymân” DİA, İstanbul, 2010, XXXVIII/56.

⁵¹⁴ Enbiyâ, 21/79.

⁵¹⁵ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/486; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, II/35; Ömer Nasuhi Bilmen, *Peygamberler Tarihi*, 77; Ömer Öngüt, *Kıyas-ı Enbiya*, 693, M.Asım Köksal, *Kıyas-ı Enbiya*, I/205; Ömer Faruk Harman, “Süleymân” DİA, XXXVIII/56.

⁵¹⁶ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/487; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, II/35; Neşet Bilge, *Kur'ân'da Adı Geçen Peygamberlerin Kıssaları*, 245; Ömer Faruk Harman, “Süleymân” DİA, XXXVIII/56.

⁵¹⁷ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/487; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, II/36; Ahmet Kalkan, a.g.e, s.180; M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, IV/325; Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, *Kıyas-ı Enbiya*, 698-700; Ömer Faruk Harman, “Süleymân” DİA, XXXVIII/59.

orduları mevcuttu.⁵¹⁸ Allah Teâlâ, Süleyman'ı (a.s) ihsan ettiği tüm bu dünyalık nimetleri O'nun bu nimetler karşısında duruşunu denemek maksadıyla vermiştir. Süleyman (a.s) ise kendisine ihsan edilen bu nimetlerin birer imtihan vesilesi olduğunun idrak etmiş ve O da bu nimetlere karşı tavrı âyette şöyle ifade edilmektedir: “*Ey Rabbim! Beni, gerek bana gerekse ana babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kulların arasına kat.*”⁵¹⁹ Âyet, Allah'ın Süleyman'a (a.s) bahsettiği nimetler karşısın da şükredip etmeyeceğini ölçmek gayesiyle Allah Teâlâ'nın kendisini imtihan ettiğini ifade etmiştir.⁵²⁰ Ayrıca O, kendinse ihsan edilen tüm nimetleri kendisinin çaba ve gayretine bağlı kılmamış, bunları Allah'ın lutfuna bağlamıştır.

Süleyman'ın (a.s) diğer bir imtihanı ise; Sebe kraliçesi Belkıs'ın tahtının kısa bir zaman diliminde Süleyman'ın (a.s) önüne getirilmesidir.⁵²¹ Bu durum âyette şu şekilde anlatılmaktadır: “*Kitaptan bilgisi olan biri, "Ben onu, gözünü kapayıp açmadan önce sana getiririm" dedi. Süleyman, tahtı yanında yerleşmiş hâlde görünce şöyle dedi: "Bu, şükür mü, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni denemek için, Rabbimin bana bir lütfudur. Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse (bilsin ki) Rabbim her bakımdan sınırsız zengindir, cömerttir.*”⁵²² Âyette geçtiği üzere Süleyman (a.s), Belkıs'ın tahtını en kısa zamanda kimin getirileceğini talep edince, taht kitabta ilmi olan biri tarafında göz açıp kapayana kadar Süleyman'ın (a.s) önüne gelmiştir. Ve tahtın bu kadar hızlı Süleyman'ın (a.s) önüne gelmiş olması Süleyman 'ın (a.s) şükür mü edeceği yoksa nankörlük mü edeceği hususunda imtihan olmuştur.⁵²³

Süleyman'ın (a.s) ne sebeple denendiği ve tahtının üzerine konan ceset konusunda farklı yorumlar⁵²⁴ olmakla birlikte⁵²⁵ Süleyman (a.s) imtihana tabi tutulmuş ve Allah

⁵¹⁸ Konuyla ilgili detaylı bilgi için Bkz. Neml, 27/15-44; Sâd, 38/30-38; Enbiyâ, 21/ 78-82.

⁵¹⁹ Neml, 27/19.

⁵²⁰ Ayyıldız Mustafa, Alan, Selami “*Kur'ân Kıssalarını (Hz. Süleyman ile Belkıs ve Hz. Musa ile Hızır Kıssaları Örnekleme) Hikâye Tekniğiyle Çözümleme ve Şahsiyet Eğitimi*”, 10/7, 2015, 167-178, 174; Ömer Faruk Harman, “*Süleymân*” DİA, XXXVIII/60.

⁵²¹ Konuyla ilgili ayetler için Bkz. Neml, 24/ 15-44.

⁵²² Neml, 27/ 40.

⁵²³ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/ 492; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, II/742.

⁵²⁴ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/499; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, II/ 46; Ayetin geniş tefsiri için Bkz. Taberî, *Câmiu'l Beyân*; XX/91; Zemahşeri; Keşşâf, V/267; Ömer Faruk Harman, “*Süleymân*” DİA, XXXVIII/60.

⁵²⁵ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/499-502; Bkz. Allah, Süleyman (a.s) ı içine düştüğü şiddetli bir hastalık ile imtihan etti. Süleyman (a.s) bu hastalıkla tahtına oturduğu zaman ruhsuz bir ceset gibi gözükmekteydi. Sonra iyileştiği yönünden yorumlar mevcuttur. Bunun yanı sıra Süleyman (a.s)'ın tahtı ve saltanatı

onu tekrar eski haline kavuşturmuştur⁵²⁶. Âyette bu durum şu âyetle ifade edilmektedir: “*Andolsun biz Süleyman’ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset bırakıverdik, sonra o, yine eski haline döndü.*”⁵²⁷ Süleyman’ın (a.s) ne ile denendiği ve tahtı üzerine kona cesedin kimin ne niçin konulduğunu tesbit etmek kolay olmamakla birlikte Süleyman (a.s) denenmiş olduğu bir hakikattir.

Süleyman’ın (a.s) kıssası bize müslümanın mala bakış açısının nasıl olması gerektiğini öğretmektedir. “*Hani ona akşamüstü bir ayağını turnağı üstüne dikip üçayağının üzerinde duran çalımlı ve soylu atlar sunulmuştu. Süleyman, “Gerçekten ben malı, Rabbimi anmamı sağladığından dolayı çok severim” dedi. Nihâyet gözden kaybolup gittikleri zaman, “Onları bana geri getirin” dedi. (Atlar gelince de) bacaklarını ve boyunlarını okşamaya başladı.*” Âyeti Süleyman’ın (a.s) bu bakış açısını ifade etmektedir.”⁵²⁸ Zira kişiye bahşedilen mal kişiyi Allah’ın zikrinden alıkoymamalıdır.⁵²⁹ Kişi Süleyman’ın (a.s) tavrını takınıp kendisine bahşedilen malı, Allah’ı zikretmek, hatırlamak için vasıta olarak görebilmelidir.⁵³⁰

2.3.8.Eyyûb’un (a.s) Hastalık ve Çeşitli Musîbetler ile İmtihani

Eyyûb(a.s.), İbrâhim (a.s)’in zürriyetindedir ve İshak’ın (a.s) oğlu olan Ays’ın oğludur. Yûsuf (a.s) ile aynı asırda yaşamıştır.⁵³¹ O, bugünkü Suriye topraklarında yerleşmiş olan kavmini inzar ve irşat için görevlendirilmiş bir peygamberdir. Kur’ân’da kavmi ile olan mücadelesi hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Fakat O, sabrın sembolü, kâmil, doğru, cömert, misafirperver ve büyük peygamberlerdendir.⁵³² Eyyûb (a.s), Allah’a kulluk noktasında O’na bağlılığından ve teslimiyetinden ötürü Allah’ın

üzerinde nüfuzunu kaybetmesi daha sonrasında Allah’ın tekrardan O’nu saltanatına ve tahtına egemen kılması manası şeklinde de yorumlar mevcuttu. Ayrıntılı bilgi için bkz; Râzi, *Mefâtihu’l Ğayb*, XXVI/209; ve Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur’ân’da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 355.

⁵²⁶ M.Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, IV/326.

⁵²⁷ Sâd, 38/34; Konuyla ilgili diğer ayetler için Bkz. Sâd, 38/ 30- 40.

⁵²⁸ Sâd, 38/30-33.

⁵²⁹ Zülfikar Durmuş, *Sâd 30-33. Ayetler bağlamında Hz. Süleyman –Klasik Tefsirlere Eleştirel Bir Yaklaşım-*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008/ 18, 47-65, s.65; Ömer Faruk Harman, “*Süleymân*” DİA, XXXVIII/60.

⁵³⁰ Taberî, *Târîhu’l Taberî*, I/ 322; Bkz.Ahmet Cevdet Paşa, *Kıssat-ı Enbiya*, 34; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I/147; Ömer Öngüt, *Kıssat-ı Enbiya*, 642.

⁵³¹ Taberî, *Târîhu’l Taberî*, I/322; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve’n- Nihaye*, I/329; İbn Kesîr, *El-Bidaye ve’n- Nihaye*, I/329; Ömer Nasuhi Bilmen, *Peygamberler Tarihi*, 53; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıssat-ı Enbiya*, 18.

⁵³² Taberî, *Târîhu’l Taberî*, I/323; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve’n- Nihaye*, I/331; Ömer Öngüt, *Kıssat-ı Enbiya*, 425; Neşet Bilge, *Kur’ân’da Adı Geçen Peygamberlerin Kıssaları*, 163; Ömer Faruk Harman, “*Eyyûb*”, DİA, İstanbul, 1995, XII/17.

dostu (Halillullah) sıfatını kazanmış peygamberdir. Eyyûb (a.s), çoluk- çocuk, mal mülk, sağlık gibi nimetlerle donanmışken Allah ihsan ettiği tüm nimetlerielinden almıştır. Allah, O'nu hastalık, mal ve evlatlarını kaybetmeve eşi hariç tüm akrabalarının kendisini terketmesi ile imtihan etmiştir.⁵³³ O, tüm servetini ve evlatlarını kaybetmiş, dayanılmaz sıkıntıya maruz bırakan bir hastalığa duçar olmuştur. Buna rağmen Eyyüb (a.s), hastalığı boyunca sabretmiş, Allah'ın emir ve yasakları dışına çıkmamış, kalbi ve akli kaldığı müddetçe kavmini yine tevhide davet etmeye ve kendisinde Allah'a teslim olmaya devam etmiştir.⁵³⁴ Böylece Allah, Eyyüb'un (a.s) sabrını ölçmüş ve O'nu musîbet esnasında da kendisine bağlı kalıp kalamama hususunda imtihan etmiştir. Eyyüb (a.s) ise zenginlik, evlat, sağlıkgibi varlıkla imtihan olduğu zaman bunların Allah'tan geldiği bilinciyle imtihanı kazanmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de Eyyûb (a.s), sabrın ve metanetin timsali olarak sunulmaktadır. Zira Eyyûb (a.s); hastalık, malın ve çocukların yok olması ile imtihan olmuştur. Eyyûb (a.s) ise tüm bunlara rıza göstermiş, gösterdiği teslimiyet ve sabrının nihâyetinde Allah kendisine kaybettiklerini ve bir mislini daha ihsan etmiştir.⁵³⁵ Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle ifade edilmektedir:

*"(Ey Muhammed!) Kulumuz Eyyûb'u da an. Hani o, Rabbine, "Şeytan bana bir yorgunluk ve azap dokundurdu" diye seslenmişti. Biz de ona, "Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içecek soğuk bir su" dedik. Biz ona tarafımızdan bir rahmet ve akıl sahiplerine bir öğüt olmak üzere ailesini ve onlarla birlikte bir o kadarını bahşettik. - Şöyle dedik: "Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma." Gerçekten biz Eyyûb'u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel bir kuldu! O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi."*⁵³⁶

Allah Teâlâ, Eyyûb (a.s)'a "kulumuz" hitabında bulunmaktadır. Eyyûb (a.s), şeytanın kendisine isabet eden belâ ve musîbetin büyüklüğünü hatırlatarak şeytanın

⁵³³ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/270; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n- Nihaye*, I/333; Merağî, *Tefsîru'l Merâğî*, XXIII, 124; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, I/309;

⁵³⁴ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/270; Bkz. İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, I/334; Ahmet Cemil Akıncı, *Peygamberler Tarihi*, Bahar Yayınları, İstanbul, 2006, 4/15-16; M. Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, III/389; IV/328; Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 253.

⁵³⁵ Abdurrahman Altuntaş, "Kur'ân'da Tanıtılan Model Şahsiyet, Hz. Eyyûb", 11/5, 2016, 17-44, 30; Ömer Faruk Harman, "Eyyûb", DİA, XII/17.

⁵³⁶ Sâd, 38/41-44.

Allah'tan ümit kesmesi hususunda vesvese verdiğini ifade eder.⁵³⁷ Eyyûb (a.s), şeytanın bu vesvesesi husunda Allah'tan yardım istemiştir ve Allah Teâlâ, O'ndan ayağını yere vurmasını, çıkan su ile yıkanmasını ve içmesini istemiştir.⁵³⁸ Bunun neticesinde Eyyûb (a.s) tüm sıkıntılarında kurtulmuş, Allah Teâlâ, kaybettiği tüm mal ve evlatlarını misliyle tekrar Eyyûb'a (a.s) bahşetmiştir.⁵³⁹

Allah Teâlâ, diğer bir âyette de Eyyûb'tan (a.s) bahsetmektedir. Bu âyetlerde Eyyûb'un (a.s) kendisine sıkıntı uğradığına ve Allah'ın mermametlilerin en merhametlisi olduğu nidasıyla Allah Teâlâ'dan yardım talep ettiğine değinilmektedir. Kur'ân'da bu durum şöyle ifade edilmektedir:

*"Eyyûb'u da hatırla. Hani o Rabbine, "Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin" diye niyaz etmişti. Biz de onun duasını kabul edip kendisinde dert namına ne varsa gidermiştik. Tarafımızdan bir rahmet ve kullukta bulunanlar için de bir ibret olmak üzere ona ailesini ve onlarla beraber bir mislini daha vermiştik. İsmail'i, İdris'i ve Zülkipl'i de hatırla. Bunların hepsi sabredenlerdendi."*⁵⁴⁰

Âyette ifade edildiği üzere; Eyyûb'un (a.s) samimi yakarışları ve sabrı neticesinde Allah, O'nu maruz kaldığı tüm maddi- manevi hastalık ve sıkıntılarında kurtarmıştır. Allah Teâlâ kaybettiği mal ve evlatlarını misliyle kendisine bahşetmiştir. Kendisine lutufta bulunmuştur.⁵⁴¹

Allah Teâlâ, Eyyûb'un (a.s) tüm musîbetler karşısında göstermiş olduğu sabrı ile her zorluğun arkasında bir kolaylığın olduğu, her sıkıntıdan sonra kolaylığın gelmesinden dolayı Allah'tan umut kesilmemesi gerektiğini öğretmektedir.⁵⁴² Bununla birlikte, Eyyûb'un (a.s) varlık karşısında göstermiş olduğu şükürü, Allah Teâlâ'ya niyazı, belâ ve musîbet karşısında göstermiş olduğu sabrı ve bu sabrına mukabil kendisine

⁵³⁷Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/324; Bkz.Merağî, *Tefsîru'l Merâğî*, XXII/124, Ayette geçmekte olan "nusb" kelimesine Zemahşerî; ümitsizlik, yorgunluk, meşakkat manası vermiştir. Bkz. Zemahşeri, *Keşşâf*, V, 271; Taberî ve İbn Kesir; "nusb"a beden azap görmesi, "azâb" kelimesine de mal ve evlatın helak edilmesi manasını vermişlerdir. Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XX/109; İbn Kesir, *Tefsîru'l Kebîr*, XII/99.

⁵³⁸Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/323; Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XX/109.

⁵³⁹ Ayette geçmekte olan "misliyle verdik" ibaresinin tefsiri hususunda Katade," Allah Eyyûb (a.s)'ın evlatlarını tekrar dirilttiğini, mallarını da misliyle vermek" şeklinde tefsir etmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XX/110; Ömer Faruk Harman, "Eyyûb", DİA, XII/17.

⁵⁴⁰ Enbiyâ, 21/83-85.

⁵⁴¹Taberî, *Târîhu'l Taberî*, I/270; Bkz. Ömer Öngüt, *Kıyas-ı Enbiya*, 434.

⁵⁴² Merağî, *Tefsîru'l Merâğî*, XXII/126.

birçok nimetler bahşedilmesi ve tüm bunlar karşılığında Allah'ın ona yardımı, tüm mü'minler için ibret mahiyetindedir.⁵⁴³

2.3.9.Zekeriyya'nın (a.s) Çocuk Özlemi ile İmtihani

Zekeriyya (a.s), Hârûn'un (a.s) soyunda gelmektedir ve İsrailoğullarının son peygamberlerindendir. Mesleği marangozculuktur. Ömrünü Allah'a davet etmek ve ömrünü Mescid-i Aksâ'ya hizmet ile geçirmiştir.⁵⁴⁴

Zekeriyya (a.s), kavminin doğru yoldan sapması ve kendisinin ise yolunu takip edecek bir evladının olmaması sebebiyle Allah Teâlâ'dan kendisine sâlih bir evlat vermesini istemiştir. Zira mabede adanan Hz. Meryem'in bakımı, kura üzerine Zekeriyya'ya (a.s) çıkmıştır ve Zekeriyya (a.s), her ne zaman Hz. Meryem'in yanına gitse hazır meyvalar görmekteydi.⁵⁴⁵ Bu sahne Kur'ân' da şu âyetle anlatılmaktadır: *"Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriya'yı da onun bakımıyla görevlendirdi. Zekeriya, onun bulunduğu bölme her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. "Meryem! Bu sana nereden geldi?" derdi. O da "Bu, Allah katından" diye cevap verirdi. Zira Allah, dilediğine hesapsız rızık verir. Orada Zekeriya Rabbine dua etti: "Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin" dedi. Zekeriya mabedde namaz kılarken melekler ona, "Allah sana, kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa'yı) doğrulayıcı, efendi, nefesine hâkim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdelers."*⁵⁴⁶

Hz. Meryem'e hesapsız rızık veren Allah, kendisine de salih bir çocuk vermeye muktedirdir. Zekeriyya'nın (a.s) bu yakarışı ve Allah'ın O'nun duasına icabet etmesi Kur'ân'da şu âyetlerle anlatılmaktadır: *"Bu, Rabbinin, Zekeriya kuluna olan merhametinin anılmasıdır. Hani o, Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı. O, şöyle demişti: "Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Saçım sakalım ağardı. Sana yaptığım dualarda (cevapsız bırakılarak) hiç mahrum olmadım. Gerçek şu ki ben, benden sonra gelecek akrabalarım(ın isyankâr olmaların) dan korkuyorum. Karım ise kısırdır. Bana kendi*

⁵⁴³ Ömer Öngüt, *Kıyas-ı Enbiya*, 430.

⁵⁴⁴ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, II/80; Bkz. Arif Abdulfettah Tabbara, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 397; Mahmut Aydın, "Zekeriyya", DİA, İstanbul, 2013, XLIV/210.

⁵⁴⁵ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, II/81; Bkz. Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, III/212; Seyyid Kutûp, *Fî Zilâli'l Kur'ân*, II/74; M. Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, I/347; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, II/299; Mahmut Aydın, "Zekeriyya", DİA, XLIV/211.

⁵⁴⁶ Âl-i İmrân, 3/ 37-39.

tarafından; bana ve Ya'kûb hanedanına varis olacak bir çocuk bağışla ve onu hoşnutluğuna ulaştırmış bir kimse kıl!"Ey Zekeriyya! Haberin olsun ki biz sana Yahya adlı bir oğul müjdeliyoruz. Daha önce onun adını kimseye vermedik."Zekeriyya, "Rabbim!" "Hanımım kısır ve ben de ihtiyarlığın son noktasına ulaşmış iken, benim nasıl çocuğum olur?" dedi.(Vahiy meleği) dedi ki: Evet, öyle. (Ancak) Rabbin diyor ki: "Bu, bana göre kolaydır. Nitekim daha önce, hiçbir şey değil iken seni de yarattım." - Zekeriyya, "Rabbim, öyleyse bana (çocuğumun olacağına) bir işaret ver", dedi. Allah da, "Senin işaretin, sapsağlam olduğun hâlde insanlarla (üç gün) üç gece konuşamamandır" dedi. Derken Zekeriya ibadet yerinden halkının karşısına çıktı. (Konuşmak istedi, konuşamadı) ve onlara "Sabah akşam Allah'ı tespih edin" diye işaret etti." ⁵⁴⁷

Yahûdiler, Zekeriyya'nın (a.s) Hz. Meryem'in sorumluluğunu üstlenmesi dolayısıyla Hz. İsa'nın babasınının Zekeriyya (a.s) olduğu iftirasını atmışlardır ve ve Zekeriyya'yı (a.s) yakalayarak şehit etmişlerdir. ⁵⁴⁸

⁵⁴⁷ Meryem, 19/ 2- 11.

⁵⁴⁸ Taberî, *Târîhu'l Taberî*, II/22; Mahmut Aydın, "Zekeriyya", DİA, XLIV/211.

SONUÇ

Kur'ân'ı Kerîm'e göre; insanın yaratılmasındaki asıl gaye Allah'a kulluktur. Kulluk; kişinin Allah'a karşı durması gerektiği sınırı bilmesidir. Kulluğun kalitesini, saflığını belirleyen ise dünyanın ve âhiretin, hayatın ve ölümün yaratılmasındaki asıl gaye olan imtihandır. İmtihan vasıtasıyla kulluktaki samimiyet ortaya çıkmış olur.

Kur'ân'da kullanılan birçok kavram vardır ki, yapısı ve kullanımları itibariyle farklı manalara gelebilmektedir. Bu kavramlar arasında yer alan imtihan kavramı her ne kadar Kur'ân'da iki yerde geçse de bu kavram ile ilişkili olan fitne, belâ ve musîbet gibi kavramlar, yoğun ve birbirine yakın manalarda kullanılmıştır. “Altını ya da gümüşü halis hale getirmek için ateşe tutulması” manasına gelen “imtihan” kelimesi, imtihanın var oluş maksadına dair ipucu vermektedir. Zira imtihanlar vasıtasıyla kişinin kulluğu hâlis hale gelmiş olur.

Belirtilen kavramlar farklı âyetlerde ortak manalarda kullanılmıştır. Hucurât 3 ve Mümteherine 10. âyetlerde geçen imtihan kelimesi ile Mülk 2, Muhammed, 31; Enbiya, 35'de geçen belâ kavramı; Ankebût 2-3, Enfâl 28, Tâhâ 40, Enbiyâ 35, Tevbe 126'da geçen fitne kavramı denemek, imtihan etmek, sınamak ortak manalarında kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Duhân 33 ve Enfâl 17'de kullanılan belâ kavramının nimet, ihsan manasında kullanılmış olması, Türkçe'de “cezâ” kavramı gibi bu kavramın da hem olumlu hem olumsuz manalarda kullanıldığını göstermektedir.

Çalışmada yer verilen diğer bir kavram da fitnedir. Bu kavramın manaları arasında olan denemek, zulmetmek, saptırmak, azab ve işkence etmek manaları kök mana etrafında şekillenirken; Kalem 64'te delilik, En'âm 22-23'te cevap, mazeret, Tevbe 49'da günah, manasında kullanılmış olması bu kavramın anlam genişliğini de göstermektedir. Aynı zamanda Bakara 191 ve 217'de şirk, küfür manası kök manaları arasında yer almamakla birlikte burada kastedilenin “ kişiyi inancından dolayı baskı yapmak, eziyet ve azap etmek” olduğudur. Tüm bunların fitne kavramının kök manaları ve Kur'ân'daki kullanımları incelendiğinde günümüzde kullanılan kargaşa, fesat, siyasi karışıklık manasında kullanılmadığı görülmektedir. Bu da fitne kavramının anlam daralmasına uğradığını göstermektedir.

Kişinin yaratılış gayesi olan kulluğun kalitesini ve samimiyetini belirleyen etken, imtihandır. Bu sebeple araştırmada Kur'ân'da yer verilen genel olarak imtihan çeşitleri,

peygamberlerin kavimleriyle mücadeleleri ve imtihan çeşitleri işlenmiştir. Bu imtihan çeşitlerine baktığımız zaman kişinin kendi kazanımları sebebiyle tabî tutulduğu imtihanlar olduğu gibi küllî irade dâhilinde gerçekleşen imtihanlar olduğu da Kur'ânî bir hakikattir.

Kur'ânî perspektifte baktığımız zaman Allah Teâlâ'nın kişileri; imanında samimi olup olmama, korku, açlık, can ve mal kaybı, cihat ve sabırla, maddî ve manevî nimetlerle, sıkıntı, musîbet ve savaşlarla, hayır ve şerle, kişinin iyi amel yapıp yapmamasıyla imtihana tabî tutacağını bildirmektedir. Böylece kişi imtihanlar vasıtasıyla kulluktaki samimiyeti ve sabrı ortaya çıkmış olur. Bu da imtihanın insan nefsi üzerindeki eğitici fonksiyonun olduğunu göstermektedir.

İnsanlar arasında en şiddetli imtihana tabî tutulan peygamberlerdir. Genel olarak bütün peygamber kavimleriyle mücadele etmiş fakat bazı peygamberler özel manada imtihan tabî tutulmuşlardır. Nûh, Hûd, Şuayb, Salih, İbrâhim, Şuayb, Lût, İsa ve Muhammed (a.s) gibi peygamberler kavimleriyle mücadele ettikleri ve kavimlerin kendilerini yalanlamaları ve bu peygamberlere asılsız iddialarda bulunmalarına rağmen bu peygamberi risalet görevinden alıkoymadığı Kur'ân'da bildirilmektedir. Tüm bunların yanı sıra Âdem, İsmâil, Ya'kûb, Yûsuf, Eyyûb, Dâvûd, Süleyman, Yûnus(a.s)'un kavimleriyle mücadelelerinin yanı sıra özel manada da imtihan olmuşlardır. Bunun yanı sıra İdris, İlyâs, Elyasa, Yahya, İshâk'ın (a.s) kavimleriyle mücadele ettiklerine ve özel manada imtihan oluklarına dair Kur'ân'da bir bilgiye de rastlanmamıştır.

Bu çalışma neticesinde; yasak ağaca yaklaşp yaklaşmama ile imtihan olan Âdem'in (a.s), bu imtihanın neticesinde şeytanın insanoğlu için düşman olduğunu, hatanın arkasında yapılan tevbenin insanı Allah katında yücelttiği sonucuna varılmıştır.

En sevdiği oğlunu boğazlamak ve kavmi tarafında ateşe atılmak ile imtihan olan İbrâhim (a.s), hiçbir şeyin Allah'tan daha değerli olmadığı ve *“Eğer Allah sana herhangi bir zarar verecek olursa, bil ki onu, O'ndan başka giderebilecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun lütfunu engelleyebilecek de yoktur. O, bunu kullarından dilediğine eriştirir. O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”* (Yûnus, 10/107) âyetlerini yaşayarak Allah'a olan teslimiyetini göstermiştir. Bununla birlikte Allah'ın emrine teslimiyet gösteren İsmail (a.s) de Allah'a teslimiyeti en zirvede yaşamıştır.

Kavmi günah ve fuhşiyatta en ileri seviyeye giden Lût (a.s), kavminin tüm aşırıkları ve taşkınlıkları karşısında risaletine devam etmiştir. Onların çirkin fiiliyatları karşısında mücadele ederek sabır göstermiştir.

Bütün varlığını, evlatlarını kaybetmekle ve hastalıkla imtihan olan Eyyûb (a.s), bütün bunlara sabrederek sabrın yaşanmış sembolü olmuştur. Varlık ve saltanatla imtihan olan Süleyman ve Dâvûd (a.s), bütün varlığın onlara şükredip şükretmediklerini denemek maksadıyla verildiğini ifade ederek, varlık ve saltanatın imtihan olduğu vurgusunu yapmışlardır. Bunun yanı sıra Süleyman'ın (a.s) kararının Dâvûd'un (a.s) kararına nisbeten daha isabetli olması Peygamberlerin de içtihat edeceğinin göstergesidir. Zekeriyya (a.s) ise kavminin kendisini yalanlamasına maruz kalmış, buna rağmen tebliğ mücadelesinden taviz vermeyerek, sabrın batıl karşısında mücadele etmek olduğunu göstermiştir.

Evladını kaybetmek ve oğullarının ihaneti ile imtihan olan Ya'kûb (a.s), bu imtihanın neticesinde oğluna kavuşmuştur. Bu imtihan sürecinde Allah'tan ümidini kesmeyen Ya'kûb'a (a.s) Allah, umduğundan mahrum bırakmayarak sadece Allah'a teslim olanların selamete ulaşacağı vurgusunu yapmıştır.

Kardeşlerinin ihaneti ve iftira ile imtihan olan Yûsuf (a.s) imtihanın neticesinde kardeşlerini kendisine getirmiş ve Allah O'nu iftiradan temizlemiştir. Yûsuf (a.s) ise kardeşlerine geçmiş ve kendisine yaptıklarını hatırlatmayarak affediciliğin ve merhametin yüceliğini göstermiştir.

Kavmine yıllarca inzar ve uyardılarına rağmen kendisine çok az kişinin inanması sebebiyle Allah'tan izinsiz kavmini terk eden ve bu sebeple balığın karnına girmekle imtihan olan Yûnus (a.s), balığın karnında hatasını anlaması ve zulmedenlerden olduğunu itiraf etmesi dolayısıyla Allah'ın afv ve mağfiretinin her zaman ve zemini kapsadığı, hatanın akabinde gelen samimi tevbenin kişiyi selamete çıkaracağını göstermiştir.

KAYNAKÇA

- ABDULBAKİ, M. Fuâd, el-Mu'cemu'l-Müfehres lî Elfâzi'l-Kur'ân'il- Kerîm, "b-l-y" md. İstanbul, 1990.
- AKAY, Hasan, *İslâmi Terimler Sözlüğü*, İşaret Yay. İstanbul, 2005.
- AKINCI, Ahmet Cemil, *Peygamberler Tarihi*, Bahar Yay. İstanbul, 2006.
- ALTUNTAŞ, Abdurrahman, "Kur'ân'da Tanıtılan Model Şahsiyet, Hz. Eyyûb", 2016, 11/5,
- ALTUNTAŞ, Mehmet, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İmtihan Gerçeği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), Ankara, 2002.
- ÂLÛSÎ, Şihabuddin Mahmud,(v.h.127),"*Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm ve Sebu'l-Mesânî*", Beyrût- Lübnan, thz.
- AMİRAN, Kurtkan Bilgiseven, "*İmtihan*" Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 2003, (11).
- ARSLAN, Arif, *Kulluk ve İmtihan*, Nesil Yay. İstanbul, 2007.
- ARSLAN, Hulusi, "*Doğal Felaketler ve İstiraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri*" Marife, Güz,2002, (32).
- ARSLAN, Hulusi, "*Doğal Felaketler ve İstiraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri*" Marife, 2002, 2/2.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul,1989.
- AYDEMİR, Abdullah, "*Hz. Süleyman (a.s)*", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir, 193/1.
- AYDIN, Mahmut, "*Zekeriyya*", DİA, Ankara, 2013, XLIV/210.
- AYYILDIZ, Mustafa, Alan, Selami, "*Kur'ân Kıssalarını(Hz. Süleyman ile Belkis ve Hz. Mûsâ ile Hızır Kıssaları örnekleme) hikâye tekniğiyle çözümleme ve şahsiyet eğitimi*",10/7, 2015, 167-178.
- BAKKAL, Ali," *Hz. İbrâhim Sempozyumu*", Şurkav Yayınları, Şanlıurfa, 1997.

- BAYRAKLI, Bayraktar, “*İmtihan*”, Din Eğitimi Araştırma Dergisi, 2013.(11).
.....*Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, Bayraklı yay.
İstanbul,2002.
- BEĞAVÎ, Muhyi’s-Sünneti Ebî Hüseyin b. Mesûd, (v.h. 516),*Tefsîru’l- Beğâvî Meâlimu’t- Tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en’Nemr, Süleyman Muslih el- Harşî, Dâru’l Tayyibe, Riyâd, (m.7612, h.1411).
- BEHİY, Muhammed, *İnaç ve Amelde Kur’ân’î Kavramalar*, çev. Ali Turgut, Yöneliş Yay. İstanbul, 1995.
- BİLGE, Neşet, *İmtihan Dünyası ve Ebedi Kurtuluş Yolları*, Emin Yayınları, Bursa, 2008.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Peygamberler Tarihi*, Ailem Yay. İstanbul, 2008,
- BULADI, Kerim “*Kur’ân Çerçevesinde Hayat ve İmtihan*” , MÜİF, İstanbul, 2011.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâîl, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, ter. Mehmet Sofuoğlu, Kitâbu Menâkibi’l- Ensâr, 28, İstanbul, 1987.
- BOLAY, Süleyman Hayri “*Âdem*”, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1998
- CEVDET PAŞA, Ahmet, *Kıyası- Enbiya*, çev. Murat Albayrak, Yasin yayınevi, İstanbul, thz.,
- CEVHERÎ, İsmail b.Hammâd, *Es-Sihâh*, Beyrut- Lübnan,1764.
- COŞKUN,Gülay“ *Kur’ân ve Sünnet perspektifinde Fitne Kavramı*”,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum-2010.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “*Fitne Mad.*”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul,1988.
- ÇANGA, Mahmut, Mu’cemu’l Müfehres, Timaş Yay. İstanbul, 2016.
- ÇANTAY, Hasan Basri, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul,2011.
- ÇELİK, Hüseyin Sezgin, *Âdem’den Yûsuf’a Peygamberler Tarihi*, Çıra Yay. İstanbul, 2007.

ÇELİK, Yûsuf, “*Kur’ân ve Hadislerde Belâ Kavramının Anlam Alanı Üzerine Semantik Bir İnceleme*”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007 (20), Sivas.

DEMİRBAŞ, Oktay “*Kur’ân’da Fitne Kavramının Semantik Tahlili*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi) Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ-2004.

DERVEZE, İzzet, *et-Tefsîrü’l Hadis*, çev. Muharrem Önder, Ekin Yay. İstanbul,1998.

DURMUŞ, Zülfikar, “*Sâd 30-33. Âyetler bağlamında Hz. Süleyman-Klasik Tefsirlere Eleştirel Bir Yaklaşım*”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008/ 18, 47-65.

EBÛ HAYYÂN, Muhammed b. Yusuf, (v.h. 745) , (I. Baskı) *Dâru’l -Muhît*, I. Baskı, Dâru’l Kutubu’l İlmîyye, Beyrut-Lübnan, 1993-1413.

EMİROĞLU, H. Tahsin, *Esbâb-ı Nuzûl*, Konya, 1965.

ERDAL, Mesut,“*Kur’ân’da Fitne Kavramı Üzerine Düşünceler*”, DÜİFD, Diyarbakır, 1999.

ESED, Muhammed, *Kur’ân Kavramları*, İşaret Yay. İstanbul-2016.

.....*Kur’ân Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay. Ankara,2001.

EZHERÎ, Mansûr Muhammedb. Ahmed, *Tehzîbü’l -Luğa*, Dâr’ul Mısıryye, Beyrut-Lübnan.

GÖRMEZ, Mehmet, vd., *Hadislerle İslâm*,(I. Baskı) Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 2014.

GÜÇ, Ahmet “*Sâlih*”, DİA, İstanbul, 2009.

HARMAN, “Ömer Faruk , “*Eyyûb*”, DİA, İstanbul, 1995.

..... “*Nûh*”, İstanbul, 2007.

..... “*Lût*”, DİA, İstanbul, 2003.

.....“*Ya’kûb*”, DİA, İstanbul, 1993.

- “İsmâil”, DİA, İstanbul, 2001.
- “İbrâhim”, DİA, İstanbul, 2000.
- “Süleymân” DİA, İstanbul, 2010.
- “Dâvûd”, DİA, İstanbul, 1994.
- “Yûsuf”, DİA, İstanbul, 2013.
- “Yûnus”, DİA, İstanbul, 2013.
- IZUTSU, Toshihiko, *Kur’ân’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev. Selahaddin Ayaz, Pınar Yay. İstanbul, 2013.
- İBN FÂRİS, Ebu’l –Hüseyin Ahmet b. Faris (?-399), *Mu’cemu’l Mekâyisi’l – Luğa*, thk. Abdus-Selam Muhammed Hârun, Beyrût, I.baskı,(h.1411-m.1991).
- İBN KESÎR, İsmail ibn Ömer, (1301-1373) *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azîm*, çev.(Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner) Çağrı Yay. İstanbul, 1993.
-*El-Bidaye ve’n Nihaye*, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yay. İstanbul, 1994.
- İBN MANZÛR, Cemâlüdin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu’l-Arab*, Müessesetü’l İlmîyye, Beyrut-Lübnan, 2005.
- İSFAHÂNÎ, Râğıb, Ebû’l-Kâsım el-Hüseyin b. Ahmed (v.502/1108),*el- Müfredât fî Ğarîbu’l- Kur’ân*, çev. Yûsuf Türker, Pınar Yay. İstanbul,2012
- K. ECE, Hüseyin, *İslâm’ın Temel Kavramları*, Beyan Yay. İstanbul, 2013.
- KALKAN, Ahmed, “*Ansiklopedik Kur’ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*”, Davud Emre Yay. İstanbul, 2011.
-*Kur’ân Kavramları*, Davud Emre Yayınevi, İstanbul, 2011.
- KARA, Hilal, Kara, Abdullah, *Sahabenin Ateşle İmtihanı*, Nesil Yay. İstanbul, 2009.
- KARAMAN, Hayrettin, v.d, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 2007.

Kaya, Süleyman *Kur'ân'da İmtihan*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya, 2002.

KAYACAN, Murat, *Kur'a'da Peygamberlere Karşı Tavırlar ve Sonuçları*, Ekin Yay. III. Baskı, İstanbul, 2016.

KERİMOĞLU, Yûsuf, *Kelimeler Kavramlar*, İnkılab Yay. İstanbul, 2015.

KESKİN, Hasan, *Kur'ân'da Fitne Kavramı*, Rağbet Yay. İstanbul, 2003.

KÖKSAL, M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. I. Baskı, Ankara, 1992.

KURTÛBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b.Ahmed Ebi Bekr (d.1273), *el-Câmiu- li Ahkâmi'l-Kur'ân*, çev. M. Beşir Eryaroy, Buruc yay. İstanbul, 2001.

KURUL, Mustafa, “*Osmanlı Resim Sanatında Hz. İbrâhim'in Ateşe Atılması*” Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010/1, (24).

KUTÛP, Seyyid *Fî-Zilâli'l-Kur'ân*, çev. İ.Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, M.Emin Saraç, Hikmet Yay. İstanbul,1979.

KÜÇÜK, Ahmet, *Kur'ân'da Toplumsal Sınanma*, Beyan Yay. İstanbul, 2007.

KONYALI, Mehmet Vehbi, *Hulâsatu'l-Beyân-Fî-Tefsiri'l-Kur'ân*, Üçdal Neşriyat, İstanbul,1966.

MERÂĞÎ, Ahmet Mustafa, *Tefsîru'l- Merâğî*, I. Baskı, h.1365,Mısır.

MEVDÛDÎ, Ebû'l-Alâ, *Tefhîmu'l -Kur'ân*, çev. İnsan Yayınları, İstanbul, 1987.

..... *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamberi'in Hayatı*, çev. Ahmet Asrar, 10. Baskı, İstanbul, 2016.

MUNTASIR, Mir, *Kur'âni Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, çev. Murat Çiftkaya, İnkılab Yay. İstanbul,1996.

MÛSÂHAN, Ali Yıldız, “*Müslüman Düşüncesinde Musîbet-Rahmet İlişkisi*”, Akev Akademi Dergisi, Bahar -2016, 20 (66).

MÛSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac, *Sahihu'l- Müslim*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.

ÖNGÛT, Ömer, *Kıtas-ı Enbiya*, Hakikat Yayıncılık, VI. Baskı, İstanbul, 2005.

RÂZÎ, Fahreddin, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Tefsîru'l-Kebîr*(*Mefâtihu'l-Ğayb*), Dâru'l Fikir, Beyrut-Lübnan, h.1401.

..... *Tefsir'ül-Kebîr, Mefâtihi'l-Ğayb*, çev. (Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru) Akçağ Yay. Ankara, 1988.

RIZA, Reşt, Abduh, Muhammed, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- Hakîm* (*Tefsiru'l Menâr*), Ekin Yayınları, İstanbul,2011

RIZA, Ahmet, *Mu'cemu'l-Metni'l- Luğa*, Dâru'l-Hayât, Beyrut,(h.1377-m.1958

SAKALLI, Talat, "*Fitne*", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul,1998.

SEÂLEBÎ, İmam Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlufi, *Bi'l- Cevâhiru'l-Hisâni fî-Tefsîri'l Kur'ân*, thk. Ali Muhammed Muavviz, 'Âdil Ahmed 'Abdu'l Mevcûd, Dâru'l İhyâu't- Tûrâsi'l- Arabî, trh., Beyrut- Lübnan,

SELİM, Özarslan, "*Doğal Afetler Karşısında Din Ve Diyanet Hizmetleri*", IV. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri, Ankara, 12-16 Ekim, 2009.

SUYÛTÎ, Cemaleddin Ebu'l- Fazl Abdurrahman b. Kemâleddin Ebû Bekr b. Muhammed el-Huzayri, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Yasin Yayınevi, İstanbul,2013.

..... *Durru'l Mensûr et-Tefsîru'l-Bi'l Me'sûr*, thk. Abdullah d. Abdi'l Muhsin et- Türkî, Kahira,(h.1424-m.2003).

ŞEVKÎ, Zayîf, *Mu'cemu'l -Vasîyt*, Kahira, yy. h.1424.

ŞİMŞEK, M. Said, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsir*, Beyan Yay,2012, İstanbul.

.....*Kur'ân'ın Ana Konuları*, Beyan Yay. İstanbul,1999.

TABBARA, Abdulfettah, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, çev. Ali Rıza Temel-Yahya Alkın), Gonca Yayınevi,356

TABERÎ, Muhammed b. Cerir Ebu Ca'fer (H.310-H.664), *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b.Abdi'l-Muhsini't –Türkî, Dâru'l-Hicr, yrs, trh

.....*Târîhu'l Taberî*, thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrâhim, Dâru'l Meârif, I. Baskı, Kahira, 1119.

TARTÛSÎ, Abdulhalim, *Belâ ve Musîbetlerle İmtihan*, Karınca & Polen Yay. İstanbul, 2008.

TEMİZ, Bilal, “Kur’ân’a Göre İmtihan kavramının Semantik İzahı ve İnsan İçin Önemi”, Ç.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003,3/1.

.....“Hûd Suresi’nde Hz. Lût ve Kavmi”, Akev Akademii Dergisi, 2008, (35).

TOPTAŞ, Mahmut, *Kur’ân-ı Kerîm Şifa Tefsîri*, Cantaş Yay. İstanbul, 1995.

TUNCER, Faruk, “Hz. Lût’un Kavmine Karşı Kızlarını Sunmasının Anlamı”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012,(26).

ULUDAĞ, Süleyman “Belâ”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul,1992.

ÜSTÜN, Mehmet Cihat “Nefsî Fenalıklara Karşı Affedicilik ve Hz. Yûsuf Örneği”, Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2015, 8/37.

ÜMİT, Mehmet “Şuayb”, DİA, Ankara, 2010.

YAKIT, İsmail, “Kur’ân’da Hz. Âdem” Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,1999/6.

YAŞAROĞLU, Kamil,“Hz. Yûsuf’un Çağımız İnsanına Model Olabilecek İffet Ahlâkı”, Din Hayat Dergisi, Haziran, 2013.

YAZIR, Elmalı M.Hamdi, *Hak Dili Kur’ân Dili*, İstanbul,1992.

ZEBİDÎ, Muhammed, Murtaza, *Tâcu’l-Arûs*, thk. Nizâm Muhammed Sâlih Ya’kûbî, Dâru’l Fikir, Beyrût,1425

ZEMAŞERÎ, Ebu’l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Ahmed, *Esâsu’l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsıl, Dâru’l- Kutubu İlmiyye, Beyrut, trh.

.....*el-Keşşâf ‘an Hakâik-i Ğavâmidi’t- Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvî’l- fî Vucûhi’t -Te’vîl*, Mektebetü’l Ubeykan, Riyad, 1998.

ZECCÂC, Ebî İshâk İbrahîm b. e’s-Serrî, *Meâni’l-Kur’ân ve İ’râbüh*, thk. Abd’ul Celîl Abduhu Şelbî, Âlimu’l Kutub, I. Baskı, Beyrût, 8723.

ZUHAYLÎ, Vehbe (h.911-849) *Tefsîru’l-Vecîz Ale Hâmiş-i Kur’ânu’l-Azîm*, Dâru’l Fikr, Dimeşk- Suriye, thz.

.....*Tefsîrü'l-Münîr*, Risale Yay.çev. (Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H.İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız,) İstanbul, 2005.